

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İLHAN PINAR

Osmanlı Dönemi'nde İzmir'de Bir Cemaat

İZMİR'DE ALMAN İZLERİ 1752-1922

Frau Emma Koller
Weidenstr.
Pommernberg
b. Hamburg
Allemagne

Kapak Fotoğrafi:
Bugün Tepecik'te (Yenişehir)
Alman Kulesi olarak bilinen
yerdeki yirminci yüzyıl
başlarındaki Ignatz Müller'in
şarap fabrikasını ve kulesini
(evini) gösteren kartpostal.

Osmanlı Dönemi'nde İzmir'de Bir Cemaat
İZMİR'DE ALMAN İZLERİ
(1752-1922)

Bu kitap
İBB Ahmet Pırıştına Kent Arşivi ve Müzesi
tarafından yayına hazırlanmış olup
İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin
kültür hizmetidir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi
Konak-İZMİR
Tel: 0 232 293 12 00
www.izmir.bel.tr

Osmanlı Dönemi'nde İzmir'de Bir Cemaat
İZMİR'DE ALMAN İZLERİ
(1752-1922)

İLHAN PINAR

Birinci Basım: Ağustos 2013
Baskı Adedi: 1000

©İzmir Büyükşehir Belediyesi
ve İlhan Pınar

Grafik Tasarım-Uygulama
Servet Kuru

Düzeltili: Buket Ocak

ISBN 978-975-18-0153-1

Bu kitap Ağustos 2013 tarihinde Birleşik Matbaacılık Gıda Turizm Tic. San. Ltd. Şti. tesislerinde basılmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde İzmir'de Bir Cemaat
İZMİR'DE ALMAN İZLERİ
(1752-1922)

İlhan PINAR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ.....	9
I - Osmanlı Dönemi İzmir'i'ne Genel Bir Bakış	11
II- Osmanlı İzmir'i'nde Toplumsal Yapı	13
III- Osmanlı İzmir'i'nde Almanlar	16
IV- İzmir'de Alman Varlığı.....	19
V- Almanların İzmir'in Toplumsal Yaşamındaki Yeri.....	23
VI- Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestanlık ve Birinci Alman Cemaati'nin Kuruluşu	25
VII- Alman Cemaati'nin İkinci Defa Kurulması	37
VIII- Osmanlı İzmir'i'nde Alman Kurum ve Kuruluşları.....	41
a) Konsolosluk	41
b) Kilise	44
c) Alman Postanesi	56
d) Alman Kulübü (Deutsche Verein).....	57
e) Ticaret	58
f) İzmir'de Alman Eğitim Kurumları	63
g) İzmirli Alman Kadınlar Yardım Cemiyeti	73
h) İzmir'de Alman Mezarlığı	81
IX- Alman Seyyahların İzmir'deki Alman Kurum ve Kuruluşlarıyla İlgili Gözlemleri.....	91
X- İzmir ve Çevresinde Alman Arkeolojisi	95
XI- Alman Seyyahların Gözünden İzmir ve İzmirliiler.....	101
Sonuç	117
Mektup ve Kartpostal Örnekleri	121
Kaynakça.....	127

ÖNSÖZ

80'li yılların ortasından itibaren başlayan Batı Avrupa kaynaklı literatürden yararlanarak İzmir'in tarihi üzerine araştırmaların sırasında bu kitap da aslında şekillenmeye yüz tutmuştu. Gerek bu süre içinde yararlandığım kaynakların çoğunlukla Almanca olması gerekse Alman seyyah ve araştırmacıların yoğunlukta olması, İzmir'deki Alman topluluğunun kendine özgü tarihinin de ortaya çıkarılması sürecini başlatmış oluyordu.

Elbette İzmir'de yaşayan bir topluluğun yaklaşık 170 yıla yayılan tarihini yazarken kente dair önemli bir boşluk da doldurulmuş olacaktır kuşkusuz. İzmir'in tarihi başta Osmanlı Dönemi olmak üzere çok zengin bir birikime sahiptir. Belki Osmanlı öncesi döneme dair yazılı kaynak sınırlı olabilir. Ancak Osmanlı Dönemi'ne ilişkin dahi kente dair yeteri kadar araştırma yapıldığı söylenemez. Bu dönemde özellikle toplumsal, siyasal, askeri ve kentsel anlamda çok zengin bir kaynak birikimi sağlanmışır. 19. Yüzyıl başlarından itibaren de yukarıdaki başlıklara arkeoloji önemli bir birikim alanı olarak dâhil olmuştur. Bu konuda hiç kuşku yok ki Alman araştırmacılar önemli bir yer tutmaktadır.

Osmanlı'nın olduğu kadar İzmir'in de uzun yüzyılı olan 19. Yüzyıl boyunca İzmir önemli olaylara sahne olmuştur. Bu süreç içinde özellikle yüzyılın ikinci yarısından itibaren Almanlar da önemli bir aktör olmaya başlamıştır. Kitap, bu süreçte Almanların kent için sahip olduğu rolü ortaya koymaya çalışırken aynı zamanda bir Batı Avrupalı cemaat üzerinden kentin tarihine katkı yapmaya çaba harcamaktadır.

İlhan Pınar

Güzelbahçe, Temmuz 2013

GİRİŞ

Osmanlı İzmir'i'nde Alman Cemaati üzerine bir şeyler söylemeden önce genel olarak Osmanlı-Alman ilişkilerine bakmakta yarar var. Aslında 1871 yılına kadar Almanya adıyla anılan bir devlet yoktu ve bu tarihlere kadar 39 duka devletçik vardı. Bu devletçikler kendi aralarında iktidar mücadelesi yapsalar da sonuç itibarıyla Avusturya İmparatorluğu'na bağlıydılar. Avusturya İmparatorluğu, Cermen ağırlıklı bir imparatorluktu. Ama gerçek anlamda Almanları temsil etmiyordu. Burada rol oynayan önemli bir etken de Katoliklik ve Protestanlık oluyordu.

Almanlarla Türklerin ilk teması II. Konrad'ın 1147 yılında 90 bin kişilik ordusuyla Haçlı Seferi sırasında Anadolu'ya gelmesi ve İznik'te bozguna uğramasıyla başlar. Bu savaştan sonra Saksonya Dükü Henri, 1171'de Filistin'den Almanya'ya Anadolu üzerinden dönerken Kılıçaslan'ın gönderdiği 400 asker tarafından sınırda törenle karşılanmış ve konuk edilmiştir. Bu Türkler ile Almanlar arasındaki dostluk sürecinin de başlangıcını oluşturmuştur. 1190'da Almanlar Friedrich Barbarossa öncülüğünde Anadolu üzerinden Kudüs'e gitmek istemiş, ancak Türkler buna izin vermeyince Konya civarında savaş yapılmıştır. Sonuçta Türkler Almanları yenemeyeceklerini anlayınca geçişlerine izin vermişler ve yolculukları boyunca eşlik etmeleri için bazı Selçuklu beylerini birlikte göndermişlerdir. Bu tarihten sonra iki millet arasındaki ilişki uzun süre kesilmiştir.

16. Yüzyıl başlarında Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun kurucusu olan Habsburg Hanedanı ile başlayan savaşlı yıllar Kral Ferdinand (1564) ve Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümüne (1566) kadar sürmüştür.

Sultan II. Mustafa'nın Prusya Krallığı'nın kuruluşu ve Kral I. Friedrich'in tahta çıkışını kutlamak amacıyla 18 Ocak 1701'de Asım Efendi'yi 15 kişilik bir heyetle Berlin'e göndermesi üzerine iki ülke arasındaki resmi ilişki başlamıştır.

19. Yüzyıl'da Osmanlı-Alman ilişkisini birkaç aşamada değerlendirmek gerekir. 1815 yılındaki Viyana Kongresi sonrası, 1862-1890 yılları arasındaki Bismarck Dönemi ve 1888-1918 yılları arasında Kayzer II. Wilhelm'in "Drang nach Osten" (Doğu'ya yönelim) ve "Weltpolitik" (Dünya Politikası) bu aşamaların temel taşlarıdır.

Burada özellikle Osmanlı-Alman ilişkilerini belirleyici olan Bismarck Dönemi Alman dış politikası ve Kayzer II. Wilhelm'in "Drang nach osten" ve "Weltpolitik" politikalarının izlediği dış politikası olmuştur. Bismarck Dönemi dış politikası, Osmanlı'yı daha çok Avrupa içi denge ortamının bir unsuru olarak algılamıştır. Yani gerektiğinde Avrupa barışı için Osmanlı'nın ve dolayısıyla Boğazlar'ın Rusya'ya feda edilebileceği bir politikadır. Kayzer II. Wilhelm'in Bismarck'ın yerine atadığı Başbakan Caprivi ile geliştirilen politika ise Osmanlı'nın askeri ve iktisadi nüfuz alanı; İngilizlerin sömürge dünyası ile bağlantısını kesecek uzun bir demiryolu hattı inşası. Yani Bağdat Demiryolu. Yani "Almanların güneşte bir yer bulmaları" temel amaç olmuştur.

Zaten bu sürecin sonu bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla son bulmuş ve her iki imparatorluk da tarihin tozlu raflarındaki yerini almıştır.

Burada; yukarıda anılan sürecin 1752-1922 yılları arasındaki İzmir özelindeki Alman topluluğunun tarihi ele alınmıştır. Konunun dağılmasını engellemek amacıyla sadece İzmir özelinde Almanlar ele alınmış ve sadece gerektiği yerde gerekli olduğu kadar genel duruma değinilmiş veya genel durum İzmir özelinde referans olarak kullanılmıştır.

I- Osmanlı Dönemi İzmiri'ne Genel Bir Bakış

Osmanlı Dönemi öncesinde İzmir ilk defa 1084 yılında Türklerin eline geçmiştir. Çaka Bey adlı Bizans'a esir düşmüş Türk beyi, Bizans'ın başkentindeki iktidar değişikliğine bağlı olarak Konstantinopol'den ayrılarak İzmir'e gelir ve burada kurduğu donanmayla Çanakkale Boğazı ve Bizans üstüne seferler düzenler. Çaka Bey'in bu bölgesel egemenliği 13 yıl kadar sürmüştür.

Türklerin kenti ikinci defa ele geçirmesi 1317 yılında Aydınoğulları Beyliği'nin kurucusu Aydınoğlu Mehmet Bey tarafından gerçekleşir. Kentteki üçüncü Türk egemenliği ise Osmanlı Dönemi'nde Sultan Yıldırım Bayezid zamanında 1390 yılındadır. Anadolu'daki Türk beyliklerini Osmanlı topraklarına katmaya başlayan Yıldırım Bayezid, kuzeyden güneye doğru ilerleyerek, Aydınoğulları topraklarını da Osmanlı mülküne dâhil eder. Bu dönemde kentin sadece kale kesimi Türklerin elinde kalmıştır. Liman ya da Aşağı Kale denen kesimde, Rumlar ve Latinler egemendir. Yıldırım Bayezid bu ikili yapıya dokunmaz. Türklerin elindeki kale kesimini almakla yetinir. Liman kesimindeki Rumların ve Latinlerin Karaman Beyliği ile ittifak içinde olması Yıldırım Bayezid'i kenti tamamıyla Osmanlı egemenliğine almaktan alıkoyar. Bu durum 1403 yılında Liman Kalesi'ni ele geçiren Timur tarafından bozulacak, liman kesimi Rumlar'dan kale kesimi Osmanlılar'dan alınarak Aydınoğulları'na geri verilecektir.

Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın içine düştüğü karışıklıkların ve Fetret Devri'nin etkileri İzmir'de de hüküm sürer.

Kimine göre 1424 yılında, kimine göre 1426 yılında ama her halükarda Sultan II. Murad tarafından 15. Yüzyıl ilk çeyreğinde İzmir tekrar Osmanlılar tarafından kesin olarak Türk egemenliğine girer. Bu tarihten sonra 1471 ve 1694 Venedik tehditleriyle karşı karşıya kalan kent, 15 Mayıs 1919-9 Eylül 1922 tarihleri arasındaki 3 yıl, 3 ay, 24 gün süren Yunan İşgali dışında bir Türk kenti olarak varlığını sürdürülmüştür.

AYDINELİ (XIV.-XV. Yüzyıllarda)

II- Osmanlı İzmir'i'nde Toplumsal Yapı

İzmir, 15. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde Osmanlı egemenliğine kesin olarak girdikten sonra 16. Yüzyıl sonlarına kadar Türkler ve Rumlar olmak üzere iki milletli bir toplumsal yapı içindedir. 16. Yüzyıl sonlarında şehir dahi denmeyecek bir büyüklükte ve nüfus yoğunluğundadır. Bu dönemde biri Rum beşi Türk olmak üzere 6 mahalleden oluşan İzmir, 600 haneye ve yaklaşık 3 000 nüfusa sahipti.

Belli dış dinamiklere ve kentin konumundan kaynaklanan iç dinamiklere bağlı olarak İzmir'in bir transit liman kenti özelliği kazanmaya başladığı 17. Yüzyıl başlarından itibaren kent göçle tanışmaya başladı. Özellikle 1604 yılında Fransızlar'a verilen imtiyazlar, Doğu Akdeniz üzerinden yürütülmekte olan Avrupa ile Asya arasındaki ticaretin yerel güçler tarafından baskı altına alınmak istemesi üzerine yeni liman arayışları ve İzmir'in içinde bulunduğu gümrük muafiyetleri ve de güvenli bir körfezin sonunda yer alması kentin önemli bir liman kenti olmasında rol oynamıştır. Daha önce Doğu Akdeniz kıyılarında Asya içleriyle ticareti yürüten Ermeniler, çevre yerleşimlerden (Manisa ve Tire) yeni merkeze yönelen Yahudiler, güvensiz Ege adalarından güvenli yeni liman kentine gelen adalı Rumlar ve Haçlı seferleri zamanından havzaya yerleşmiş bulunan Katolik Latinler kente yerleşmeye başladılar. Yanı sıra İzmir'in yeni transit liman kenti özelliği kazanmasına yol açan aktörler olan İngilizler, Fransızlar, Hollandalılar ve Venedikliler de, tüccarları ve konsolos-tüccarları aracılığıyla kente yerleşmiş oldular. Aynı yüzyıl sonlarına doğru kentin ticaret erbabı içindeki rekabet ortamında önemli bir rakip durumunda olan Venedikliler büyük ölçüde tasfiye olmuşlardır.

İzmir, 18. Yüzyıl ortalarından itibaren transit liman kenti özelliğinden kolonyal liman kenti kimliğine evrilirken toplumsal yapısında da önemli değişiklikler olmuştur. Bu tarihten itibaren ve 19. Yüzyıl boyunca, kentin toplumsal ve kültürel yapısına Almanlar, Ruslar, Belçikalılar, Avusturyalılar, Amerikalılar, İsviçreliler, Araplar ve Acemler de katılmıştır. Hatta kenti 15. Yüzyıl'da terk ederek Malta'ya yerleşen sabık Rodos Şövalyeleri'nin torunları kente dönerek Maltalılar Sokağı'nı oluşturarak kente yeniden dâhil olmuşlardır.

Kentin oluşan yeni toplumsal yapısı Osmanlı'nın var olan millet sistemiyle de örtüşünce, kentin yerleşim planı kendiliğindenlik içinde ortaya çıkar. Artık kentte Türk Mahallesi, Rum Mahallesi, Ermeni Mahallesi, Yahudi Mahallesi ve kentin ticaretinin

19. Yüzyıl'da İzmir'de milletlerin yerleşim bölgeleri

döndüğü ve kozmopolit bir yapının ilk tohumlarının atıldığı ve Batı Avrupalıların yerleştiği Frenk Mahallesi vardır.

Bugünkü kent merkezi Konak'ın doğusundaki kıyı boyunca yerleşen Batılı tüccarlar ve konsolos-tüccarlar burada kurdukları depo, konut ve iskeleleriyle yeni bir yerleşim oluşturmuşlardır. Her evin önünden denize uzanan iskeleler yükleme-boşaltma işlevi görürken; evlerin denizden karaya uzanan dikdörtgen yapıları depo işlevini üstleniyordu. Bu yapıların kara tarafında ortaya çıkan sokak Frenk Sokağı olarak anılır oldu. Buradaki yerleşim yoğunluğunun artmasına bağlı olarak ortaya çıkan kentsel bölge Frenk Mahallesi olarak adlandırılmaya başladı.

Kentte yaşayan diğer milletler ise kendi adlarıyla anılır mahallelerde yaşamaktaydı.

Frenk Mahallesi, zaman içinde kente yerleşen Batı Avrupalıların ve Latinlerin yerleştiği ve yaşadığı bölge oldu. Burada, İngilizler, Fransızlar, Hollandalılar ve Venedikliler birlikte yaşıyordu. Daha sonra buraya yerleşen Avusturyalılar, Belçikalılar, İsviçreliler ve Ruslar kentin bu yeni ticaret merkezinde kozmopolit bir yapının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Kent 14. Yüzyıl'da olduğu gibi yeniden ikili yapıya kavuşmuş gibiydi. Buna bağlı olarak toplumsal hafıza devreye giriyor ve yine 14. Yüzyıl'da olduğu gibi bu yapıyı yani Frenk Mahallesi'nde oluşan bu toplumsal yapıya bağlı olarak kenti "Gâvur İzmir-Müslüman İzmir" olarak tanımlamaya başlıyordu. Artık burada şu ayrımı dikkat çekmek gerekiyor. Burada anılan "Gâvur İzmir" tanımı Frenk Mahallesi'nde ortaya çıkan daha çok Batı Avrupalı ve Katoliklerin oluşturduğu yapıdır. 14. Yüzyıl'da Rumlara ve şövalyelere bağlı olarak yapılan "Gâvur" tanımı bu defa onları dışarıda tutan bir tanımlamadır. Hatta Anadolu'nu kadim halkları olan Ermeni ve Yahudileri de dışarıda tutar 19. Yüzyıl'daki Gâvur İzmir tanımı.

1630'larda İzmir'de iç liman çevresi yerleşimi ve doğuya doğru şekillenmeye başlayan Frenk Mahallesi ve Frenk Sokakı

III- Osmanlı İzmir'i'nde Almanlar

Osmanlı-Alman ilişkileri Haçlı Seferleri'ne kadar geriye gitmesine rağmen Almanların İzmir ile ilişkileri kısıtlı kalmıştır. Bu bağlamda 18. Yüzyıl ortalarına kadar kentin Almanlarla ilişkisinin yok düzeyinde olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır.

18. Yüzyıl ortalarına kadar İzmir'de Almanların varlığına pek rastlanmaz. Bu tarihlere kadar kentin sosyal yapısı yukarıda anılan kesimlerden oluşmaktadır. Ancak kent cazibe merkezi olma özelliğini sürdürmekte ve buna bağlı olarak nüfus yoğunluğu artmaktadır. Örneğin, 16. Yüzyıl üçüncü çeyreğinde 3 bin civarında olan kent nüfusu, 1624'te 10 bin (Gedoy), 1675'te 55 bin (Spon), 1768'de 120 bin (Riedesel) civarındadır.

1630'larda Kutsal Topraklar'a yani hacca giderken İzmir'e de uğrayan Arnd Gebhardt von Stammer belki de İzmir'le beraber adı anılacak olan ilk Alman'dır.

İzmir'de Almanlara ilişkin ilk verilere Alman Pastör Stephan Schulz'un seyahatnamesinde rastlıyoruz. Avrupa'da yaşayan Yahudileri Protestanlaştırma misyonunda çalışan Schulz, Doğu'da dinler ve diller üzerine araştırmalar yapmak için 1750'lerde iki defa Doğu yolculuğuna çıkar. İzmir'e de uğrar. İzmir'de kaldığı süre içinde kente dair bilgiler aktaran Schulz, bize kentteki Almanlar ile ilgili şu bilgileri verir: *...Belki de bu durumumuzu bilen Bay Mann bizi yemeğe davet etmişti. Bay Mann, Württembergliydi. Tübingen yakınlarında doğmuş; gençliğinde arabacılık öğrenmiş ve bu meslekle askere alınmış. En son Türklerle yapılan savaşta esir düşmüş ve köle olarak bir Rum'a satılmış. Rum da, onu, İzmir'de yaşayan bir Hollandalı tüccara devretmiş. Hollandalı tüccar, bakmış ki Bay Mann okuma-yazma biliyor ve Hollanda dilinde yazılmış hukuk kitaplarını okuyabiliyor o da Bay Mann'ı sekreter olarak kullanmaya karar vermiş. Önce yaşlı kançılaryanın yardımcılığına getirilen Bay Mann, sonra da onun yerini almış. Geçen zaman içinde bir de Rum kadınla evlenmiş Bay Mann."*

Ayrıca Schulz'un aynı tarihlerde İzmir'de tanıştığı camcı Franz da kentteki bir diğer Alman'dır.

1830'larda İzmir'e çalışma amacıyla gelen ve arabacılık mesleğini icra ederek kentte görece uzun süre kalan Ernst Christoph Döbel, bize o günlere dair İzmir'le ilgili gözlemlerini aktarırken, kentteki Almanlar hakkında da bilgi verir. Kentte yaşamakta olan

Almanların dayanışmasından kendisine yardımcı olmamalarından yakınan Döbel, kentteki Almanlar ile ilgili şu bilgiye yer verir: “... O güne kadar İzmir’de bulunan hiçbir Alman ne benimle tanışmaya gerek duydu ne de bana ev veya iş bulmada yardımcı oldu. Hiç olmazsa akıl verebilirlerdi. Onu dahi yapmadılar. Benim bildiğim İzmir’deki Almanlar Bavyera’dan 1 marangoz, Silezya’dan 1 tesisatçı ve Saksonya’dan 1 terziden oluşuyordu. Bunların yanı sıra biri kunduracı, biri terzi ve biri de sepiçi olmak üzere 3 de Polonyalı vardı İzmir’de. Amerika’ya gitmeyi kafalarına koymuş bu son üçü hariç, diğerleri uzun zamandır kentte yaşıyorlardı ve evliyidiler. Edirne’de karşılaştığım Württembergli marangoz da daha sonra İzmir’e geldi.”

Cemaatin ikinci defa oluşum tarihi olan 1857 tarihinde kente yaşamakta olan Almanların sayısı 40 civarındadır. 1889 İngiliz konsolosluk raporuna göre kentte 214 Alman vardır.

20. Yüzyıl başlarında İzmir Rıhtımı'nda ticari hareketlilik

1893 yılında Aydın Vilayeti ve dolayısıyla İzmir'le ilgili bir istatistik yayınlayan Fransız Vital Cuinet kentteki Alman nüfusunu 512 olarak verir.

1898'de kenti ziyaret eden Alman tiyatro adamı Paul Lindau'nun aktardığına göre kentte 265 Protestan yaşamaktadır.

1904 yılında kentte İzmir Alman Cemaati'nin Pastörü Ernst Steinwald ise cemaate bağlı 208 Alman Protestan olduğunu aktarır.

İzmir'de Alman varlığının ortaya çıkmasında önemli iki isimden söz etmek gerekir. İlki kente ilk defa 1851 yılında gelen ve kentteki ilk Alman kız okulunun açılmasında öncü rol oynayan Theodor Fliedner ve diğeri Alman Cemaati'nin ikinci defa 1857 kurulmasında etkin olan dönemin İzmir Prusya Başkonsolosu Ludwig Spiegelthal'dir. Alman toplumunun İzmir'de kurumsallaşması bu iki ismin öncülüğünde kurulan kurumlar sayesinde olmuştur.

Almanların İzmir'deki varlığı özellikle Sultan II. Abdülhamid ile Kayzer Wilhelm arasında gelişen ilişkiye bağlı olarak artış göstermeye başlamıştır. 1850'lerde 40 civarında olan kentteki Alman nüfusu, Kayzer'in Osmanlı ülkesini ilk ziyareti (1889) sırasında 214'ü bulmuştur. Bu artışta elbette iki ülke arasındaki ilişkilerin boyutlanmasının bir göstergesi olarak İzmir'de gelişmekte olan Alman ticaretinin de etkisi vardır. Görüldüğü gibi güvenilir bir istatistik olan Cuinet'in verilerindeki Alman nüfusunda kısa sürede yüzde yüzden fazla bir artış olmuştur. 1890'ların sonunda kente iş yapmak amacıyla gelen Almanların sayısında da artış gözlenir. 1890'ların sonunda kente iş yapmak amacıyla gelen 736 kişinin 81'i İngilizken 84'ü Alman olmuştur (Fransızlar 136, Avusturyalılar 127, İtalyanlar 120).

IV- İzmir'de Alman Varlığı

1872 yılında Viyana'da düzenlenen Dünya Ekonomi Fuarı için Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İzmir'deki Başkonsolosu Karl von Scherzer'den İzmir'le ilgili bir rapor hazırlamasını talep eder. Günümüzde EXPO olarak anılan fuarın 19. Yüzyıl'daki öncülü olan bu etkinlik için Scherzer'in hazırladığı bu rapor kentin modern anlamdaki ilk monografilerinden birini oluşturmaktadır. Kentte bulunan Karl Humann gibi Alman entellektüellerinden de yararlanan Scherzer kentin hem tarihini hem de güncel durumunu ortaya koyan bir rapor hazırlamıştır. 19. Yüzyıl İzmir'i için çok önemli olan bu elimizdeki raporda kentteki Almanlar için ayrılan bölüm şöyledir:

"İzmir'deki Avusturya-Macaristan kolonisi en eski ve en tanınmış kolonilerdendir ve bu koloni bir yandan çok yönlü bir ticaret ağı kurarken diğer yandan Alman ulaşım ve kültür olanaklarının desteğiyle de kilise ve okul gibi alanlarda etkindir. Mekitarist (Benedikten) Okulu (1872 yılında 67 öğrencisi vardır) en etkili okuldur. Avusturya Hükümeti, bu okula her yıl –Almanca eğitim yapılması koşuluyla- 550 Avusturya Florini yardım yapmaktadır ki hükümetin bu isteği Mekitaristler tarafından severek yerine getirilmektedir. İmparatorluğun bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da –burada gün geçtikçe daha önem kazanan- güncel gelişmelerin ışığında yardımlarına daha da güçlü olarak devam etmesi gerekecektir.

"Geçen yüzyılın ortasında Kopenhag, Danzig, Augsburg ve Halle şehirlerinin destekleriyle İzmir'de kilise ve okul etrafında toplanan küçük bir koloni oluşmaya başlamıştı. Cemaate ait bir okul binasında rahip tarafından dersler yapılmaktaydı. İlişkilerin olumsuzluğuna rağmen okulda dersler Almanca verilmekteydi. Almanlar ibadetlerini Danimarkalı ve İsveçlilerle birlikte kendi manastırlarında yapılmaktaydı. Çeşitli kesimler bu iki cemaatin birleşmesi için çaba harcarken maalesef yüzyılın sonunda neredeyse bütün İzmir'i kül eden büyük bir yangında hem ibadethane hem de okul binası yandı, kül oldu. Bu büyük felaketten sonra iki cemaatin önünde büyük bir sınav duruyordu. Fakat bu yangından sonra meydana gelen büyük veba salgını birleşme aşamasına gelmiş iki cemaati tamamen birbirinden ayırdı.

"Yaklaşık yirmi yıldan bu yana İzmir'deki Alman kolonisi tekrar ayağa kalkmak için mücadele etmektedir. Sayılarının azlığına rağmen, sahip oldukları çalışkanlık ve beceriklilik sayesinde Alman topluluğu çok dilli bir toplum içinde her zaman sevilme-

de saygın bir yer elde etmeyi başarmıştır. İstanbul'da bulunan Alman-İsveç Yurttaşlık Okulu gibi tam bir Alman okulunun kurulacağı günler –İzmir'de her gün gelişen Alman kolonisinin varlığına bağlı olarak- pek uzak değildir. Alman eğitim sisteminin övgü dolu başarısı şimdiden önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle Diyakozevi'ne bağlı olarak eğitim veren kız okulunun başarıları anmaya değerdir. Bu okul 1853 yılında Prusya Konsolosluğu tarafından kiralanan binada iki öğretmenle açılmıştır. Daha ilk açıldığı yılda öğrenci talebinin artması sonucu okul bir yıl sonra daha büyük binaya ihtiyaç duymuştur. Yardımsever Almanların katkıları ve Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm'in nakdi yardımlarıyla 1854 yılında okul için bahçeli bir bina satın alınarak gelişme için gerekli ön adım atılmıştır. İlerleyen zaman içinde okul önemli bir eğitim kurumu haline geldi. Okulda 1872 yılı itibarıyla 130'u tam ve yarım yatılı olmak üzere 200-220 arasında kız öğrenci bulunmaktadır. Bunlardan 20'si Alman, 80'i Rum, 40'ı İngiliz, 50'si Ermeni, geri kalanıysa Hollandalı, İtalyan ve Rus öğrencilerden oluşmaktadır. Dersler uzman öğretmenler tarafından verilmekte; Fransızca için üç, Rumca, Ermenice ve İngilizce için ikişer öğretmen görev yapmaktadır. Almanca, 1872 yılına kadar fakülte düzeyinde öğretiliyordu. Ancak dünyada meydana gelen son değişiklikler sonucu zorunlu ders olarak okutulmaya başlandı. Yakın zamanlarda kurum övgüye değer bir girişim olarak yoksullar için bir okul ve yetimhane hizmete açtı. Yoksullar okulunda 110 Rum kız çocuğuna parasız eğitim verilmektedir. Yetimhanede ise 7'si Alman, 8'i İngiliz, 5'i Rum, 3'ü Ermeni, 5'i vafız edilmiş Yahudi ve 2'si vafız edilmiş Türk kızı yetiştirilmekte ve eğitilmektedir. Bu iki kurum İzmirli yardımseverlerin destekleriyle varlıklarını sürdürmektedir.”

Scherzer'in öngördüğü gibi Alman Cemaati bu tarihlerden itibaren gittikçe büyüyen ve gelişen bir seyrir izlemiştir. Yine bu tarihlerden itibaren Rıhtım inşasına bağlı olarak kıyıda yeni şekillenmekte olan kentsel yapıda Berlinli Madam Huck'un açtığı “Grand Hotel Huck” ve diğer Alman oteli “Grand Hotel Kraemer” Alman kültürünün kentteki temsilcisi olmuş ve kente gelen Almanların da uğrak yeri olmuştur.

19. Yüzyıl'da İzmir'in prestij mekanlarından Grand Hotel Huck. Günümüzdeki Merkez Postanesi'nin yerinde bulunuyordu. İşletmecisi Alman olan otel, Alman kültürünün kentte etkisini gösterdiği önemli mekânlardan olmuştur.

V- Almanların İzmir'in Toplumsal Yaşamındaki Yeri

Almanlar nicelik olarak oldukça az sayıda bulundukları İzmir'de neredeyse kapalı toplum özelliklerinde yaşamışlardır. "Heimat"larını İzmir'in promenadında oluşturamadıkları için daha çok kendi aralarında kurdukları derneklerle, kulüplerle, Almanya'dan getirttikleri gazetelerle ve Otel Huck ve Otel Kraemer'de oluşturdukları topluluklarla yetinmişlerdir. Çok arzu etmelerine ve birçok girişim başlatmalarına rağmen 19. Yüzyıl'ın sonlarına dek, bir kilise inşa edememiş olmaları da İzmir'de toplumsal ağırlıklarının olmayışıyla ve güçlü olarak örgütlenemedikleri gerçeğiyle açıklanabilir.

Ancak tüm olumsuzluklara ve niceliksel azlıklarına rağmen, eğitim kurumları oluşturma konusunda oldukça başarılı olmuşlardır. 19. Yüzyıl ikinci yarısından itibaren İzmir'de eğitim konusunda örnek kurumlar meydana getirmişlerdir. 19. Yüzyıl'da kente gelen Alman gezginlerin bu konudaki gözlemleri şöyledir:

Moritz Busch (1859): "...Şehirdeki tiyatroya vasatın altında. Birkaç Alman kendi aralarında bir şan derneği kurmuşlar. Dışarıya da pek açılmak istemiyorlar."

Theodor Schuchardt (1861): "...Yemekten sonra, limanda bulunan ve Alman garsonların hizmet ettiği, Alman temizliğinin hâkim olduğu, Alman gazetelerinin bulunduğu ve Alman müziğinin çalındığı 'Cafe Hoffmann'a gittik."

Bernhard Stark, (Eylül 1871): "...İzmir'i Küçük Asya'ya yapacağımız gezilerden sonra dönüp geleceğimiz kısa süreli vatanımız ve buraya her dönüşümüzde Alman yurttaşlarımızın küçük ve şirin odalarını ve çeşitli müziklerin yayıldığı salon kapılarını ardına kadar bize açmak için birbirleriyle yarıştığı şehir olarak görelim."

J. Hallbauer, (Nisan-Mayıs 1892): "...Öğleden sonra Başkonsolomuz Dr. Stannius'u ziyaret ettik ve burada çok sıcak kabul gördük. Sıcaktan bunaldığımız bir günde, Münih birası içerek serinledik. Akşam için de Alman tüccar Bay Schmiedt tarafından 'skat' oynamaya davet edildik.

"...29 Nisan öğleden sonra Bay Müller'in şaraphanesini ziyarete gittik. Bu sevimli insan bizi şaraphanesinin değişik mahzenlerinde -tabi ki her birinin tadına bakarak-

dolaştırdı ve en beğendiğimiz şişeleri yukarı çıkararak evin önünde bir güzel ikram etti. Evin çevresi göz alabildiğine bağdı. Burada en dikkat çeken şey devasa büyüklükteki iki şarap tankı oldu. Kapasitelerini unuttum ama tahmîn ediyorum 25 bin litre idi her birinin kapasitesi. Silindirik şeklinde inşa edilen bu tanklar depremlerden de zarar görmüş; çünkü bu değerli içecek tankların çatlak yerlerinden sızılmaktaydı.”

Alman Kız Okulu, Otel Huck, Otel Kraemer, Cafe Hoffmann, Prokopp Bira Fabrikası ve bahçesi, Müller'in Tepecik'teki ve bugün Alman Kulesi olarak anılmasına yol açan yerdeki şarap fabrikası ve diğer kurum ve kuruluşlar İzmir'deki Alman varlığının önemli yansımalarıydı.

VI- Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestanlık ve Birinci Alman Cemaati'nin Kuruluşu

Fransa'nın Doğu'daki tüm Katolikler üzerinde hak iddia etmesi, Prusya'nın hoşuna gitmiyordu. 1761'de Büyük Friedrich ile III. Mustafa arasındaki dostluk ve ticaret anlaşmasında, *"dinin ıcrası konusunda diğer dost ülkelere tanınan davranışın Prusya için de geçerli"* olduğu belirtilmişti. 1840 tarihinde Prusya ve diğer devletlerle yapılan ticaret anlaşmasında ve 1862'de yine Prusya ve 1890'da Almanya ile yapılan ticaret anlaşmalarında da aynı husus teyit edildi.

Fransa'nın Doğu'daki tüm Katolikler üzerindeki koruyuculuk iddiası, 1871'den sonra Almanya'yı Fransa'nın Doğu'daki Katolik Alman uyruklar üzerinde hak iddia etmesini engellemeye itti. Bu konuda bir Alman-Fransız rekabeti doğdu. Sonunda Alman büyükelçileri, Alman Katoliklerinin mahkemelerde sorgulamaları sırasında hazır bulunma hakkını elde ettiler. Ancak Almanların bu konudaki çabaları bir hak elde etmeye yetmedi.

Protestan Cemaati Nizamnamesi

Osmanlı'da ilk Protestan Cemaati'nin kurulması 1846 yılına rastlar. Ancak bu Protestanlar, 19. Yüzyıl ilk çeyreğinden itibaren ülkede misyonerlik faaliyeti yürüten Amerikan ve İngiliz misyonerlerinin elde ettiği sonuca bağlı olarak Protestanlaşan Ermenilerden oluşan bir cemaattir.

1846 yılında 40 kadar Ermeni ailesi Protestan olur ve bu aileler Ermeni Patriği Çamurçyan tarafından cemaatten aforoz edilirler.

Buna bağlı olarak İngiliz ve Prusya elçilerinin girişimleri ile 15 Kasım 1850'de Protestan Cemaati kurulur ve resmen tanınır. Osmanlı İmparatorluğu bu beratla sadece cemaatin yönetiminin şekillenmesine izin veriyordu. Millet statüsü tanınmıyor, diğer imtiyaz ve ayrıcalıklar verilmiyordu.

Millet olarak tanınmamasının getirdiği sıkıntıyı aşmak için Protestan Cemaati, 1871 yılında Alman Dışişleri Bakanlığı'na, 12 Temmuz 1876'da da Prens Bismarck'a mektuplar yazarak yardım talep etmişlerdir.

Sonunda 1878 yılında Babiâli, Protestanların idaresiyle ilgili olarak Protestan Cemaati Nizamnamesi hazırladı. Buna göre, Protestan Topluluğu olan yerlerde birer vekil seçilecek ve bunların seçimi Babiâli tarafından tasdik edilecekti. Bu vekiller kendi bölgelerinde cemaatin seçtiği en az yedi üyeden oluşan cemaat meclislerine başkanlık edeceklerdi. Vekil ve meclis üyesi olabilmek için Osmanlı uyruğunda olmak gerekliydi. Bu meclislerin görevi, cemaatin ruhani işlerini, kilise ve okul idaresini, nikâh akdi ve feshi gibi konuları ve herkesin kendi rızasıyla verdiği bağışların harcamasını kapsıyordu.

Birinci Alman Cemaati'nin Kuruluşu

18. Yüzyıl ile birlikte, Batılı devletlerin Osmanlı'dan almış olduğu kapitülasyonlara koşut olarak Osmanlı'nın çeşitli şehirlerinde Avrupalı insanların yerleşimi yoğunlaşmıştır. Yerleşen bu insanlar kendi kültürel iklimlerinin kurumlarını, kendi yaşam biçimlerinin gereksinimleri doğrultusunda oluşturmuşlardır. 18. Yüzyıl ortalarına gelindiğinde, İzmir'de varlıklarını sürdüren çeşitli Avrupa milletlerinin temel kurumlarından bir tanesi de kiliseler olmuştur. Bu anlamda, aynı tarihe kadar, İzmir'de, yerli halkın ibadethanelerinin yanı sıra, İngiliz, Fransız ve birkaç mezhebin kilise ve manastırları da vardır. Fakat aynı tarihe kadar, 16. Yüzyıl'da ortaya çıkan Luterciliğin kilisesi İzmir'de henüz kurulmamıştır. 18. Yüzyıl'ın ortalarına gelindiğinde, Avrupa'da stabilize olan Protestanlık da, ticari gelişmeye koşut olarak, inananlarına hizmet vermek ve farklı coğrafyalara yayılmak amacıyla kıta sınırları dışında kurumsallaşma girişimlerinde bulunmuştur.

İzmir'de bir Alman Protestan Kilisesi kurulması düşüncesi, Almanya'da Yahudileri Hristiyanlaştırma Misyonu'nda görev yapan Pastör Stephan Schulz'un İzmir ziyaretinde gündeme gelir. Pastör Schulz, 1752-53 yıllarında çıktığı Doğu yolculuğunda İzmir'e de uğrar. Doğu'nun daha doğrusu Osmanlı İmparatorluğu topraklarının büyük bir

kısımında araştırmalarda bulunur. Schulz, 1756 yılında Doğu'ya bir ziyaret daha gerçekleştirir ve bu ziyaretinde de İzmir'e uğrar. Osmanlı'daki dini yapılar ve Doğu dilleri üzerine de araştırmalar yapan Schulz, son defa geldiği İzmir'den ayrılırken, kentte yaşayan Hollandalılardan kendilerine Halle'den bir pastör göndermesi ya da kendisinin pastör olarak İzmir'e dönmesi ve burada bir Alman Protestan Cemaati kurulmasına öncülük etmesi isteğiyle karşılaşır.

Schulz da kendisinin gelmesinin mümkün olmadığını ancak bir pastör gönderilmesi konusunda elinden gelen çabayı harcayacağını sözünü verir.

Bu bağlamda, İzmir'de bir Protestan Kilisesi kurmak için Halle'de (Almanya) bir çalışma başlatılır.

Halle'de kurulan üç kişilik komisyon, düşüncenin ilk günlerinde bu görevi verebilecek bir pastör bulamazken; geçen süre içinde bu görevi Pastör Christoph Wilhelm Lüdeke'ye verir.

Pastör Lüdeke, İzmir'de yaşayan Avrupalı sayısının artması, buna koşut olarak bu insanların ibadetlerini yerine getirecekleri kilise gereksinimi ortaya çıktığını ve kilise kurulması için de bir pastöre gereksinim duyulduğunu belirtiyor. Fakat bu görevi üstlenecek pastörün, yolculuğun uzun sürmesi ve İzmir'deki koşulların kilise kurmak için kısıtlı olması gibi nedenlerle bir türlü ortaya çıkmadığını; bu tartışmaların Halle'deki cemaatinde 1758 yılına kadar sürdüğünü ve bu tarihte Bay D. Callenberg'in her ne pahasına olursa olsun bir pastörü bu işle görevlendirmek istediğini yazıyor. Bunun üzerine kurulan üç kişilik bir komisyonun yaptığı seçim sonucu, Callenberg'in önerisi ve Augsburg'taki Samuel Urlsperger'in onayıyla bu görev oybirliğiyle Pastör Lüdeke'ye verilir. Kendisi bu öneriyi düşünmek için zaman istediğinde, kendisine, bu işin çok acil olduğu ve beklemeye tahammülü olmadığı söylenir. Bu durumda, Lüdeke, kısa bir düşünmeden sonra olumlu cevap verir.

Samuel Urlsperger (1685-1772)

Augsburg'ta tutulan kayıtlar arasında bu konuyla ilgili şu bilgi yer alır: “29 Kasım 1758. Altmark'tan Christoph Wilhelm Lüdeke İzmir'de kurulacak olan Alman Protestan Cemaatı'ne pastör olarak görevlendirilmiştir.”

Pastör Lüdeke, 6 Şubat 1759'da Halle'den yola çıkar ve Venedik, Bologna ve Floransa'da dolaşır, bu şehirlerde çeşitli cemaatlerle görüşmelerde bulunur. Floransa'dan Livorno'ya geçer ve 19 Mart 1759'da İzmir'e gitmek için Livorno'dan yola çıkar.

Lüdeke, İzmir'e gelişini şöyle anlatır: “Tanrı'nın inayetiyle 19 Nisan 1759 günü İzmir'e vardım. Tanrı'nın bu inayeti için dua ettikten sonra karaya çıktım. Bilemediğim nedenlerden dolayı Halle, Augsburg ve Venedik'ten gönderdiğim mektuplar İzmir'deki kardeşlerimizin eline geçmemişti ve dolayısıyla gelişimden kimsenin haberi yoktu. Fakat buna rağmen, İzmir'e gelişim Protestanlar ve Reformistler arasında büyük bir sevinç kaynağı oldu.”

Pastör Lüdeke, İzmir'de kilise kurulması gerekliliğini şöyle belirtiyor: “18. Yüzyıl'ın ortasına kadar İzmir'e birçok Avrupalı, dolayısıyla Hristiyan yerleşmişti. Gelen bu insanlar, genellikle çalışmak ve ticaret yapmak amacıyla gelmişlerdi ve işleri biter bitmez de İzmir'den ayrılmışlardır. Ancak bu tarihten sonra kuzey ülkelerinden İzmir'e yapılan gemi seferlerinin artmasıyla şehre gelen Avrupalı sayısında artış meydana gelmiş ve bu insanlardan bazıları gerek aileleriyle gelmiş, gerekse burada evlenerek buraya yerleşmişlerdir.”

Lüdeke, kilise kurmak için geldiği o günlerin İzmir'i hakkında ilk olarak şu bilgileri aktarır: “İzmir, kendi adıyla anılan körfezin kıyısında kurulmuş bir şehirdir. İzmir Körfezi, bir anfitiyatro biçiminde dağlar tarafından çevrelenmiştir ve bu dağlardan bir tanesinin zirvesinde bir kale bulunmaktadır. İzmir'de 100 000'den biraz fazla insan yaşamaktadır ve şehir, Levant denilen coğrafik bölgenin en önemli ticaret şehridir. İzmir'de idareci olarak Kadı ve yardımcısı görev yapmaktadır. Şehirde, dünyadaki bütün milletlerden insanlar yaşamakta; bu insanlar giyimlerine göre birbirlerinden ayrılmaktadır.”

Pastör Lüdeke, İzmir'e geldiğinde şehirdeki inanç ve ibadet özgürlüğü konusunda şu bilgileri vermektedir: “İmparatorluğun diğer belli başlı şehirlerinde olduğu gibi İzmir'de de Hristiyan, Yahudi ve Müslümanlar bir arada yaşamaktadır. Bu çoğul yaşam,

Avrupa Türkiye'si'nde de olmasına rağmen, ağırlıklı olarak Asya Türkiye'si'nde görülmektedir. Eğer Türklerin bu hoşgörüsünün nedeni sorulacak ve buna bağlı olarak onların dinine hayranlık duyulacak olursa, bu soru şöyle cevaplanabilir: Müslümanların Peygamberi ümmetine, Hristiyanları olduğu gibi Yahudileri de korumaları doğrultusunda öğüt vermiş, fakat kendi iradeleriyle Müslüman egemenliğini kabul etmeleri veya birlikte yaşamaları için gerekli parayı ödemeleri karşılığında olmak koşuluyla. Bazıları buna uysa da, çoğunluk uymamaktadır ve uyanların da ne uğruna hoşgörülü davrandığını anlamak zor değildir. Fakat bu ibadet özgürlüğü de birçok alanda kısıtlanmıştır. Örneğin, başka inançtan insanların Müslümanlık üzerine konuşmaları ve onu küçük düşürmelerinin cezası ölümdür. Bir Müslüman'ın veya Müslüman olmuş bir Yahudi veya Hristiyan'ın bir başka dine geçmesinin cezası da ölümdür. Örneğin, Türk kadınları, Hristiyan veya Yahudi erkekleriyle evlenemezken, Müslüman erkekler diğer dinlerden kadınlarla evlenebiliyorlar ve üstelik çocuklarını Müslüman olarak yetiştirebiliyorlar. Ve nihayet, yeni bir kilise veya sinagog yapmak çok büyük zorluklar içermektedir. Yeni ibadethanelerin açılmamasını da, her iki dinin yok olması amacıyla yapıyorlar. Ayrıca, bazen tatlı dille olsa da, genellikle bu insanların Müslüman olması için zor kullanılmaktadırlar.

“Bu anlattıklarımın da kolayca çıkarsanacağı gibi, Türklerin Hristiyanlara (aslında Romalılara dememiz gerekir,) gösterdiği ve bizde de çok övülen hoşgörü sadece bilgisizlikten kaynaklanmaktadır. Bu söylediklerim, bazılarının olağanüstü gibi gelecek olursa, o zaman onların, Hz. Muhammed zamanında Hristiyan ve Yahudilere karşı nasıl savaşıldığını ve bazı Hristiyan cemaatlerinin ve Bizans imparatorlarının buna nasıl müdahale etmek zorunda kaldığını bilmeleri gerekir.

“İzmir'deki Hristiyan cemaatler arasında en güçlü olanı Rum Ortodoks Kilisesi'dir. Bunların bir metropoliti ve onun yönetimi altında da 12 başrahip bulunmakta; ayrıca, çok sayıda da diyakoz görev yapmaktadır. Rumlar iki kiliseye sahiptir; büyük olanı 1763 yılındaki yangında yanmasına rağmen 1769 yılında hâlâ onarılmamıştı.

“Ermeni Cemaati'nin ise bir metropoliti ve 12 başrahibi bulunuyor; bu cemaat, Rum Cemaati kadar güçlü değildir ve İzmir'de sadece 1 kiliseleri vardır.

“Romalıların, bir metropolit vekiline sahiplerdir ve biri Fransisken, diğer ikisi Kapusen ve Cizvitlere ait olmak üzere 3 manastırları vardır. Fransisken ve Kapusenlerin

manastırları 1763 yangınından büyük zarar görürken, Cizvitlerin manastırını yerle bir olmuştu. Türklerin de baskılarıyla 1769 yılına kadar bu manastır hâlâ inşa edilememişti.

“Protestanların ibadet yerleriyse genellikle konsolosluklarda bulunuyor kı, Hollanda, İngiliz ve Alman konsoloslukları olmak üzere 3 ibadet yerleri var.

“İzmir’de yaşayan Yahudilerin çoğu da, İspanya ve Portekiz’den kaçan Yahudilerdir ve sayıları 12 000’in biraz üzerindedir ve 7 sinagogları vardır.

Pastör Christoph Wilhelm Lüdeke'nin anılarını yayınladığı kitabının iç kapagi.

“İzmir'deki Türklerin sayısıysa yaklaşık 40 000'dir ve çok sayıda camileri vardır. Camilerin minareleri ve içeriden bir merdivenle çıkılan şerefeleri bulunmaktadır. Şerefeye çıkan müezzin, belirli saatlerde, Hristiyanlardaki çanın yaptığı görevi yerine getiren ezan okuyarak insanları ibadete çağırır.

“Buna göre, İzmir'de üç dini tatil günü vardır; pazar Hristiyanların, cumartesi Yahudilerin ve cuma da Türklerin olmak üzere.”

Pastör Lüdeke, artık kitabında yavaş yavaş İzmir'e geliş amacına yönelik bilgiler vermeye başlar. Konuya bağlı olarak önce İzmir'deki Protestanlığın durumu hakkında bilgi vererek başlar: “Ben İzmir'e gelmeden önce burada yaşayan Protestanların ne kilisesi, ne manastırı, ne de cemaatleri vardı. Benim, İzmir'e gelmeme vesile olan iki kişi, şehre gelişimi herkese duyurdular. Üç gün sonra, yani pazar günü ilk ayınımızı bir evde yaptık. Ayinden birkaç gün sonra, ayine katılanların hepsi kilise defterine isimlerini yazdılar ve kendilerini kurulan kilisenin üyesi olarak kabul ettiler. Bu tarihten itibaren ilk üç yıl boyunca tüm kutsal günlerde, soğuk-sıcak, hastalık-sağlık demeden yazın sadece öğleden önce, kışın öğleden sonra da olmak üzere her gün ayın düzenledim. Bu süre içinde bazı nedenlerden dolayı takdis etme ve günah çıkartma törenleri düzenlemedim. İzmir'de küçük bir cemaate sahip olmamıza rağmen, dünyadaki her millettten kardeşimiz vardı. İlk günlerin zorluklarını aştıktan ve biraz rahatladıktan sonra bir evin bir odasını toplantı yeri haline getirdik ve eylül ayında ben oraya taşındım.

“Çocukların eğitimi konusuna gelince; çocukların eğitimini de ben üzerime aldığım için bu konudaki çalışmalar da benim üzerimdeydi. Bu iş çok emek ve sabır isteyen bir işti. Çünkü çocukların dillerini ve dinlerini birlikte öğrenmeleri ve aynı zamanda, toplu ayinlere katılabilmeleri için Almanca bilmeleri gerekiyordu. İlk günlerde el-kol hareketleriyle anlaşıyorduk ve ben A-B-C'den başlamak zorunda kaldım. Zamanla ben Yeni-Yunanca, çocuklar Almanca öğrendi. Dil öğrenimini, aritmetik, yazı, coğrafya ve tarih ile birlikte yürüttük. Altı ay kadar sonra çocuklarla birlikte ayın yapabiliyorduk. Aramızda Hollandalı Protestan ailelerden olan yirmi yaş üzeri gençler bile vardı.”

Halle'den İzmir'e kilise kurmak için gelen Pastör Lüdeke'nin karşısına çok önemli bir sorun çıkar: malı sorun. Lüdeke İzmir'deki cemaat üyelerinden belli bir yardım gördüğünü yazsa da, bunun yetmediğini de belirtmektedir. Soruna çare bulmak amacıyla

Lüdeke İstanbul'a gitmeye karar verir. İstanbul'da bulunan bazı sefirlerden yardım isteyecektir: "Benim yaptığım fedakârlıkları kötüye kullanmayan cemaatımden övgüyle söz etmem gerekir. Fakat kısa zamanda da gördüm ki, eğer dışarıdan yardım alamazsak kendi olanaklarımızla ayakta kalmamız pek mümkün değildi. Bu nedenle, Amsterdam'da bulunan ve ülke dışındaki kiltelere kısmi olarak veya bütünüyle yardım eden Protestan Cemaati'ne başvurmayı kararlaştırdım. Fakat bu başvuru, giderlerimizin çokluğu nedeniyle kabul edilmedi. Bu defa Hamburg Hükümeti'ne başvurduk. Fakat o sırada sürmekte olan savaş yüzünden istediğimiz Hamburg'ta da kabul edilmedi. Bunun üzerine Danimarka ve İsveç'in İstanbul sefirlerinde şansımızı denedik. Her iki sefir de istediğimizi en azından hemen reddetmedi ve yardıma hazır olduklarını açıkladı. Biz de dolaysız olarak Danimarka'ya başvurma cesaretini gösterdik. Bu teklifi de bize o sırada Kopenhag'a gitmekte olan Danimarkalı tüccar Bay M. Munk yapmıştı. Biz de yazdığımız mektubu kendisine verdik (Nisan 1761)."

Lüdeke, İstanbul'dan elinin boş dönmesi üzerine bağımsız Danzig şehrine başvurmaya karar verir ve bir mektup yazar. Danzig'de Prof. Wernsdorf'un çabalarıyla İzmir'de kurulmaya çalışılan bu ilk Protestan kilisesinin finansal kaynağı bulunur. Danzig'den gelen mektupta şunlar yazmaktadır: "Üst üste gelen iki mektuptan sonra, İzmir'de kurulmakta olan küçük cemaatimizin güçleşmesi ve yayılması için var olan gücümüzle yardım toplamaya koyulduk. Gönüllerimizi yönlendiren Tanrı'nın yardımıyla önümüzde birçok olanak ortaya çıktı. Şehir meclisinin izniyle bize bir ev verildi ve burada rahatça çalışmamız sağlandı. Herkes böyle kutsal bir davaya katkıda bulunmak için elinden geleni yapıyor. Yapılan yardımlar yalnızca zengin ya da fakir kesimlerden gelmekle kalmıyor. Ayrıca, reformistlerden, Mennonistlerden ve hatta Katoliklerden bile yardım edenler oluyordu.

"Fakat bir konuyu özellikle belirtmem gerekiyor. Gönderdiğiniz mektuptan, İzmir'de kurulan kilisenin kuruluş aşaması ve varlığını sürdürmesi konusu tam olarak anlaşılamamaktadır. İzmir'in bildiğimiz tarihi de, bizim bu konudaki kuşkularımızı güçlendirmektedir. Bu kuşkumuz, örneğin, İ.S. 177'de olduğu gibi deprem nedeniyle ya da bir veba salgını yüzünden veya yönetimden kaynaklanan bir sorun sonucu, kurulan Evangelist-Luteryen kilisemizin varlığını sürdüremeyeceğine ilişkindir. Bu kuşkuları göz önünde bulundurarak şehir meclisine bir teklifte bulunduk ve topladığımız parayı burada alıkoymayı ve İzmir'deki cemaatimizin ihtiyacı olduğu kadarını yıldan yıla

göndermeyi kararlaştırdık. Düşüncemiz herkes tarafından sadece olumlu olarak karşılanmakla kalmadı. Dahası, şehirdeki zenginlerden yardım da gelmesini sağladı. Toplanan para 26 000 Gulden'e ulaşmıştır. Yardım komisyonunun başkanı olarak şehir meclisinden şöyle emir aldım, 1) Bu yılın Paskalya Yortusu'nda İzmir'in Evangelist-Luteryen Cemaati'nin Pastörüne ve en yaşlı üyesine 1 000 Gulden gönderilmesi, 2) Geriye kalan 25 000 Gulden'lik sermayeyi burada alıkoyarak 1764 yılı Paskalya Yortusu'nda ve ondan sonraki her yıl 1 000 Gulden bağış olarak gönderilmesi. Fakat her yıl gönderilen paranın, cemaat Pastörü ve cemaatin en yaşlı üyesi tarafından şahsen alınması ve imzalanması gerekiyor.

Danzig, 17 Ocak 1763
Başkan
D. Jonathan Heller”

Danzig'den gelen ikinci mektupta iki önemli istek vardır: “1) Kilise bünyesinde açılacak okulda dinimizin vecibelerinin çok iyi bir şekilde öğretilmesi, 2) İzmir'de yeni kurulan bu kilisemizde iyi bir kilise disiplini uygulanması.”

İzmir'in tarihi boyunca, kaderinde önemli rol oynayan üç unsurdan birisi olan yangın (diğer ikisi deprem ve vebadır,) konusunda - şehirdeki kilise ve manastırlar da bu yangınlardan etkilendiği için- Pastör Lüdeke şu bilgileri aktarmaktadır: “6 Ağustos 1763 günü çıkan korkunç bir yangın sonucu, Frenk Mahallesi'ndeki birkaç ev hariç tüm mahalle yandı, kül oldu. Bu acı olay çeşitli kilise ve manastırlara zarar verdiği gibi bize de zarar verdi. Burada yapılan evler Levant'ın diğer şehirlerinde de olduğu gibi çok kolay yangına maruz kalabiliyor. Türklerinse yangın söndürme gibi kurumlardan haberi dahi yok. Burada tek yöntem olarak uygulanan yanan evlerin çevresindeki evlerin yıkılması ise, Kadı'nın anlaşılmaz kötü niyetiyle gerçekleşmedi ve bu yüzden zarar çok büyük oldu. Bu olay üzerine mahallede yoğun olarak yaşayan Avrupalılar şehrin çeşitli yerlerine dağıldılar. Böylece, hem bu olayı ucuz atlattılar hem de bir sonraki yılda çıkan veba salgınından etkilenmemiş oldular. Tanrı, insanın taşıyabileceğinden fazla keder vermiyor. İngilizlerin manastırını yangından pek etkilenmemişi ve İngilizlerin Protestanlara olan özel yakınlıklarından dolayı bizler yeni bir yer edinene kadar kendi manastırlarının kapılarını bize açılar. Ve böylece üç yıl süreyle İngilizlerin manastırından yararlandık. Bu olay da, Protestan ve İngiliz cemaatlerinin nasıl bir Hristiyanlık kardeşliği içinde olduklarının açık bir göstergesidir.”

Bu üç yıllık süre içinde Pastör Lüdeke zor günler yaşar ve İzmir'deki Protestan Cemaati'nin yeni bir kilise sahibi olması için girişimlerde bulunur. Bu tarihlerde Hristiyanlığa büyük destek veren Danimarka Kralı V Friedrich ölmüş, kiliseler zor duruma düşmüştür. Pastör Lüdeke, tahta yeni çıkan V Friedrich'in oğluna bir mektup yazar. V Friedrich'in ölümüyle, onun gönderdiği yıllık 400 Taler'in kesilmesi, İzmir'deki Protestanları zor durumda bırakmıştır. Pastör Lüdeke'nin yazdığı mektuba 1767 yılında Danimarka Kralı VII. Christian'dan olumlu cevap gelir; 400 Taler yardım devam edecektir. Bu tarihten kısa bir sonra da Danimarka ve Danzig'den gelen yardımlarla İzmir'de kurulan Alman Protestan Cemaati'ne yeni Pastör ataması yapılmış ve Protestanlık İzmir'de kurumsallaşmıştır.

*İzmir'de kurulan Birinci Alman Cemaati'ni
ikinci pastörü Christian Bastholm.*

Gelen yardımlarla tekrar ayağa kalkan cemaat 24 Aralık 1767 günü yeni kiliselerine taşınır. Danimarka Kralı'nın İzmir Protestan Cemaati'ne atadığı yeni Pastör Christian Bastholm 4 ay süren bir yolculuktan sonra, elinde Danimarka-Norveç Kralı VII. Christian'ın mektubuyla 27 Mart 1768 tarihinde İzmir'e gelir. Aynı günlerde veba salgını, şehri tehdit altına almak üzereyken 28 Nisan 1768 günü Pastör Lüdeke İzmir'den ayrılır. Lüdeke'nin ayrıntılarıyla üzerinde durduğu cemaatin kuruluşu ve işleyişi sırasında önemli destek veren ve hatta evini cemaatine kiralayan Hollanda Başkonsolosluğu'nda sekreter olarak görev yapan Alman kökenli Bay Mann'dan söz etmemesi dikkat çekicidir. Bilindiği kadarıyla bu ikili ters düşmüştür. Lüdeke bu nedenle olsa gerek Bay Mann'ın adını anma gereği duymamıştır.

Pastör Bastholm, Lüdeke'den sonra 3 yıl bu görevde kalır ve halefini beklemeden İzmir'den ayrılır. Bastholm'den sonra Alman Cemaati iki yıl kadar pastörsüz kalır. Nihayet 1773 yılında Johann Martin Weinrich İzmir'e pastör olarak atanır. Weinrich, altı yıl kesintisiz olarak bu görevi sürdürür. Pastör atamalarındaki istikrarsızlık bundan sonra da devam eder. Cemaat dört yıl kadar pastörsüz kaldıktan sonra nihayet İzmir'de uzun yıllar görev yapacak olan Johann Friedrich Usko İzmir'deki cemaatin başına pastör olarak atanır.

Usko, İzmir'de kurulan cemaatin en uzun süre ve son görev yapan pastörü olur. 22 yıl İzmir'de görev yapan Usko, 1802 yılından itibaren cemaatin finansmanını sağlayan Danzig Cemaati tarafından cemaatin varlığının sorgulanması karşısında zor duruma düşmeye başlar. Danzig Cemaati, bu arada İzmir Alman Protestan Kilisesi'nin varlığını sürdürmesi için her yıl gönderdiği ödeneği kesmeyi bile düşünmeye başlar. Bu düşünce 1805 yılında gerçek olur ve bu tarihte anaparasının Danzig'te bulunduğu paranın yıllık faizi bu yıl İzmir'e gönderilmez. Bu tarihten itibaren cemaat dağılmış olmalıdır. Çünkü aynı yıl içinde cemaatin son pastörü Usko da İzmir'den ayrılarak İngiltere'deki yeni görevine doğru yola çıkar.

Hollanda Konsolosluğu'ndaki kilise defterlerine göre, Usko İzmir'den ayrılmadan önce kilise ve cemaate ait var olan her şeyi İzmir'deki Anglikan Kilisesi'ne devreder. Böylece 1750'lerde Stephan Schulz'un İzmir ziyareti ile başlayan ve Pastör Christoph Wilhelm Lüdeke ile kurulan ve devam eden İzmir Alman Protestan Cemaati tarihteki yerini almak üzere sahneden çekilir.

Cemaatin aktif olduğu süre içinde Hollanda Başkonsolosluğu himayesinde olduğu anlaşılmaktadır. Zira cemaatin Hollanda Konsolosluğu'ndaki defterlerinde Usko, 1784-1801 tarihleri arasında Luteryen Kilisenin Pastörü, 1801-1805 yılları arasındaysa Hollanda ve Alman Protestanların Pastörü olarak imzalamıştır. Bu durumun daha çok, kilisenin kurulmasında etkin rol oynayan Hollanda Başkonsolosu Sekreteri Alman kökenli Bay Mann'dan kaynaklandığı düşünülebilir.

Birinci Alman Protestan Cemaati'nin kuruluşu sırasında ve sonrasında görev yapan Pastörler ve görev süreleri şöyledir:

1) Christoph Wilhelm Lüdeke	1759-1768
2) Christian Bastholm	1768-1771
3) Johann Martin Weinrich	1773-1779
4) Johann Friedrich Usko	1783-1805

VII –Alman Cemaati'nin İkinci Defa Kurulması

İzmir'de Alman Cemaati'nin ikinci defa kurulması, Kaiserswerther Diyakozevi Alman Kız Okulu ve Yetimhanesi ile koşutluk göstermektedir. Birinci Alman Cemaati'nin kuruluşunda olduğu gibi yine İzmir'de yaşayan Hollandalılar, kenti ziyaret amacıyla gelen Kaiserswerther Diyakozevi kurucusu Theodor Fliedner'den çocuklarının eğitimi için İzmir'e bayan diyakoz göndermesini ve bu yolla kurulacak okulun finansmanı için de katkıda bulunacaklarını bildirirler (Ayrıntı için bkz. Kaiserswerther Diyakozevi Alman Kız Okulu).

Theodor Fliedner'in gönderdiği bayan diyakozların öncülüğünde 1853 yılında okul eğitime başlar. Bu tarihten itibaren de Alman Protestan Cemaati'nin kurulması gündemden hiç eksik olmaz. O sıralarda Prusya'nın İzmir Başkonsolosu Ludwig Spiegelthal de önemli katkılarda bulunur.

İzmir'deki Hollandalı ve az sayıdaki Alman'ın Fliedner'den ikinci istekleri olan bir Alman Protestan pastör de ancak 4 yıl sonra bulunur. Fliedner'in titiz araştırmaları sonunda kendi deyişyle, “güvenilir bir Alman yurttaş” Pommern'den Anton Friederici olur. Friederici'nin tercih edilmesinde IV. Friedrich Wilhelm'in de etkisi olur.

Theodor Fliedner, İzmir'deki cemaatte pastör olarak görev yapacak olan Friederici için, Gustav Adolf Derneği'nden finans desteği ricasında bulunur. Dernek bu isteği 300 Taler olarak kabul eder.

Böylece İzmir'deki Alman Protestan Cemaati'nin kurulması ile görevlendirilen Friederici 31 Ocak 1857'de Tiryeste'den deniz yoluyla İzmir'e doğru yola çıkar. 5 Şubat'ta İzmir'de kendisini Başkonsolos Spiegelthal karşılar. İzmir'de kurulmak üzere olan İkinci Alman Protestan Cemaati'nin ilk pastörünü doğru Alman Kız Okulu'na götürür. Burada okulun kız öğrencileri tarafından hazırlanan şarkılar eşliğinde karşılanır yeni pastör.

Karşılaştığı tüm zorluklara –gerek cemaat içi gerekse cemaat dışı- rağmen yılmadan mücadele eden Friederici, kente gelişinden ancak 5 yıl sonra kilise yönetim kurulunu oluşturabilir. 23 Mart 1862 Pazar günü oluşturulan yönetim kurulunda görev alan isimler şunlardır: F. Warning, L. Karcher ve İskoç Yahudi Mısyonu'ndan Alman

kökenli Späth. Yönetim kurulunun oluşumundan bir süre sonra kilise tüzüğü oluşturulur. Böylece İzmir'de İkinci Alman Protestan Cemaati kurulmuş olur. 14 Mayıs 1857'de kilise tüzüğü 47 Alman ve İsviçreli Protestan tarafından imza altına alınır. Bu tarihte yürürlüğe giren tüzük, 1871, 1887 ve 1900 yıllarında revize edilerek cemaatin sona erdiği tarihe kadar geçerli olarak kalır.

Cemaatin kurulduğu sıralarda, cemaat kurucuları ve üyeleri kendilerinden tam 100 yıl önce kurulan İzmir Alman Protestan Cemaati'nden habersizdirler.

İkinci İzmir Alman Protestan Cemaati'nde Görev Yapan pastörlerin isimleri ve görev süreleri şöyledir:

Anton Friederici
1857-1864

Julius Axenfeld
1864-1870

Dr. Ernst Reineck
1870-1875

Dr. Wilhelm Zschimmer
1875-1878

Ludwig Fischer
1878-1881

Philipp Meyer
1881-1888

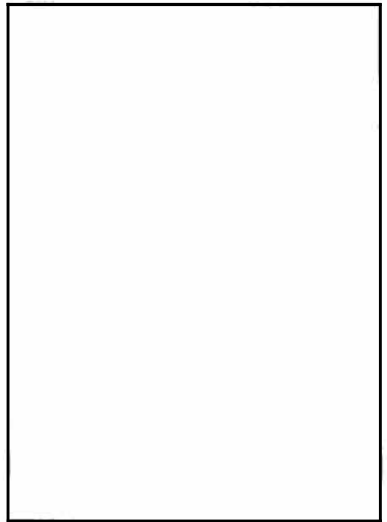
Karl Götz
1888-1892

Julius Ebeling
1892-1899

Ernst Steinwald
1899-1907

Otto H. Stahl
1907-1919

VIII - Osmanlı İzmiri'nde Alman Kurum ve Kuruluşları

İzmir'de Almanların varlığını belirgin olarak gözlemeye başladığımız 19. Yüzyıl ortasından itibaren kentte Almanların kurum ve kuruluşlarını da görmeye başlıyoruz. Bunlar arasında öncü rol oynayan iki kurum Prusya Konsolosluğu ve onun ilk konsolosu olan Ludwig Spiegelthal ve Kaiserswerther Dıyakozevi'nin kurucusu Theodor Fliedner'in öncülüğünde kurulan Alman Kız Okulu'dur.

Bu iki kurumun ilk yıllarında kentte bulunan 40 kişilik Alman nüfusu, sayısal olarak zaman içinde artmış ve yine bu iki kurum sayesinde İzmir'de ikinci defa bir Alman Cemaati meydana getirmek mümkün olmuştur.

Kentte yaşayan Almanların bu dönemde en etkin oldukları alan eğitim olmuştur. Kalıcı eğitim kurumları ortaya çıktığı gibi kısa süreli varlık gösteren eğitim kurumları da ortaya çıkmıştır. Konsolosluk, kilise, postane, Alman Kulübü, ticarethaneler, eğitim kurumları Almanların İzmir'de vücuda getirdikleri belli başlı kurum ve kuruluşlar olmuştur.

a) Konsolosluk

İzmir'deki ilk Alman temsilciliğin 1857'deki Prusya Başkonsolosu Ludwig Spiegelthal ile başladığını söyleyebiliriz. Yanı sıra diğer Alman birliklerinin de kentte temsilcilikleri bulunuyordu. Prusya Başkonsolosluğu'nun milat olarak kabul edilmesi, 1871'de kurulan Alman Birliği'nin temsilciliğinin kurulan bu temsilcilikten devam etmesi gösterilebilir.

Prusya Krallığı'nın, Kuzey Almanya Birliği'nin ve Alman İmparatorluğu'nun İzmir'deki ilk temsilcisinden 1918'e kadar konsolos ve başkonsolos düzeyindeki temsilcileri şu isimlerden oluşmaktadır:

Alman İmparatorluğu İzmir Başkonsolosluk arması.

1) Etienne Escalon	1798-1806
2) Miezal Pezzer	1814-1848
3) Notale Pezzer	1848-1851
4) Ludwig Spiegelthal	1851-1859
5) Gustav Franke	1859-1861
6) Hugo von Bülow	1862-1866
7) Bogdan von Reichenbach	1866-1867
8) Hugo von Bülow	1867-1869
9) Dr. Johannes Lühsen	1869-1873
10) Dr. Julius Fröbel	1873-1875
11) Adolf Tettenborn	1875-1885
12) Dr. Julius Reitz	1885-1887
13) Dr. Hermann Stannius	1887-1895
14) Dr. Gottfried Galli	1895-1902
15) Dr. J. H. Mordtmann	1902-1910
16) Gustav Humbert	1910-1915
17) Ludwig von Spee	1915-1917
18) Theodor Weber	1917-1918

İzmir'deki Alman temsilciliği Cumhuriyet öncesinde yine Birinci Kordon'daydı. Yaklaşık olarak lokasyonu bugün Atatürk Caddesi ile Ali Çetinkaya Bulvarı'nın kesiştiği köşenin batı tarafında birkaç on metre yakınlarda denize bakan bir noktadaydı.

Yakın döneme kadar İzmir Alman Başkonsolosluğu, 1925 yılından beri Kordon'daki tarihsel bir taş binada hizmet vermekteydi. Cumhuriyet öncesi konsolosluk binası, diğer Alman kurum ve kuruluşlarının akıbetine uğramış 13 Eylül 1922'de başlayan büyük yangınla birlikte yanmış, yıkılmıştır. Bu yangında Konsolosluk binası ve arşivi tamamıyla yanmıştır. Cumhuriyet'in ilk İzmir Alman Başkonsolosu 1924 yılında göreve başlayan Wilhelm Padel olmuştur. Padel, göreve başlar başlamaz geçici olarak bir bina kiralamış ve konsolosluk hizmetlerini buradan yürütmeye başlamıştır. Ertesi

Der Kavas eines deutschen Konsuls in Otrint.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Alman konsolosluklarında görev yapan bir Türk kavas.

yıl imparatorluk bugüne kadar kullanılmakta olan “Kordon’un en güzel binası” olarak nitelendirilen binayı satın almıştır. Bina Hollanda, İtalya ve Rusya konsolosluk binalarına komşuydu. 14 Temmuz 1925’te Başkonsolosluk yeni binasına taşınarak hizmet vermeye başlamıştır. Yapı, bir yıl sonra arka avluya ek bir bina inşa edilerek bugünkü halini almıştır. Bina bugün koruma altındadır. Başkonsolosluk günümüzde buradan da taşınarak Balçova’da hizmet vermektedir.

b) Kilise

Almanların İzmir'de Kilise İnşa Etmesi

Cemaatin ilk kurulduğu, kilise ve okul tüzüğünün kabul edildiği tarih olan 8 Aralık 1762'den itibaren cemaat hep kilise inşa etme çabası içinde olmuştur. İlk zamanlarda çekilen zorluklar zaman içinde aşılmış ancak sıkıntılar hep süregelmiştir. Christoph Wilhelm Lüdeke'nin kente geldiği tarih olan 19 Nisan 1759'dan itibaren ilk ibadet bir evde gerçekleştirilir. Bu ev muhtemelen Stephan Schulz'un sözünü ettiği Hollanda Başkonsolosluğu'nda sekreter olarak görev yapmakta olan Bay Mann'in evidir. Ancak Lüdeke'nin Mann'in adını hiçbir zaman adını anmaması ilginçtir. Lüdeke bu evde kilise ve okul hizmetlerini bir arada yürütür ve giderlerini de yine kentte bulunan adını vermediği bir kişiden sağlar. Ancak onun kenti terk etmesi üzerine yeni finans kaynakları arayışına girer. Bunun üzerine Danimarka Krallığı'nın İstanbul'daki Elçisi von Gaehler aracılığıyla yardım ister. Ayrıca Serbest Şehir Danzig'ten de İzmir Alman Cemaati'ne yardım talebinde bulunur. 6 Ağustos 1762 tarihli yazıyla Lüdeke'nin yardım talebi Danimarka Kralı tarafından kabul görür. Buna göre yıllık 400 İmparatorluk Taler'i yardım yapılacaktır. 17 Ocak 1763 tarihli Danzig Cemaati Lideri Jonathan Heller imzalı mektupla da İzmir Alman Cemaati'ne yardım yapılacağı kararı bildirilir. Buna göre Danzig'te toplanan 25 000 Gulden, Danzig'te alıkonacak ve her yıl Paskalya zamanı 1000 Gulden İzmir'e gönderilecektir. Böyle bir kararın nedeni tedbirli olmak amacıyla. İzmir'de kurulmakta olan cemaatin geleceği hakkındaki kuşkudur böyle bir karar alınmasına yol açan şey.

İzmir Alman Cemaati 6 Ağustos 1763 tarihindeki Frenk Mahallesi'nin büyük ölçüde zarar gördüğü yangına kadar kira ödediği özel evi kilise ve okul olarak kullanır. Yangının yıkıcı etkisinden bu ev de nasibini alır. Bunun üzerine cemaat yangından zarar görmemiş olan İngiliz şapelinde 3 yıl boyunca kilise ve okul hizmetlerini yerine getirmeye çalışır. Bu tarihlerde yaşanan olaylar sonucu İngiliz ve Hollanda cemaatlerinin papazları İzmir'i terk ederler ve böylece Lüdeke bu iki cemaate de papazlık görevini üstlenmek zorunda kalır.

Zorluklar bununla da kalmaz Lüdeke için; bu arada Danimarka Kralı V. Friedrich olmuş yerine VII. Christian kral olmuştur. Lüdeke'nin korktuğu olmaz ve yazdığı mek-

tuba 1767 yılı sonunda olumlu yanıt gelir. Yeni Danimarka Kralı İzmir Alman Cemaati'ne babası tarafından vaat edilen yıllık 400 Taler'i göndermeye devam edecektir.

24 Aralık 1767 tarihli notunu şöyle düşer Lüdeke: "...Yeni ibadethanemize taşınmamız Luteryenler arasında olduğu kadar diğer Protestanlar arasında da sevinç yarattı. Yeni yerimiz pek iyi değildi ancak her şey yerli yerindeydi. Minberin hemen üzerinde yeşil bir çelenk üzerinde kırmızı bir taç vardı. Çelengün içinde İzmir Cemaati'ne söylenen söz yer alıyordu: 'Ölünceye dek sadık kal! İşte o zaman seni yaşam tacıyla taçlandıracağım.'"

Lüdeke'nin sözünü ettiği yer yine kitabının hiçbir yerinde sözünü etmediği Bay Mann'ın yeni inşa ettiği eviydi. Bu eve yıllık 110 kuruş kira ödenecektir. Bina kilise açma izni alınamadığı için biraz da hoşgörüyü gizli olarak kilise kullanılmaya başlanır.

1769 yılında Prusya Kralı Büyük Frederik İstanbul'daki Elçisi Baron Rexin'den ikinci defa İzmir'deki cemaatin kilise inşa edebilmesi için Osmanlı Padişahı'ndan inşaat izni almasını emreder. İzin sadece inşaat için olmayacak yanı sıra deprem ve yangınlardan sonra onarım işlerini de kapsayacaktır. Bu istek gerçekleşmez. İnşaat izni verilmez.

Cemaat 1774 yılında Frenk Sokağı'nda Hollandalı van der Somden'in dul karısı olan 76 yaşındaki bir Rum'dan bir mülk satın alır. Bu arada Bay Mann ile olan anlaşmazlıklar ileri boyuta çıkmıştır. Bunun üzerine 1200 Löwentaler yıllık kirayla daha mütevazı bir binaya geçer cemaat. Frenk Sokağı'nda satın aldığı mülkü de elinde tutamayan cemaat yine Bay Mann'ın evine dönmek zorunda kalır. 1785 yılında Bay Mann'ın ölümü üzerine mal varlığı Rus Başkonsolosluğu'nun eline geçince cemaat binayı boşaltmak zorunda kalır. Bunun üzerine yeni ibadet yeri ilk misafir oldukları yer olan Hollanda şapeli olur.

Birinci Alman Cemaati çok istemesine ve uğraş vermesine rağmen bir kilise sahibi olamamış; varlığını sürdürdüğü 1805 yılına kadar Hollanda şapelini kullanmaya devam etmiştir.

Alman Cemaati'nin İzmir'de İkinci defa Kurulması ve Kilise İnşası

İzmir Alman Cemaati'nin ikinci defa kurulma çalışmaları 1851 yılına dayanmaktadır. Gariptir ikinci cemaatin kurulması da birinci cemaatin kurulma aşamasında olduğu gibi İzmir'de yaşayan Hollandalıların isteği ile başlar.

Aynı yıl Prusya Krallığı İzmir Başkonsolosu olan Ludwig Spiegelthal'ın 9 Temmuz 1852 tarihinde Gustav Adolf Derneği'ne yazdığı rapora göre, İzmir'deki Hollandalılar cemaat pastörleri Verweyde aracılığıyla Theodor Fliedner'den kentteki Protestan kızların eğitimi için bir veya iki bayan diyakoz öğretmen isterler. Kentte bulunan az sayıdaki Alman, Hollandalı ve İngiliz Protestanlar iki yılına gelecek öğretmenlere yıllık en az 10-11 000 kuruş ödeyebileceklerini taahhüt ederler.

Theodor Fliedner derneğin 1852 yılında yapılan genel kurulunda şu konuşmayı yaparak bu isteğin yerine getirileceği haberini verir: *"...Önümüzdeki ilkbaharda İzmir'e iki Diyakoz öğretmen göndereceğiz. Buradaki Protestan kızlara eğitim vermesi için. Böylece bir okul kurmanın temelleri atılmış olacaktır. Öğretmenlerimiz okul eğitiminin yanı sıra din dersleri verecek ve dini yol gösterici ve önder olacaklardır."*

Bu girişimden 4 yıl sonra İzmir İkinci Alman Cemaati de kurulmuş olacaktır. Fliedner, gönderdiği öğretmenlerden sonra cemaate bir papaz arama işine koyulur. Uzun arayışlardan sonra Pastör Anton Friederici iyi bir aday olarak kendisine önerilir. Fliedner'in ricası üzerine Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm, pastör maaşı olarak Gustav Adolf Derneği'ne 300,- Taler vermeyi kabul eder. Böylece Pastör Friederici 5 Şubat 1857 tarihinde İzmir'e gelerek yeni görevine başlar ve İzmir Alman Cemaati ikinci defa kurulmuş olur. Cemaatin kuruluşunda etkin rol oynayan Başkonsolos Spiegelthal, Friederici'yi karşılar ve doğru Diyakoz'a bağlı Alman Kız Okulu'na götürür. Burada öğrencilerden oluşan koronun söylediği şarkılarla kendisine karşılama töreni düzenlenir.

Cemaatin ilk kurulduğu aşamadaki ibadethane arayışları ve bir kilise inşa etme düşüncesi tekrar güncellik kazanır. İlk aşamada geçici olarak cemaat üyelerinin ibadet edebileceği bir yer aranır. Friederici ilk Pazar ayinini düzenlemek amacıyla İngiltere'den gönderilen Alman kökenli misyoner Wolters'e bu anlamda ricada bulunur. Fakat cemaatin yanıtı bu talebe hayır olur. Bu defa kendilerine yeni bir kilise inşa etmiş olan Hollanda Cemaati'nden aynı talepte bulunur. Hollandalıların yanıtı uzun

süre alır. Bu arada üç hafta geçmiş ve Friederici henüz ayin düzenleyememiştir. Nihayet gelen yanıt da olumsuz olur. Hiç beklemediği bu yanıt Friederici'nin umutlarını kıramaz. 10 kişilik Hollanda cemaat yönetiminden sadece 2 kişi olumlu, 8 kişi olumsuz oy kullanmıştır.

Bu arada Amerikalılardan ve İngilizlerden kendi şapellerini kullanabilecekleri yönünde teklif alır. Amerikalıların şapeli uygun değildir. İngilizlerin papazı bağlı olduğu Malta Metropoliti'ne karşı sorumluluğu üstlenerek kendi şapelini Almanların ibadetine açmaya karar verir.

O güne kadar Alman Kız Okulu'nda kapalı ve gizli olarak yapılan Pazar ayinlerinden sonra ilk defa İngiliz şapelinde açık bir Pazar ayini düzenler Friederici. Böylece ikinci cemaat 1 Mart 1857'de ilk defa Almanca ayin düzenlemiş olur. Ayine katılan 100'den fazla insanın çoğu Katolik'tir. Katılanların sadece 40 kadarı Protestan'dır.

Friederici cemaat içinde herhangi bir huzursuzluğa yol açmamak düşüncesiyle bir kilise yönetimi oluşturmak için uygun zamanı bekler. Aradan 5 yıl geçtikten sonra ilk defa 23 Mart 1862 tarihinde F. Warning, L. Karcher ve İskoç Yahudi Misyonerliğinde görevli öğretmen Späth'i "kilise yönetimi oluşturmak amacıyla öngörüşme" toplantısına davet eder.

Kısa bir süre sonra cemaatin kilise tüzüğü ortaya çıkar ve 14 Mayıs 1857'de 47 Alman ve İsviçreli Protestan tarafından imzalanır. 1871, 1887 ve 1900 yıllarında yapılan değişikliklerle tüzük cemaatin İzmir'den ayrıldığı 1919 yılına kadar kullanılır.

İzmir Alman Cemaati 1859 yılının sonuna kadar İngiliz şapelinde ayin düzenlemeye devam eder. Bir ara şapelin onarımı gündeme geldiğinde şu sorun ortaya çıkar cemaat için. Şapelin onarımına katkıda bulunmak mı yoksa cemaate yeni bir kilise inşa etmek mi? Bu sorun cemaatin kendi kilisesini inşa etme düşüncesini daha da ve yeniden tetikler.

Bu tarihten itibaren cemaat 1859'dan 1864 yılına kadar eski Hollanda şapelini ibadethane olarak kullanmaya başlar. Buraya önceleri yıllık 10 Osmanlı Lirası sonraları ise 15 Osmanlı Lirası kira verir. 1864 yılı içinde şapelin olduğu yere alışveriş mağazası açılması söz konusu olunca yeni açılan Hollanda Hastanesi kilisesi gündeme gelir. Burada oluşan itirazlar yükselince düşünce gerçekleşmez. Cemaat yine Dıyakoz Alman

Kız Okulu'na geri dönmek zorunda kalır. Ancak bu yeni kiliseyi kullanmak Ekim 1871'de mümkün olur. Nisan 1873'te tekrar kız okuluna ve 1876 ilkbaharında yeniden Hollanda kilisesine döner cemaat. Bu gelgitler ve ibadethane sıkıntısı her defasında kendi kilisesini kurma düşüncesini gündeme getirir.

1880 yılında Hollanda kilise yönetiminin, İzmir Alman Cemaati'ne kibar bir dille yazdığı, ayinleriniz için kendinize yeni bir yer arayınız, yazısından sonra cemaat yine kız okuluna döner. 28 Mayıs 1882'de yıllık 18,22 Osmanlı Lirası kirası karşılığında cemaat kendisini daha güven içinde hissetmeye başlar.

Ancak Amerikalı, İngiliz, Hollandalı ve Katolik ve Ortodoksların hem kilise hem de hastane sahibi olmaları Almanların ise birisine dahi sahip olamamaları Almanlar arasında üzüntü kaynağı olmuştur. Bu sorun 1906 yılında hizmete giren Aziz Yuhanna (Heiliges Johannes) adına inşa ettikleri kilise var olana kadar sürecektir.

İzmir Alman Cemaati'nin amacı hep kendi kilisesine sahip olmak olmuştur. 1867 yılında bu konuda oldukça mesafe de alınmıştır. Hatta 24 Aralık 1867 tarihinde İzmir Alman Kilisesi'nin temel atma töreni için davetiyeler bile hazırlanmıştır. Artık cemaat bir kilise sahibi olabilecektir. Temel atma töreninden 14 gün önce İstanbul'dan gelen heyet hem kilisenin parselini inceleyecekler hem de mimari ölçülerini bildireceklerdir. Kilise parselinin camilerin bulunduğu bölgede kaldığını saptayan heyet kilise inşasına izin vermez.

Prusya'nın İstanbul'daki Elçisi'nin gayretleri sonucu, temel atma töreninden bir gün önce akşam inşaat izni telgrafla İzmir'e bildirilir. Sevinç büyüktür ve hazırlıklar tamamdır. Kuzey Almanya Hükümeti temel atma töreni için İzmir Körfezi'ne 2 savaş gemisi gönderir. Körfezdeki Alman ticaret gemilerinin personelleri, savaş gemilerinden gelen mürettebat, cemaat üyeleri hep birlikte temel atma yerine doğru konvoy olarak gelir. Hatta katılım o kadar kalabalıktır ki arsanın çevresindeki portakal ağaçları denizciler tarafından yıldırım hızıyla kesilir. Arsanın yanında bulunan bir palmye ağacından dallar kesilerek sembolik bir kilise masası oluşturulur.

Plan maddi yetersizliklerin de etkisiyle gerçekleşmez. Köprü Sokağı (/Dachkeoprstr.) 13 numarada bulunan arsa, kilise yönetiminin 20 Haziran 1870 tarihli oturumunda oybirliğiyle aldığı karar üzerine satışa çıkarılır. 21 Ağustos 1871 tarihinde arsa 200

İngiliz Lirası karşılığında “Doğu Hıristiyanları Eğitim Derneği”ne satılır. Para 340 Osmanlı Lirası olarak Osmanlı Bankası İzmir Şubesi’ne faizli olarak yatırılır.

Böylece ilk etapta İzmir Alman Cemaati uzun bir süreliğine kilise sahibi olmak düşüncesinden uzaklaşır.

Ekim 1895’te tekrar kilise inşa etme amacıyla yola çıkar cemaat. 11 yıl sonra gerçekleştirilecek olan düşüncenin tohumları 5 Aralık 1894’te Pastör Ebeling’in gayretiyle alınan, “...*Bundan sonra cemaat kasasına girecek her türlü gelir kilise inşa etmek için ayrılacaktır,*” kararıyla atılmış olacaktır.

Bu amaçla oluşturulan kasaya giren ilk para 16 Ocak 1895 tarihinde Diyakoz okulunun bahçesinde yapılan kermesin geliri olmuştur. Kermesten elde edilen gelirin 50 Osmanlı Lirası yetim çocuklara, 190 Osmanlı Lirası da kilise inşası olarak kasaya aktarılır. “*Herkes gücü ölçüsünde Hıristiyanlık ve vatanseverlik için katkıda bulunsun!*” çağrısı karşılık bulur ve 41 aileden 391 Osmanlı Lirası toplanır. Yapılan bu çağrı yeni bir heyecan yaratır ve yankı uyandırır. Kasaya sürekli bir para girişi olur.

31 Aralık 1897 tarihinde Alman Tüccar Heinrich Warning İzmir Katolik Metropolitiği’ne başvurarak Rosenstrasse (Gül Sokak) 51’deki arsanın satın alınması için sözleşme yapar. Warning bu arada Alman Başkonsolosluğu’na da arsayı cemaat için satın aldığını bildirir. Yeni arsa tüm giderleriyle beraber cemaate 1561,5 Osmanlı Lirası’na mal olur. Yine bir arsa satın alınmıştır. Ancak bu defa kilise inşa etmek konusunda cemaat daha kararlıdır.

Kilisenin yapımı saray başmabeyncisi Baron Mirbach’ın himayesine verildi (kararname tarihi: 02/05/1899). 5 Haziran 1900 tarihli kararnameyle de kilisenin Johanneskirche (/Aziz Yuhanna Kilisesi) adını alması kararlaştırılır.

Artık geriye sadece Padişah Sultan II. Abdülhamit’ten kilisenin inşaat iznini almak kalıyordu. Dönem göz önüne alındığında bunun çok da zor olmayacağı hemen anlaşılabacaktır. Bilindiği gibi Kayzer II. Wilhelm ve Sultan’ın yakınlaşmaları sonucu Osmanlı-Alman imparatorlukları arasında askeri ve ulaşım başta olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliği söz konusuydu. Bu bağlamda Kayzer iki defa Osmanlı ülkesine gel-

Alman İmparatoru Kayzer II. Wilhelm, 1889 ve 1898 yıllarında olmak üzere iki defa Sultan II. Abdülhamit'i ve İstanbul'u ziyaret etmiştir. Kartpostal, Kayzer'in ikinci İstanbul ziyaretinde Alman Okulu'nu ziyaretini göstermektedir.

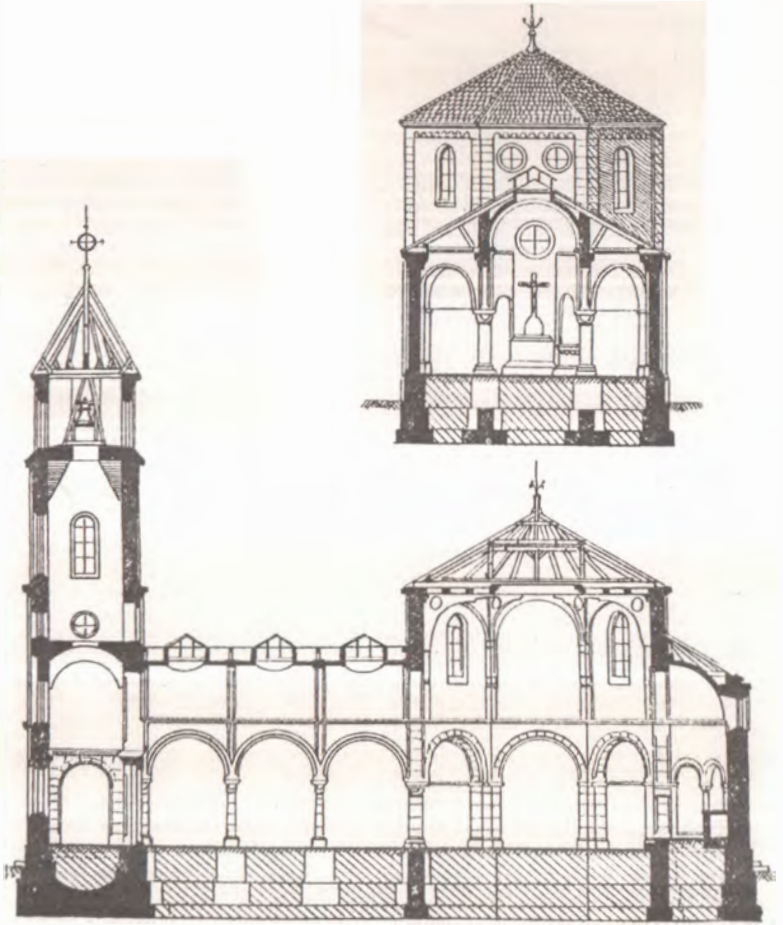

Kayzer II. Wilhelm ikinci defa Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaretinde Kutsal Topraklar'a da uğrar. Kartpostal, 31 Ekim 1898'de Kayzer'e Kudüs'teki Kurtarıcı Kilisesi'nin anahtarı verilmesi törenini göstermektedir.

Trade des Sultan (S. 57).

[illegible]

İzmir'de Alman Protestan Kilisesi inşası için Sultan II. Abdülhamit tarafından 17/05/1899'da verilen irade.

İzmir Alman Kilisesi'nin yandan ve önden mimari kesitleri.

T

miş ve ikincisinde Kutsal Topraklar'ı da ziyaret etmiş ve Kudüs'te Erlösekirche (/Kurtarıcı Kilisesi)'nin anahtarı Kayzer'e hediye edilmişti. Artık İstanbul'un İzmir'de bir Alman kilisesi inşası için izin vermemesi düşünülemezdi.

On yıllar boyunca kendi kilisesine sahip olmak için uğraş veren İzmir Alman Cemaati nihayet bu isteğine 17/5/1899'da yaptığı inşaat izni başvurusuna 22/12/1901 tarihli Sultan İradesiyle kavuşur.

Kilise İnşası İçin Yapılan Yardımlar

Cemaat için kilise inşa etmek vazgeçilmez bir amaç ve kilitlenmiş bir hedef olmuştur. Bu amaçla birçok defa girişim başlatılmış ancak hepsi de kesintiye uğramıştır. 1890'lı yıllarda kilise inşa etme kararı ise hedefe ulaşan başlangıç oldu. Düzenlenen birçok kermes bu amaca hizmet ediyordu. Bu amaç doğrultusunda Grand Otel Huck'a bir kumbara bile konmuştu. 1894 yılında başlayan kampanya için toplanan para ile 1906 yılında hedefe ulaşıldı ve inşa edilen kilise bu yılda ibadete açıldı. Kayzer II. Wilhelm 12 000,-, İmparatoriçe 5 000,- ve Berlin'deki Protestan Kilise Merkezi 6 000,- Mark olmak üzere 23 000,- Mark. Gustav Adolf Vakfı'nın Protestan Derneği 3 660,- Mark ve yurt dışından gelen yardımlar 17 414,- Mark tutarındadır.

İzmir'de yaşayan Almanlardan da kilise inşası için yardımda bulunanlar olmuştur. 1894-1904 yılları arasında İzmir'de yardım yapanların isimleri -İzmir'de yaşayan Almanların ismen bilinmesi açısından ilginçtir- ve yardım yaptıkları miktar şöyledir:

İzmir Alman Kilisesi'nin büyük yangından sonraki hali (Yaşar Ürük arşivi).

Yardım Yapanlar	Yardım Tutarı (Mark)
Diyakozevi'nde düzenlenen kermes geliri	3 560,-
Leipzig Dörtlüsü'nün İzmir'de verdiği 2 konser geliri	374,-
Grand Hotel Huck ve Cemaat Kumbarasından	232,-
Karl Brinckmann ve F. Clemm	114,-
Bayan Karl Brinckmann	925,-
Georg Blanck	18,50
Adolph Bon	82,-
O. Behne	162,-
J. Breitwieser	81,-
F. Clemm	1 295,-
Gotthold Fischer	185,-
Eduard Förster	162,-
B. Georgi	1,70
F. Glock	37,-
Max Huck	99,50
Karl Huck	37,-
J. Hang	185,-
Von Holbach	27,75
F. W. Krabow	185,-
F. Koops	40,50
Edua Koch	18,50
Joh. Köhler	925,-
Frau Köchler	3,40
Konsolos Dr. Lange	92,50
J. Lind	37,-
Lüffenhop	18,50
F. Meyerstein	92,50
H. Meinhold	185,-
Matmazel von Michaelis	3,40
P. Milberg	3,40

Bayan Oscar Mirzan	92,50
Diyakoz Hemşire N.N.	100,-
W. Prokopp Varisleri	5,-
Başkonsolos Dr. Stannius	92,50
Eduard Steiner	185,-
Ch. Stüssi	162,-
Hermann Stöckel	81,-
Oscar Schulz	92,50
N. Steiniger	37,50
W. Steinhauer	185,-
Samiti	16,20
Ida Thorwest	32,40
Von Ugron	20,-
Bilinmiyor	3,-
Hermine Bernazza	92,50
Vidori Kardeşler	20,25
Heinrich Böğeli	16,20
Heinrich Warning	810,-
Karl Warning	201,65
Von Wroblewski	81,-
Wiedemann	55,50
Dr. Theodor Wiegand	81,-
Wapke	37,-
W. F. Van der Zee	48,60
Bilinmiyor	27,-
TOPLAM	20.758.45

Toplam Yardım Miktarı	Mark Olarak
Kayzer II. Wilhelm	12 000,-
İmparatoriçe	5 000,-
Berlin'deki Protestan Kilise Merkezi	6 000,-
Gustav Adolf Vakfı'nın Protestan Derneği	3 660,-
Yurtdışından Gelen Yardımlar	17 414,40
İzmir'de Toplanan Yardım Miktarı	20 758,45
Genel Toplam	64 832,85

İzmir merkezli Batı Anadolu Alman dini ve seküler misyonu 1918 yılı sonunda mutlak bir yenilgiye uğradı. Savaşın diğer kaybedeni olan Osmanlı İmparatorluğu'nun imzaladığı Mondros Ateşkes Anlaşması uyarınca İtilaf devletlerine verilen kapitülasyona bağlı olarak Alman ve Avusturya vatandaşları Osmanlı topraklarından sürülecekti. Sadece seyahat edemeyecek kadar yaşlı ve hasta olanlar bu kapsam dışında tutulmuştu. Diyakonlar dâhil olmak üzere kentte bulunan tüm Almanlar 29 Mart 1919 günü gemilere bindirilerek Venedik üzerinden ülkelerine gönderildiler.

Konsolosluk, Diyakozevi ve kilise gibi Alman kurumları binalarını boşaltmak zorundaydı. Kilise, Rum-Protestan Cemaati'ne, pastör evi, Musevi hekim Margoulis'in ailesine ve de Diyakoz binaları "Presbiteryen American Board of Commissioners for Foreign Mission"a kiralandı. Konsolosluk ve kilise bünyesinde bulunan arşiv dosyaları ve evraklar İsveç Konsolosluğu'na emanet edildi. Ayrıca izin alınarak kentte kalan Almanların sorumluluğunu da İsveç Konsolosluğu üstlendi.

Uzun yıllar içinde verilen kilise inşası çabası sonunda hedefine ulaşır. Ancak bu uzun uğraşın meyvesi olan kilise varlığını ancak 16 yıl sürdürebilir. İzmir'in işgalden kurtulmasının ardından çıkan büyük yangın Frenk, Rum ve Ermeni mahallelerinde büyük tahribata yol açar. Bu yangından Alman Kilisesi de ağır hasar görmüştür. Yangın alanının temizliği sırasında da binadan artakalan yıkılmıştır.

Alman konsolosluk binası, kilise, Diyakoz binaları ve Alman kilise ve konsolosluk kayıtlarının bırakıldığı İsveç Konsolosluğu 13 Eylül 1922'de çıkan büyük yangın sonucu yanmış ve bugün hiçbir iz kalmamıştır.

c) Alman Postanesi

Osmanlı Dönemi'nde kentte hemen hemen diplomatik olarak temsil edilen her ülkenin postanesi de bulunmaktaydı. Buna bağlı olarak İngiliz, Fransız, İtalyan, Rus, Alman ve Avusturya postaneleri uzun yıllarca kentte hizmet vermiştir. Bunlar arasında en geç açılan postane, Alman postanesi olmuştur. O güne kadar Avusturya postanesini kullanan İzmirli Almanlar, kiliseleri gibi uzun ve sabırlı bir bekleyişten sonra kendi postanelerine kavuşmuşlardır. Postanenin Grand Hotel Huck'ta ve Kraemer Pasajı'nda birer posta kutusu bulunmaktaydı. İzmir'deki Alman Postanesi, bugün Cumhuriyet

Alman Postanesi. Günümüzde Cumhuriyet Meydanı'na tekabül etmektedir.

Meydanın'daki Atatürk Heykeli'nin önündeki boşlukta o zamanlar yer alan Messageries Maritimes bürosunun bulunduğu binanın arka tarafındaydı. Bir köşede Grand Hotel Huck (Bugünkü merkez postanesinin bulunduğu bina. Otelin arka tarafında İkinci Kordon'a bakan yüzünde Osmanlı Postanesi yer alıyordu. Aynı yer bugün İzmir merkez postanesidir.), diğer köşede Messageries Maritimes bürosu vardı ve arada kalan sokak Postane Sokağı idi.

d) Alman Kulübü (Deutsche Verein)

İzmir'de yaşayan Almanlar daha çok kendi aralarında sosyal bir yaşam kurmuşlardır. Kendi gelenek ve göreneklerini diri tutmaya çalıştıkları bu sosyal yapı sonunda bir kulüp/demeğe dönüşmüştür. Kurulan Alman Kulübü (Deutsche Verein), uzun yıllar kiralık binalarda dolaştıktan sonra 1913 yılında nihayet satın aldığı kendi binasına taşınmıştır. Paralel Sokak'ta (Bugünkü İkinci Kordon) İzmir Tiyatrosu'nun hemen ar-

*İzmir'deki Alman Kulübü'nün ikinci binası.
9 Eylül Üniversitesi Rektörlük binasının olduğu yere
tekabül etmektedir.*

kasındaydı. Paralel Sokak ile Maden Sokak'ın (muhtemelen bugünkü Vasıf Çınar Bulvarı) kesiştiği köşeydi. Yaklaşık olarak bugün Otel İzmir'in bulunduğu yerdeydi. Kulüpte her daim Alman gazeteleri bulmak mümkündü. Kulübün içinde *kegelbahn* bulunuyordu.

e) Ticaret

Osmanlı-Alman Ticaret İlişkisi

1880'lere kadar Almanlar Osmanlı dış ticaretinde ağırlığını duyuran, etkin bir iktisadi kurumlaşma göstermemiştir. Gerçi Avusturya-Macaristan'ın Tunaboyu ülkelerindeki dış ticari ilişkileri ve Almancanın ticari dil olarak tutunması, müstakbel Alman ticari etkinliği için bir temel oluşturmuştu. Ancak Alman dış tica-

retinin Osmanlı pazarlarına yönelik şirketleşmesi 1880'lerden sonra görülmektedir. Bu tarihlerde faaliyete geçen Deutscher Handelsverein (Alman Ticaret Birliği), ilk deneme sayılabilir; zira bir süre sonra piyasadan çekilmiştir.

Alman ticaret sermayesi ve yatırımları, örgütlü olarak Osmanlı topraklarında faaliyete geçebilmek için büyük demiryolu yatırımlarını, gemicilik faaliyetinin gelişmesini ve Alman bankacılığının ciddi desteğini bekliyorlardı.

20 Mart 1862'de *Zollverein*'e (Gümrük Birliği) bağlı Alman devletleriyle yapılan ticaret anlaşmasının hükümleri 1880 sonlarında etkisini göstermeye başladı. Kayzer II. Wilhelm'in ilk İstanbul ziyareti (1889) sonrasında 26 Ağustos 1890'da Alman İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan ticaret anlaşması, eski anlaşmada Almanya lehine öngörülen imtiyazları artırıyordu. Anlaşmaya göre, Osmanlı tüccarı da Almanya'da "en ziyade müsaadeye mazhar devletin tüccarı" statüsünde idi. Ancak anlaşmadan yararlanan Alman tüccarı oldu.

1862 anlaşması sırasında Osmanlı ülkesine gelen gümrük indirimli mal adedi 605 iken 1890'da bu adet 720'ye çıkmıştı. Bu süreç İngiltere ve Fransa aleyhine işlerken Almanya ve Avusturya lehine gelişmiştir. 1880'lerde Almanya-Avusturya'nın Osmanlı dış ticaretindeki payı % 18 iken, 1909'da bu pay % 42'ye çıkmıştır.

Alman-Osmanlı ticaret ilişkisi genelde bu gelişmeyi gösterirken, İzmir de bu gelişmeden en çok pay alan kent oluyordu. 1880'lerde başlayan Alman ticaretinin kurumsallaşma etkisi 1890'lardan sonra kendisini göstermeye başladı. İzmir Limanı'na giren Alman gemilerinin payı 1896'da toplam tonilatonun % 3,5'ünü oluştururken bu pay 1908'de % 11,7'ye yükselmiştir. Yunanistan, İngiltere ve Fransa'nın egemenliğindeki Ege Bölgesi'nde Alman etkisinin bu kadar artması manidardır.

Orhan Kurmuş, bu gelişmeyi şöyle açıklıyor, "...Yıpranmanın ilk belirtisi 1878 yılında görüldü. O zamana dek İzmir'in toplam ithalatının % 10'u dolaylarında bulunan Alman malları ithalatı, birden % 14'e çıktı. İngilizler o yıl kendi ithalatları % 11 arttığundan bu artışa pek tepki göstermediler. Ama ertesi yıl İngiltere'nin toplam ithalatı % 45'e düşerken, Alman ve Avusturya'nın payı % 15,6'ya yükseldi. 1905-1908 yılları arasında İngiltere'nin payı % 31'e düştü ve Almanya-Avusturya'nın payı % 27,4'e çıktı. İzmir'deki Alman ticaret evi ve bankalarının sayısı da arttı. Bu yıllarda Bosna-Hersek'in ilhaki nedeniyle sözde Alman ve Avusturya malları boykot ediliyordu. Buna karşılık Alman porselenleri köylere kadar giriyor, Alman pamuklu ürünlerinin satışı artıyordu. Bu olay Selanik, Girit ve hatta Şam'da benzer şekilde gelişti."

Bu ticari gelişmeye bağlı olarak kentteki Alman kuruluşları da görülmeye başlandı. Az sayıda da olsa ticaretle uğraşan bir Alman nüfus vardı. Diğer Batı Avrupalı tüccarlar olan İngiliz, Fransız ve Hollandalılar yanında güçlü bir ticari yapıdan söz etmek müm-

kün değildi. Ancak bu ticari ilişki kurumsallaşmaya bağlı olarak 19. Yüzyıl ikinci yarısında gittikçe artan bir grafik çizmiştir. 1885-1888 yılları arasında İngiliz mallarının yerini gittikçe Alman mallarının alması İngiliz Ticaret Dairesi'nin İngiliz tüccarlarını Alman rekabeti konusunda uyarmasına bile neden olmuştur. Almanya'nın 1888'den itibaren İzmir-Hamburg arası düzenli gemi seferlerini başlatması ve bu gemilerin tonajlarının sürekli artması İngilizleri iyice telaşa düşürmüştür. Alman şirketlerinin temsilcileri bununla eş zamanlı olarak tüm Anadolu'ya yayılmışlardır. Alman tüccarlar köy köy dolaşarak, sattıkları malların örneklerini gösteriyor, broşür dağıtıyor, malların alımını kolaylaştırmak için krediler açarak tüm köylerden uzun sipariş listeleriyle ülkelerine dönüyorlardı. İngiliz Büyükelçisi'nin takdir ettiği bu Alman tüccarlar kısa zamanda Osmanlı ile çok iyi bir ticari ağ kurabilmişlerdi. İngilizlerin rakipsiz olduğu dokuma konusunda bile Almanlar renk vermeyen kumaşlar üreterek gittikçe İngilizleri bu konuda geriletmekteydi. Ne İngiliz kumaşları ne de İngiliz ipleri Alman rekabetinin karşısında dayanabildi. Almanlar, cam, porselen eşya, mobilya gibi birçok mal konusunda da İngilizlerin yerini almakta ve bu mallar köylere kadar girmekteydi.

Almanların Osmanlı topraklarında üstünlüğü ele almalarında en büyük etkenlerden biri de mallarının pazarlanmasında İngilizlerden çok farklı metotlar uygulamalarıdır. İngilizler mallarının reklamını sirküler yayınlatarak yaparken, Almanlar kişisel ilişki ve haberleşme ağı kuruyorlardı. İngilizler yayınladıkları sirkülerde İngilizce ve İngiliz ölçülerini kullanırken, Almanlar sirkülerlerini Türkçe ve Rumca bastırıp bunları ve Türkçe ve Rumca bilen temsilcileri aracılığıyla resimli olarak dağıtıyorlardı. 1898'de bizzat İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın yapmış olduğu anket, Türklerin Alman pazarlama metotlarını benimsediklerini gösteriyordu. İngilizler, tüketicilerin zevkine göre değil kendi zevklerini okşayan malları satmaya çalışırken Almanlar tüketicilerin istekleri doğrultusunda hareket edebilmek için bir malı piyasaya sürmeden önce tüketici zevki konusunda araştırmalar yapıp bu doğrultuda malı piyasaya sürüyorlar, gerekirse malların biçim ve desenlerini bu istekleri göz önünde bulundurarak değiştiriyorlardı.

1890'ların sonunda kente iş yapmak amacıyla gelen 736 kişinin 81'i İngilizken 84'ü Alman olmuştur (Fransızlar 136, Avusturyalılar 127, İtalyanlar 120). Özellikle Alman ve İtalyan pamuklu ürünleri karşısında İngilizler rekabet edemez duruma gelmişlerdi.

İzmir'deki Bazı Alman Ticari Kuruluşları şöyledir:

Yangın Sigorta Şirketi: Die Magdeburger E.-V.-G. Merkezi Magdeburg.

Deniz Kazaları Sigorta Şirketi: Der Deutsche Lloyd für Expeditione zu Wasser und zu Land. Merkezi Berlin.

Grand Hotel Huck

Hotel Kraemer

Prokopp Bira Fabrikası

Müller Şarap Fabrikası

İzmir'de faaliyet gösteren Alman kuruluşlarından bazılarının 1890'larda hazırlanan yıllıktaki ilanları

Grands Magasins
AU LOUVRE
MAISON
Carlman & Blumberg
SMYRNE, Rue Franque.
LINGERIE POUR DAMES DEMOISELLES
FILLETTES & GARÇONNETS

Mouchoirs en lin et en soie, Bas et Chaussettes
Corsets pour Dames et Garçons, Essuies-mains, Nap-
pes, Serviettes et Couvertures de table, Service de ta-
ble, Broderies et Calicots en lin et en coton, Madu-
polams, Parapluies, Imperméables, Layettes, Flanelles
pour Hommes, Dames et Enfants, Devants de lits
Habillements pour fillettes et une foule d'autres arti-
cles.

Pour satisfaire notre Clientèle nous a vous égale-
ment créé un atelier spécial pour toute sorte de con-
fections pour Dames sur mesure et sur la direction
d'une habile coupeuse.

LA DIRECTION.

— 114 —
GRAND HOTEL
HUCK
SMYRNE

Position Exceptionnelle à proximité des Postes
& Télégraphes & Agences Maritimes.

Au Centre des affaires, Tramways devant l'Hôtel
pour toutes les Directions.

GUIDES

Parlant toutes les langues & accompagnant les
Touristes pour Visiter les Antiquités.

TABLE D'HOTE

Service à la Carte, Caves Renommées

BAINS CHAUDS & FROIDS

PRIX SPÉCIAUX POUR MESSIEURS
LES VOYAGEURS DE COMMERCE
ET RÉDUCTION POUR SÉJOUR PROLONGÉ

ARN. PROCCOPP

FABRIQUE DE BIERRE

et de Vins du pays Smyrne

MAISON

S. STEIN

GRAND ETABLISSEMENT DE VETEMENTS

pour Hommes, Dames, Enfants & Fillettes.

Rayon spécial pour la confection de Manteaux pour
Dames, Fillettes, etc.

Le mieux assorti, meilleur marché et avec prix fixe.

A chaque pièce le prix sera imprimé sur l'étiquette.

Rue Franque, attenant au passage Psarochano.

NORD-DEUTSCHE

VERSICHERUNGS GESELLSCHAFT

IN HAMBURG

COMPAGNIE D'ASSURANCES

Contre les risques de

*Transports Maritimes Fluviaux et
Terrestres*

Société Anonyme fondée en 1857

CAPITAL Fcs 5.625.000

Agent Général à Smyrne

ED. S. JOLY.

f) İzmir'de Alman Eğitim Kurumları

İzmir'de Alman Eğitim Girişimleri ve Kuruluşları

İzmir'deki Alman topluluğunun en güçlü olduğu alan eğitim alanı olmuştur. Cemaatin ilk kurulduğu tarihlerde, 1750'lerin sonunda kilise ile birlikte bir okul da kurulmuş ve tüzüğü de oluşturulmuştu. Ancak zor koşullarda faaliyet gösteren bu okul, dönem göz alındığında yine de başarılı bir girişim olmuştur. Pastör Lüdeke tarafından kurulan ve ilk başlarda onun gayretiyle işlev kazanan okul, süreç içinde cemaatin varlık göstermemesine bağlı olarak cemaat ile birlikte kapısına kilit vurmamak zorunda kalmıştır.

Daha sonra ilk Alman eğitim kurumu İzmir'de 1853 yılında Pastör Theodor Fliedner öncülüğünde kurulan Kaiserswerther Diyakozevi İzmir Alman Kız Okulu ve bir süre sonra aynı okulun bünyesinde açılan Yetimhane olmuştur.

Almanlar İzmir'deki eğitim kurumlarının yanı sıra Almanların Bağdat Demiryolu yapımına bağlı olarak İstanbul/Haydarpaşa ve Eskişehir'de de birer okulu bulunmaktaydı. Daha sonra bunlara Anadolu'da; Malatya, Maraş, Adana, Urfa, Elazığ, Van, Amasya ve Anadolu dışında Bağdat ve Halep'te açılan okullar eklenmiştir.

İzmir'de açılan Alman Kız Okulu'nun dışında da okul açma girişimleri olmuş, ancak bunlar arasında yetimhane ve Alman Erkek Okulu başarılı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

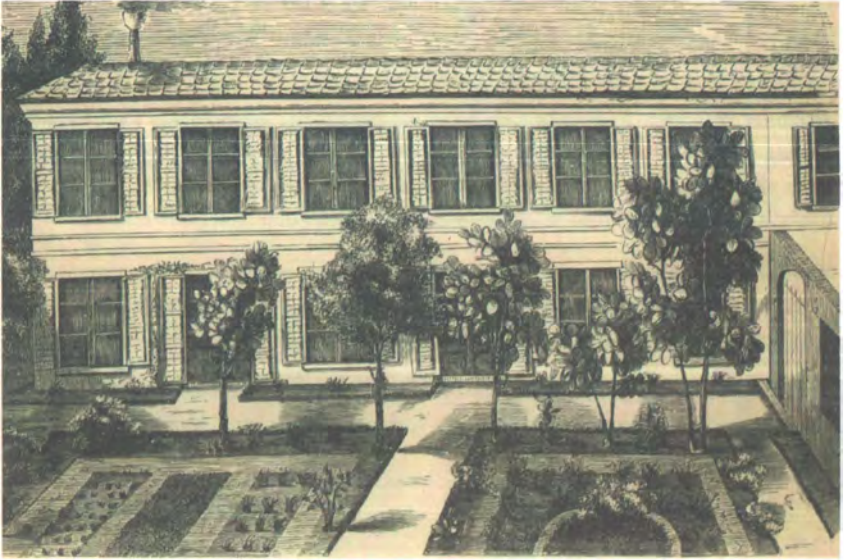
İzmir'de açılan ve kısa süre de olsa varlığını sürdüren bu okullar zaman zaman cemaat ile çatışmış zaman zaman da yakınlaşma içinde olmuş olsa da, hiçbir zaman cemaat ile organik bir bağ içinde olmamıştır.

Bu bağlamda İzmir'de açılan Alman okulları şöyledir. Theodor Fliedner tarafından hayata geçirilen Diyakoz Kız Okulu (sıbyan idadisi) ve ona bağlı yetimhane. Öğretmen Meyerstein tarafından açılan Alman Erkek Okulu. Her iki okulla da cemaatin herhangi bir organik ilişkisi bulunmamaktaydı.

Cemaat pastörlerinin uğraşları sonucu iki defa okul açma girişimi gerçekleştirilmiştir. Pastör Axenfeld ve Ebeling bu okulların kurulması için gayret harcamış isimlerdir. Belli bir noktaya kadar da Pastör Meyer'in adını anmak gerekir. Pastör Meyer daha çok bağımsız bir okul açmak yerine Diyakozevi'ne bağlı okulun açılmasında önemli destekler vermiştir. Daha sonra da zaten görevli pastörler ve cemaat, okulla ilişkilerini kesmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Okullarının ve Kurumlarının Tanınması

Osmanlı İmparatorluğu ülkede ruhsatsız olarak faaliyet gösteren yabancı kurumların ruhsat alması için tüm yabancı elçiliklere 6 Temmuz 1899'da tebligat çıkartmış ve ruhsat alınmadığı takdirde artık bu kuruluşlara gelen eşyalardan vergi alınacağı ve ruhsat için yıllık bir süre tanındığını belirtmiştir. 1901 yılında da bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasında yapılan anlaşma diğer ülkelere de örnek teşkil etmiş ve aynı doğrultuda Alman Elçiliği 9 Nisan 1902'de Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Alman kurumlarının bir listesini vermiş ve bu liste 28 Mayıs 1902'de Osmanlı İmparatorluğu tarafından tanınmıştır.

İzmir'deki Alman Diyakozevi Binası. Günümüzde Hollanda Kilisesi'nin (Aya Fotini Kilisesi) bulunduğu imar adasına tekabül etmektedir.

Bu tarihte İzmir'de ruhsat alan Alman kuruluşları şunlardır:

- 1)Alman Yetimhanesi ve Okulu
- 2)Alman Erkek Okulu
- 3)Alman Protestan Cemaati Pastör İkametgâhı

Alman Diyakozevinin avlusundan ve bahçesinden görüntüler.

Kaiserswerther Diyakozevi İzmir Alman Kız Okulu

İzmir'deki Kaiserswerther Diyakozevi Alman Kız Okulu, İzmir'de Almanların kurduğu kurumlar arasında en belirleyici, en başarılı ve başarısı en kalıcı olan kurum olmuştur. Anadolu'da kurulan ilk Alman eğitim kurumu olan (Kudüs'te 1852 yılında yine Dr. Theodor Fliedner'in öncülüğünde kurulmuştur) ve 1853 yılında hizmete başlayan kurum 1922 yılında Büyük Yangın'a kadar varlığını kesintisiz sürdürmüştür. Ta ki 1919 yılında kentteki Alman kolonisi işgal kuvvetleri tarafından gemiye bindirilerek ülkeden çıkarılana dek. Kentteki Almanlar ayrılmadan önce kurumun binalarını kullanmaları için Rumlara bırakmışlardır. Yangınla birlikte de hiçbir iz kalmamacasına kentin fiziki belleğinden kopup gitmiştir. Diyakoz Okulu; Dılruha Hristiyan Mahallesi'ndeki kentin iki ünlü sokağı olan Gül Sokak ile Hacı İstamo Sokak'ın bitimindeydi. Bu kurumun kuruluşu hakkında en geniş bilgiyi kurulmasında önemli pay sahibi olan Theodor Fliedner aktarmaktadır:

...İzmir'de Diyakoz Okulu ben Kudüs'ten döndükten bir buçuk yıl sonra çok kısa bir süre içinde kuruldu. İzmir'de öğrenim Fransızca yapıldığı için daha önce iki yıl Paris'te dil öğrenimi görmüş iki diyakozu Ağustos 1853'te İzmir'e gönderdik. Kuzey Amerikalı, İsviçreli, İngiliz, Hollandalı ve Alman tüccarlar, Konsolos Spiegelthal ve misyoner Wolters ile okula her türlü yardımı yapmak amacıyla bir komite oluşturuldu. Öğretmenlerin yol masraflarını ve ev ihtiyaçlarını aralarında topladıkları parayla karşılamışlar. İlk yıl için ücreti çok yüksek olmamak koşuluyla da 9-10 öğrenci taahhüt etmişler.

"Fakat daha birkaç ay geçmeden öğrenci sayısı 30-40'ı bulmuş. Hatta şehrin en saygın Rum aileleri çocuklarını Katolik baskısından kurtararak buraya göndermişler. Bu nedenle Nisan 1854'te iki öğretmen daha göndermek zorunda kaldık. Elbette bu kadar kalabalıktan sonra kiralanan bina da küçük gelmeye başladı. Daha büyük bir binayı bulmak da o kadar kolay değildi. O sırada Frenk Mahallesi'nin uygun bir yerinde, iki sokağa cephesi olan, arka tarafında belki ileride bir hastane veya kilise inşa etmek için büyük bir bahçeye sahip bir bina bulundu. Binanın fiyatı 22 000 Taler'di ve asıl sorun bu paranın nereden bulunacağıydı. Büyük Allahım Kralımızın kalbini yönlendirdi ve yarısı bağış yarısı faizsiz borç olmak üzere 20 000 Taler vermesini sağladı. Schönburg-Waldenburg prensleri de faizsiz olmak üzere 2 000 Taler borç verdiler. Böylece Ekim 1854'te rahibelerimiz yeni okul binalarına taşındılar. Odaları özellikle açılır kanatlı

kapılarla birbirinden ayırdık ki, gerektiğinde kapılar açılarak ibadet için yeterli büyüklükte bir alan olsun diye. Ağaçlıklı avlusundaysa çocuklar güneşten korunabilirdi.

“Ayrıca rahibelerimiz birçok kadını bir araya getirerek bir kadın derneği kurmuşlar. Bu dernek yoksullar için bir okul açmayı planlıyormuş. Her sınıftan ve her mezhepten insanın güvenini kazanmış durumdalar. Öğrencilerin ancak küçük bir kısmı yatılı olarak kalmaktadır ve bu öğrencilerin eğitimi tamamen rahibelerimizin elindedir. Böylelikle manevi olarak gelişen öğrenciler aracılığıyla ailelere daha fazla nüfuz etme olanağı elde etmiş oluyoruz. Misyoner Wolters’e göre Rum ailelere ulaşmak daha kolay olmaktadır. İzmir çevresindeki Alaşehir, Akhisar, Manisa ve Turgutlu’daki Rumlar arasında Protestanlık ruhu gittikçe artış göstermektedir. İzmir’deki kuruluşumuzun birkaç yıl içinde nasıl bir gelişme gösterdiğine 1856 ve 1857 yıllarındaki seyahatlerimde hayretler içinde tanık oldum ve Allahım’a şükrettim (Theodor Fliedner, 1851-1857).

İzmir’deki Alman Kaiserswerther Diyakoz Okulu’nun eğitim dili kurulduğundan itibaren Fransızca olmuştur. 1871’de Almanların Fransızları yenmesine ve Almancanın popülerleşmesine bağlı olarak bir süre Almanca eğitim vermiştir. Ancak bu popülarite bir süre sonra gerilemiş ve okulda eğitim dili tekrar Fransızca olmuş ve bu durum 1890-91 öğretim yılına kadar devam etmiştir. Eğitim dilindeki bu değişiklik okula olan talepte büyük bir düşüşe yol açmıştır. Bu tarihten sonra öğretim dilinin Almanca olmasından sonraki ilk yıl öğrenci sayısı 200’den 30’a kadar gerilemiştir.

Şunu da belirtmekte yarar var; kurulduğunda İzmir’in ilk ve tek Avrupalı kız okulu olan ve İzmir ve çevresinden hatta adalardan 2380 kız öğrenciye Hristiyan eğitimi veren Diyakoz Okulu Nisan 1903’te büyük bir törenle 50. yıl kutlamasını gerçekleştirmiştir. Bu dönemde tek bir din değiştirme olayı yaşanmamıştır.

Kuruma bağlı çocuk yuvası dışındaki 6 derslikte 5 yardımcıdan başka her biri memlekette öğretmenlik eğitimi almış 7 diyakoz görevlisi bayan görev yapmaktadır. 1903 yazında okulun 114 mevcut öğrencisinden 33’ü Rum, 27’si Alman, 18’i Avusturyalı, 7’si Fransız, 9’u Türk/Osmanlı, 6’sı İtalyan, 6’sı Rus, 3’ü Hollandalı, 2’si İsviçreli, 2’si İngiliz ve 1’i Amerikalıdır. Dini olarak ise 36’sı Ortodoks, 33’ü Protestan, 28’i Katolik, 6’sı Musevi ve 1’i Müslüman’dır.

İlk dört sınıfta yaşı 10’dan küçük olan erkek çocukları da derslere katılmaktadır. 1903 yazında böyle 38 öğrenci vardı.

İzmir'deki Alman Yetimhanesi

1863 yılında Diyakozevi'ne bağlı olarak İzmir'deki Alman kız yetimhanesi hizmete alınmıştır. İzmir'deki Alman Yetimhanesi Diyakoz Okulu'nun hemen yanında bulunmaktaydı. Burada da ortalama 40 kadar çocuk barınmaktaydı ve 10 yaşına kadar erkek çocuklar kurumun kız okuluna devam edebilmekteydi. Yetimhanede kalan çocuklara Almanca öğretilmekteydi.

Alman Diyakozevi ile aynı avlu içinde bulunan İzmir Alman Yetimhanesi'nin binası.

Pastör Axenfeld'in Kurduğu Alman Okulu/Realschule

20 Temmuz 1865 tarihinde Pastör Axenfeld önderliğinde İzmir'de bulunan Almanların ileri gelenlerinin de katıldığı bir toplantı yapılır. İlgi ve heyecan uyandıran toplantıda, Doğu'da Hristiyan eğitimi vermek üzere bir okul kurulması konusunda bir komite oluşturulmasına karar verilir. Bu okulun oluşumu ve hedefleri 26 Temmuz 1865 tarihli protokol ile karar altına alınır. Buna göre; oluşturulan komitede; Pastör Bloch, H. Geling, M. H. Göring ve Robert Martin (Düsseldorf), Müfettiş Fabri (Bar-

men), Pastör Krafft (Elberfeld), Müfettiş Disselhof (Kaiserswerth), Müfettiş Engelbert (Duisburg) Öğretmen Dr. Zahn (Barmen) ve askeri Pastör Hunger (Köln) yer alır.

Hedefe ulaşmak için gerekli adımların ne olduğu kararlaştırıldıktan sonra adı geçen şahıslar 26 Temmuz 1865 tarihinde M. H. Göring'in Düsseldorf'taki evinde yapılan komite toplantısını duayla açtıktan sonra, "Evangelischer Verein für Christliche Bildung im Orient" (Doğu'da Hristiyan Eğitimi İçin Protestan Derneği) şeklinde kurum-sallaşmasına karar verirler.

Bu bağlamda, yönetim kurulu, Pastör Axenfeld'in küçük de olsa başlattığı girişim doğrultusunda İzmir'de bir Protestan Erkek Okulu'nun kurulmasına karar vermiştir.

Pastör Axenfeld'in okul binası olarak gerekli bir bina satın alması için kendisine yetki verilmesi de alınan kararlar arasındadır. Yönetim kurulu her ne kadar bu dileğin yerine getirilmesini istese de, bina satın almak için paranın olmaması böyle bir kararın alınmasını engellemekteydi. Ancak yönetim kurulu bir an önce gerekli paranın temin edileceğini; geçici olarak da, kiralanacak bir okul binası için birkaç yıllığına, yıllık 1 000-1 200 Taler kira parası taahhüt etmekteydi.

Kurulması düşünülen okulda Pastör Axenfeld'in müdür olarak görev alması kendisinden rica edilecek; müdür için okulda lojman öngörülmesinin yanı sıra müdür maaşının ne olacağı konusunda, bütçe, yönetim kurulunun önüne geldikten sonra karar verilecekti.

Dernek tüzüğünde, okulun misyoner karakteri konusunda yeteri kadar vurgu yapılmamıştır. 9 Aralık 1865 tarihli 2 000 Taler'lık bağışı için Prusya Kralı Wilhelm'e hitaben yazılan bir teşekkür mektubunda, daha çok, "Realschule" olarak adlandırılarak, "Allah'ın yardımıyla Protestan-Alman çalışkanlığını ve eğitimini ilk Hristiyanların ülkesinde yaygınlaştırmaya çalışacaktır." denmektedir. Öğrenci sayısını kısa sürede artırarak nüfuz sahibi olacağına da değinilmemiştir. Derneğin kurulduğu ve Kral'ın bağışının gerçekleştiği 1865 yılında okulun 40 öğrencisi vardı. Öğrenci başına yıllık 10 Osmanlı Lirası ücret öngörülmüştür. 1865-66 öğretim yılında öğretmen maaşları ve diğer zorunlu masraflar olarak şöyle bir bütçe öngörülmüştü:

GİDERLER

1) İngilizce Öğretmeni Shepherd	84,- Osm. L.	=	525 Taler.
2) Resim Öğretmeni van Lennep	8,-	=	50
3) Fransızca Öğretmeni Arlaud	84,-	=	525
4) Yunanca Öğretmeni Maroullis	48,-	=	300
5) Yeni Öğretmen (yardımcı Pastör)			
a)	32,- Osm.L.		
b) Ev	12,-		
c) Nakit	56,-		
	100,- Osm.L.	100,-	= 625
6) Sıra vb.	24,- „	=	150 „
Toplam	348,-Osm.L.	=	2175Taler

Okul, hedef ortaklığında olduğu gibi yatılı uygulamasıyla da Diyakoz okuluyla yakınlık içinde bulunmaktaydı. Hızlı gelişen okul 1872 yılında yine aynı hızla son buldu. Okulun son müdürü olan Dr. Reineck 16 Haziran 1884 tarihinde şunları aktarmaktadır:

“1869 yazında selefim tarafından kurulan okula müdür olarak geldiğimde büyük zorluklar söz konusuydu. Ren’li şahıslar tarafından oluşturulan komiteden tek isteğim Barth’ın okulunun devralınmasıydı. Benim bu konudaki tüm ısrarıma rağmen başka türlü karar verildi ve ben (Paralel Sokak’taki İtalyan Kız Okulu’nun hemen yanındaki) büyük binayı satın almak zorunda kaldım. Bu binayı bir okula dönüştürerek oldukça iyi gelişmeler sağlandı. Üç yıllık çalışma sonunda yoğun ve çok yönlü iş temposu nedeniyle sağlığım bozulmaya yüz tuttu. Özellikle Ermeni toplumuyla iyi ilişkiler geliştirdiğim bir sırada. Komite yerime bir başkasını bulamadığı için bu girişim yarım kaldı. Benim önerim üzerine öğretmen Mr. Barkshire öğrencileri devralarak bir başka hedef doğrultusunda devam etmeye başladı. Bina satıldı. Paranın büyük kısmı hala bina üzerinde ipotek olarak durmaktadır. Bize kalan paranın büyük kısmıysa Serez’de bulunan Dr. Marulis’e geçti.... Bilindiği gibi selefim tarafından bir Alman kilisesi inşa etmek amacıyla bir arsa satın alınmıştı; ben o arsanın uygun olmadığı konusunda da itirazlarımı da dile getirmiştım.”

Böylece İzmir'deki Alman Cemaati'ne bağlı olarak kurulan ilk erkek okulu girişimi başarısızlıkla sonuçlanır.

Pastör Meyer Tarafından Kurulan Alman Kız Okulu

Özellikle 1871 yılında Prusya Krallığı'nın Fransızları yenerek ve Kuzey ve Güney Alman prensliklerini birleştirerek kurduğu Büyük Prusya Krallığı Dünya'da büyük yankı uyandırmıştı. Bu yankı İzmir'de de karşılık bulmuş ve buna bağlı olarak Almanca önemli bir dil haline gelmişti. İzmirli, 1872 yılından sonra da Almanca öğrenmek için gerekli olanaklara sahipti. Çünkü kendisi de bir Alman olan İngiliz Okulu'nun sahibi Sayın Barth, *"emek ve para harcayarak İzmirli çocukların Almanca öğrenmesi için elinden geleni yapıyordu."*

Savaşın hemen sonra Barth'ın okulundaki Almanca öğrenci sayısı 74'e ulaşmıştı. Ancak Almancanın bu popülaritesi uzun sürmedi ve bir süre sonra öğrenci sayısı 17'ye kadar geriledi. 1881-1888 yılları arasında İzmir Alman Cemaati Pastörü olarak görev yapan Meyer 1885 yılında Barth'ın okuluna bağlı olarak bir Alman Erkek Okulu açma girişiminde bulundu. Ancak *"İzmir'deki Alman eğitimci"* Barth'ın 1886 başlarında beklenmedik ölümü üzerine bu düşünce yarım kalır. Aynı şekilde bu okulun uygun bir fiyata satın alınması da kilise yönetim kurulunun kabul etmemesi üzerine gerçekleşmez. Satın alımı gerçekleşmeyen okul sonradan İzmir'in önemli kurumlarından olan Rum yetimhanesi olarak hizmet vermeye devam eder.

Pastör Meyer bu defa Diyakoz Okulu'na bağlı bir cemaat kız okulu açma fikrini ortaya atar. Diyakoz yönetiminin de kuruma bağlı olarak bir kız okulunun açılması fikrine sıcak bakması bu düşüncüyü daha da kolaylaştırdı. 20 Mart 1884 tarihinde Diyakoz yönetimi ile okul yönetim kurulu arasında varılan anlaşmaya göre, Mayıs 1882'den beri Diyakoz Kız Okulu'nun binasında varlığını sürdüren iki sınıflı kız okulunun amacına uygun olarak devam etmesi kararlaştırıldı. Alman Cemaati tarafından oluşturulan okul yönetim kuruluna yıllık 1 000,- Mark tutarında katkı koyması karşılığında, *"Alman koruması altında bulunmayan çocukların okula alınması ve bazı yeni ders kitaplarının tedrisata dâhil edilmesi."* gibi bazı haklar da tanınmıştı.

Bu anlaşma dahi cemaat kız okulunun gerçekten canlanmasına, etkin bir kurum olmasına yetmedi. Bir süre sonra da bu okul unutuldu gitti.

Başöğretmen Meyerstein'in kurduğu Alman Erkek Okulu

Karşılaşılan zorluklar ve yaşanan başarısızlıklar yeni bir okul açmanın önünde engel olmaya yetmez. Cemaatin başına gelen hemen hemen her Pastör ya bir okul açma girişiminde bulunur ya da açılmış bulunan bir okulun varlığını sürdürmek için çaba harcar. 1892 yılında İzmir'e görevli olarak gelen Pastör Ebeling de kıs bir süre sonra aynı hedef doğrultusunda çalışmalara başlar. İzmir Alman Erkek Okulu'nun kuruluşuyla ilgili olarak Pastör Ebeling şu bilgileri aktarmaktadır: *"Okul müdürü Sayın Barth'ın ölümü (1886) üzerine okulun da kapanmasının bir sonucu bu kuruma bağlı olarak varlığını sürdüren Alman erkek okulu da kapanmış oldu. Bundan sonra bir daha İzmir'de erkek okulu açmak için kimse bir girişimde bulunmadı. İzmir'deki Alman Cemaati okul yönetim kurulu da seçim yapılmadan varlığını ve görevini sürdürdü. Ancak görevi her yıl Diyakoz Kız Okulu'na 1 000,- Mark yardım yapmakla sınrılıydı."*

Bu durum 1893 yılına kadar böyle devam eder. Bir yıl önce ekim ayında İzmir'deki görevine gelmiş olan Pastör Ebeling bu tarihte yeni bir Alman erkek okulu açmak için girişimlerde bulunmaya başlar. O sıralarda Riga'da bulunan Başöğretmen Meyerstein ile ilişkiye geçmesi üzerine Eylül 1893'ün ortalarında İzmir'e gelen Meyerstein 13 Ekim 1893'te iki sınıflı 10 öğrenciden oluşan Alman Erkek Okulu'nu açar. Aynı yıl içinde öğrenci sayısı 14'e ulaşır.

Alman Cemaati okul yönetim kurulu ve Alman Konsolosluğu okulun kuruluş aşamasında edilgen kalırlar. 1893 yılının sonuna kadar okul varlığını kesintisiz sürdürünce dönemin Başkonsolosu Dr. Stannius konuya daha sıcak yaklaşmaya başlar. 5 Şubat 1894'te Başkonsolos tarafından İzmir'deki Alman Cemaati okul konusunda bazı kararlar almak ve yeni okul yönetimi oluşturmak amacıyla toplantıya çağrılır. Karl Humann (ö. 12 Nisan 1896), Bay Clemm ve yedek olarak da Bay Stoeckl'den oluşan yeni okul yönetim kurulu oluşturulur. Karl Humann çalışmaları nedeniyle uzun yolculuklara çıkmasını gerekçe göstererek görevi kabul etmeyince yerine Bay Köhler seçilir. Ayrıca genel kurulda alınan karar gereği Alman Cemaati Pastörünün de okul yönetiminin doğal üyesi olması ve İmparatorluk Başkonsolosluğunun da bir memurla temsil edilmesi kararlaştırılır.

1901 genel kurulunda ise cemaat Pastörünün okul yönetim kurulu başkanlığı yapmasının yanı sıra, kurulda hangi okulla ilgili konu varsa o okulun -Alman kız okulu veya erkek okulu- müdürünün de yönetim kuruluna katılması kararlaştırılır.

Okul yönetim kurulunun görev ve sorumluluğunun ne olduğu konusunda 5 Şubat 1894 tarihli tüzüğün 3. maddesi şunu söylemektedir: *“Okul yönetim kurulu okul bütçesini yönetmekle yükümlüdür. Cemaatin okul ile ilgili taleplerini dikkate almak ve öğretim yılı içinde birkaç defa derslerle ilgili olarak cemaati bilgilendirmek ve bu doğrultuda genel kurula rapor hazırlamak kurulun görevleri arasındadır. Gerekli olduğu takdirde kentte bulunan iki Alman okulunun yöneticilerinin önerilerini göz önüne almak durumundadır. Okulun Alman ulusal karakterinin ve mezhepler üstü özelliğinin korunmasına özen göstermelidir.”*

Sonunda kalıcı olarak savaş sonuna kadar varlığını sürdürecektir bir Alman erkek okulu açılmış olur. İmparatorluk, İzmir Alman Erkek Okulu'nu kurulduğu yıldan itibaren düzenli olarak yıllık 1 500,- Mark ile desteklemiş; bu destek 1900'den itibaren 3 000,- Mark olmuştur. Cemaat tarafından oluşturulan okul fonu başlangıçta 92,5 Osmanlı Lirası iken süreç içinde -İmparatorluğun katkısının artmasına koşut olarak- 9,- Osmanlı Lirası'na kadar gerilemiştir. Okulda Almanca eğitim dili olarak güçlü bir şekilde korunmaya çalışılmıştır. İzmir Alman Erkek Okulu'nun kısa süre içinde gelişmesini 1902 yılı istatistik bilgileri de ortaya koymaktadır. Bu tarihte okulun 17 Ermeni, 14 Avusturyalı, 13 Rum, 11 Alman, 10 İspanyol, 4 İtalyan, 4 Fransız, 3 İsviçreli, 2 İngiliz ve 2 Amerikalı olmak üzere toplam öğrenci sayısı 80'dir. İnanç bazındaysa tablo şöyledir: 20 Katolik, 17 Ermeni, 15 Musevi, 14 Ortodoks ve 14 Protestan.

Okulun binası, bugünkü Cumhuriyet Bulvarı, Plevne Bulvarı, Talatpaşa Caddesi ve 1407 Sokak arasında kalan adada bulunuyordu.

g) İzmirli Alman Kadınlar Yardım Cemiyeti

İzmir'in 16. Yüzyıl sonları ile 17 Yüzyıl başlarında başlayan Batı Avrupa merkezli kolonyal liman kenti olma süreci kendi sonuçlarını doğurmuştur. Bu sonuçlar ekonomik, kentsel, toplumsal ve dinsel yapı gibi özellikler göstermiş bu alanlarda çeşitlenme, ge-

nışleme ve zenginleşme meydana getirmiştir. Tüm bu yapılar elbette kentin bugünlere de uzanan tarihsel seyrine damga vurmuş ve kentin toplumsallığında ve zihniyetinde derin izler bırakmıştır.

Bu sürecin başlangıcına kadar Anadolu'da var olan kültür ile gelen kültür yüzyıllar içinde harman olarak özgün bir Anadolu kültürü ortaya çıkmıştır. Bu durumu pekiştiren unsur, Osmanlı'nın dünya imparatorluğu inşa etmesine uygun konjonktürün varlığıdır.

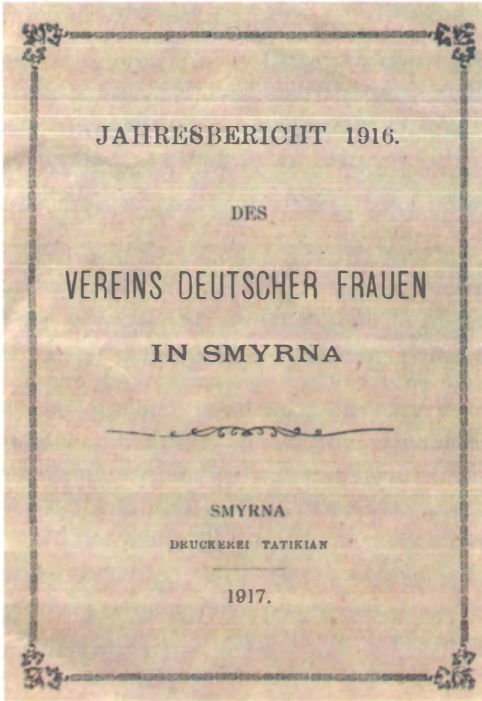
Yukarıda anılan tarihsel dönem içinde Batı Avrupa'nın İzmir'in liman özelliğine ihtiyaç duyması bu tarihten itibaren kentin bu ihtiyaç doğrultusunda her açıdan şekillenmesine yol açmıştır. Bu süre içinde yani 300 yıllık süre içinde İzmir 3 bin nüfuslu bir liman kasabasından dünyanın 51. büyük limanı bir liman kenti noktasına gelmiştir. Zaman zaman gerilemesine neden olsa da tüm yıkım ve felaketlere rağmen kent bu özelliğini sürdürmüştür.

Bu süreç içinde kentin toplumsal yaşamında etkili olan iki unsur din ve ticaret olmuştur – Batı Avrupa merkezli toplumsal yaşam anlamında. Ticaret geliştikçe dinsel yapıyı güçlendirmiş, dinsel yapı güçlendikçe ticaret hayatını güçlendirmiştir. İzmir'deki toplumsal yapı ve bu yapının dayanışması eski hâkim yapının özelliğinden yeni hâkim yapının belirleyiciliğine evrilmiştir. Yeni kurulan toplumsal dayanışma mekanizmaları genellikle misyonerlik faaliyetlerinin unsuru olarak kente damgasını vurmuştur. Dayanışma esaslı yapılanma ve hatta eğitim bu doğrultuda şekillenmiştir. Batı Avrupa'da yaşanan laik eğitim-dini eğitim İzmir'de de tartışma konusu yapılmıştır. Bugün kentimizin kültür mirası olarak adlandırdığımız birçok dini yapı ve hastane o dönemin Hristiyan mezhep ve tarikatlarının eserleridir; Santa Maria Kilisesi, Sen Polikarp Kilisesi, Alsancak Devlet Hastanesi vd.

Bu bağlamda ve bu süreç içinde İzmir toplumsal yapısı özelliğiyle kozmopolit bir kent yapısı kazanmıştır. Bu kozmopolit yapı içinde belki en geç örgütlenen ve en geç ortaya çıkan cemaat yapısı Almanlardır. Alman Birliği'nin kurulmasına paralel bir süreç izleyen İzmir'deki Alman Cemaati'nin yapısı bu birlik kurulana dek zayıf ve dalgalı bir seyrir izlemiştir. İzmir'de Almanların ilk cemaatleşme çabalarına 1750'li yıllarda rastlıyoruz. 1800'li yılların başına kadar devam eden cemaat yapısı bu tarihten sonra dağılma gösterir. Bu dağılma ancak Alman Birliği'ne giden süreçte 1850'li yılların başında

engellenmeye çalışılır. Prusya Kralı'nın görevlendirdiği Pastör Theodor Fliedner, İzmir Alman Cemaati'ni yeniden düzenler. Hatta kentteki ilk Alman kız okulu da bu dönemde açılır.

1871 yılında Alman Birliği'nin kurulması İzmir'de de etkili olur. Artık Almanca da Fransızca'nın yanı sıra İzmir'deki okullarda öğretilen dil olur. Osmanlı'nın Alman Kayzeri'nin şahsında yeni bir müttefik arayışı Almanların "Drang nach Osten" politikasıyla örtüşünce iki imparatorluk arasındaki ilişkiler yoğunluk kazanır. Bu süreç İzmir'deki Alman Cemaati'nin niceliksel artışına yol açtığı gibi niteliksel artışın da nedenini doğurur.

İzmirli Alman Kadınlar Yardım Derneği'nin 1916 yılı Faaliyet Raporu'nun kapağı.

Tarih Birinci Dünya Savaşı'nın emperyalist kolunu her yana uzattığı bir zamandır. İzmir'de bulunan Alman kadınlar durumun vahametinden kendilerine bir görev çıkarır ve savaşın alt üst ettiği insanlara yardım eli uzatmak için bir cemiyet etrafında toplanma ihtiyacı duyarlar. Böylece İzmir'in o çok bilinmeyen tozlu tarih raflarında yerini alacak olan "İzmirli Alman Kadınlar Yardım Cemiyeti" kurulmuş olur.

1916 yılında İzmir'de kurulan cemiyetin yönetim kurulu şu isimlerden oluşuyordu:

Bayan Johannes Köhler,	Başkan
Eczacı Bayan Haug,	Kasa Sorumlusu
Matmazel Anna Köhler,	Etkinliklerden Sorumlu
Hemşire Henriette Niebel,	Yoksullara Yardımdan Sorumlu
Bayan Wilh. Kipp,	üye
Bayan E. Steininger,	üye
Matmazel E. C. Pohl,	sekreter

Bakalım tarihin sayfalarında kalan bu denegin 1916 Faaliyet Raporu'nda hemşerilerimiz kendilerine nasıl bir görev biçmişler ve ne kadarını yapabilmişler; okuyalım:

"Derneklerin hayatında ikinci yıl varlığını sürdürmesinin bir ölçütü ve kuruluş zihnini hayata geçirip geçirmediğinin iyi bir kanıtıdır. İzmirli Alman Kadınlar Derneği'nin ikinci yılı dolmuş bulunmaktadır. Bu da bize geriye dönüp bakmak fırsatı vermektedir: Acaba faaliyet raporuna yazabileceğimiz ne yaptık?

Değinilmesi gereken en önemli nokta üye listesi olmuştur. Sekreterimiz sıklıkla, tam on dört defa üye isimlerinin yanına 'çıkarıldı' yazmak zorunda kalmıştır. Bu acı veren bir uğraştır. Fakat her defasında aynı isimlerin adını yazdırması gerçekten harika bir duygudur. Başlangıçta üye sayımız 82 idi. 14 üyemiz ayrıldı. Bu arada 12 yeni kadın üyemiz oldu. Maalesef üyemiz Bayan Stengel ebediyete intikal ederek aramızdan ayrılmıştır. Böylelikle bugünkü üye sayımız 79'dur. Listemizde bulunan bayan arkadaşlarımızın bize sadık kalacak bilince sahip olduğunu umut ediyoruz. Çünkü Alman Kadınlar Derneği üyesi olmak demek milliyetçilik ve insanlık görevi demektir ve bunun için de her birey topluluk için gereklidir.

Kısa bir süre için de olsa Ekselansları Bayan General Trommer'i onursal üye olarak yönetim kurulu toplantılarımızda görme şerefine kavuştuk. Kendisi, büyük bir boşluk yarattığı ayrılanı dek tüm çalışmalarımızda etkin olarak görev yapmıştır. Diğer yandan uzun zamandır yalnız olarak görev yapmakta olan konsolosumuzun eşine kavuşması, bizim de onursal başkan olarak Bayan Konsolos Dr. Weber'e kavuşmamız sevindirici bir olay olmuştur."

Derneğin gelirleri ilk yıl 25,040 kuruş olan gelir ikinci yıl 32,845 kuruşa çıkmıştır.

Dernek yardım yapacağı kitleyi ikiye ayırmıştır; birincisi savaştan doğrudan etkilenen Osmanlı ve Türk askerler, ikincisiye İzmir'de yardıma muhtaç aileler.

Faaliyet raporunda yapılan yardımlar şöyle ifade ediliyor:

"Yeni yapılan Alman Menzil Hastanesi ve Tephirhane (Bitten Arındırma Merkezi ya da halk deyişle Uyuz Hamamı İ.P.) bize gerek fiilen gerekse çamaşır gibi doğrudan yardım etme olanağı vermiştir. Hilal-i Ahmer için 468 adet pantolon ve ceket yaptırabildik. Tamamını saydığımız takdirde bu yıl 1242 adet yardım yapabildik. Geçen yıl bu rakam 950 adet idi.

"Zor durumda bulunan İzmir'deki yoksul vatandaşlar için ise hemşiremiz Henriette ve yardımcısı önemli çalışmalar yapmıştır. Yıl içinde bu amaç doğrultusunda 345 kişiye yardım yapılmış bunun için bu yıl 7369 kuruş harcanmıştır. Bu rakam geçen yıl 5040 kuruştur. Şehirdeki yokluk ve yoksulluk göz önüne alındığında bizim yaptıklarımız koca bir hiçtir. Fakat buna rağmen adına yardım yaptığımız Tanrı inayetini estiremeyecektir."

Dernek, üyeleri arasındaki dayanışmayı arttırmak, aktif üye sayısını canlı tutmak ve gelir elde etmek amacıyla çeşitli etkinlikler organize eder; dernek sekreteri Elisabeth Charlotte Pohl bu organizasyonları şöyle aktarır:

"Derneğimiz için başarılı bir girişim ve eğlenceli bir gün ise 9 Aralık günü olmuştur. Havanın kötü olmasına rağmen düzenlediğimiz kermeste tüm ürünler satıldı. Marie Liebnér'in yönetiminde verilen konser ise güne seçkin bir özellik kattı içimizin huzurla dolmasını sağladı.

“Derneğimiz kısa bir süre önce yeni bir uygulama başlattı; her ayın ilk perşembesi Bayan Johanna Lutz’un organizasyonunu üstlendiği toplantılara başladık. Dernek üyelerinin bir araya gelme fırsatı bulduğu bu toplantılar çok yararlı oldu. Bu toplantıların ileride dernek çalışmalarına zihinsel olarak çok katkı sağlayacağını umuyoruz.

“Bu yılın faaliyet raporunu bize yardımcı olan kuruluşların adını anmadan ve onlara teşekkür etmeden bitirmek istemiyoruz. İzmir’deki Alman Derneği’nin baylarına teşekkürü bir borç biliyoruz. Gerek Almanya’da gerekse burada yaptığımız yardımlar Alman Derneği olmadan asla gerçekleşemezdi. Ayrıca yaptığımız toplantılarda dernek binasını kullanmamıza izin vererek de büyük destek oldular.

“Gelecek için birkaç cümle söylemek gerekirse; gücümüz ve kendimize olan güvenimiz artmış bulunmaktadır. Bugün için hedefimizi daha iyi görmekteyiz. İçinde bulunduğumuz savaş koşulları her insandan çok şey beklemektedir. Fakat asıl beklentimiz, barış dolu günlere kavuşmaktır. Umut ederiz ki, burada, Doğu’da biz Almanlara düşecek görevlerde Alman kadınları birlik ve beraberlik içinde güçlü olarak baş edebilecektir. Derneğimizin yaptığı her bir etkinliğin güzel ülkemizin gelişmesinde ve onurlanmasında bir katkısının olmasını diliyoruz.”

İzmir’de faaliyet halinde olan Alman şirketleri ve tüccarlarının yaptıkları bağışlar üye ödentilerinin yanı sıra derneğin önemli gelir kalemlerindendir:

Wiener Bankverein	500 kuruş,
Bay Lutz	500
Bay Sperry	200
Bay Albert Schmidt	200
Klemm Şirketi	500
Macar Ticaret Bankası	50 okka pamuk.

Derneğin faaliyet raporunda 1916 yılında İzmir’de yapılan işler şöyle sıralanmaktadır:

İsmarlama Yapılan El İşleri	122 adet,	
Kermes İçin Yapılanlar	291	
Bitten Arındırma Merkezi	24	gömlek ve pantolon

Mahallî Hastaneye Yapılan Yardımlar	162 “
48 mendil	12 yastık kılıfı
24 çift çorap	12 gömlek
6 adet havlu	2 bel kuşağı
2 masa örtüsü	12 alt bezi
12 peçete	12 bardak altlığı
6 yastık	14 çuval
Alman Menzıl Hastanesi'ne Yapılan Yardımlar	73 “
8 çuval	
50 kirli çamaşır çuvalı	
15 perde	
Hılal-ı Ahmer Cemiyeti'ne Yapılan Yardımlar	468 “
234 adet ceket	
234 adet pantolon	
Gureba-ı Müslimin Hastanesi'ne Yapılan Yardımlar	18 adet
5 çift çorap	
1 çift bileklik	
4 cüzdan	
4 atkı	
4 nevresim	
Noel paketi	50
Yatak ve Döşek	34
	1242 adet

1916-17 Yılları İçin Gelir-Gider Tablosu

GELİR		GİDER	
Nisan 1916'dan Devreden	1813 ¼ kuruş,	İzmir'de Yapılan Yardımlar	7369 kuruş,
Üye Ödentileri	4985	Yardım İçin Malzeme Tutarı	7029½
19 Gönüllü Bağışı	1940	Menzil Hast. Noel Yortusu	200
Kumbaradan Çıkan	326	Asker Eğlencesine Katkı	500
Kermes Geliri	17 594 ½	Dernek İçin Malzeme	2 636¾ "
İsmlenilen El İşleri	1931 ½	Kermes İçin Sergi Malz.	1 390
Menzil Hast. Malz. Karşılığı	5120	Matbuat ve diğer	140
Banka Hesabı	135	Kızılhaç'a	4 000
		Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne	4 000
		Kasa	5 580
	32 845 ¼		32 845 ¼

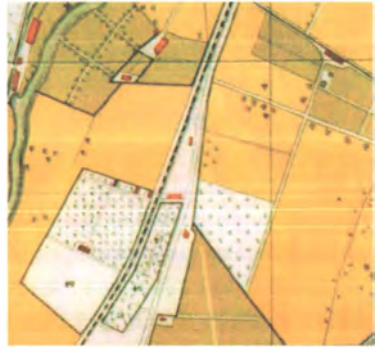
İzmirli Alman Kadınlar Yardım Derneği şu üyelerden oluşmaktaydı:

Bayan Armacola, Bayan Aemisegger, Matmazel A. P. Allioti, Matmazel Armao, Bayan Dr. Bon, Matmazel Sophie Bon, Bayan Behne, Bayan Butz, Matmazel E. Blank, Matmazel A. Blank, Bayan A. Bader, Bayan Bieger, Matmazel Brede, Hemşire Margot Conrad, Matmazel Crespi, Bayan R. Chapert, Matmazel H. Caramanlı, Bayan Deppner, Bayan Giudici, bayan Gassner, Bayan Eczacı Haug, Bayan Başkonsolos Humbert, Matmazel E. Hüffner, Matmazel D. Hüffner, Bayan Huck, Matmazel F. Huth, Hemşire Martha Hepse, Hemşire Marie Hain, Bayan İssigonis, Bayan Imhoff, Bayan Köhler, Matmazel A. Köhler, Bayan Kipp, Hemşire Berta Keller, Bayan Kreiter, Bayan Kuhn, Bayan Kraft, Bayan Löwenthal, Bayan Lanzon, Bayan Lekaki, Matmazel M. Liebner, Bayan Lutz, Matmazel Moos, Bayan Pastör Mühlenbruch, Bayan Müdür Meyerstein, Bayan Dr. Margulis, Bayan Ch. Margulis, Matmazel Missir, Bayan K. Möllhausen, Bayan A. Möllhausen, Bayan Markowitz, Hemşire Henriette Niebel, Bayan Oechslein, Bayan Panos, Matmazel Prager, Matmazel Pezzer, Matmazel G. Penzo, Matmazel R. Penzo, Bayan Peltgen, Matmazel Elisabeth Charlotte Pohl, Bayan Rockstroh, Bayan Konsolos Radimska, Bayan Reiser, Bayan Pastör Stahl, Bayan Steininger, Bayan Thor-

west, Bayan Schreiber, Bayan Schapira, Bayan H. Sachsels, Bayan General Trommer, Hemşire Anna Schröder, Bayan Warning, Matmazel M. Warning, Bayan Konsolos Dr. Weber, Bayan Prof. Weber, Bayan A. Wieland, Bayan Falker, Bayan Waeckerlin, Matmazel von Wroblewsky, Bayan E. Wieland, Bayan Wolks, Matmazel Ch. Zecchini.

h) İzmir'de Alman Mezarlığı

Osmanlı Dönemi'nde İzmir'de mezarlıklar, kentte yaşayan milletlerin yaşadıkları mahallenin içinde veya yakınında şekillenmişlerdir. Bugünkü Kemer Köprü ve İkiçeşmelik'teki Cici Park'ın bulunduğu yerdeki Ulumezarlık kentin en büyük Müslüman mezarlıklarıydı. Bahri Baba ve Maşatlık olarak bilinen yerdeyse Değirmendağı'na uzanan yükseltide Yahudi Mezarlığı yer almaktaydı. Gayrimüslimler önceleri kiliselerinin avlusunda mezarlıklar geliştirmişlerdir. 1864 yılında yürürlüğe giren Vilayet Nizamnamesi bu anlamda da bir düzenleme getirmiş ve kent dışında yeni mezarlık alanlar oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Kent içinde kalan mezarlıkların da kent dışına taşınması düzenlemenin amaçları arasındaydı.

Günümüzdeki Gürçeşme yolu üzerinde Almanlara tahsis edilen mezarlık alanının Lamec Saad planı (1876) üzerindeki yeri.

Yeni düzenlemeye bağlı olarak bugünkü Yenişehir Pazaryeri Katoliklere, günümüzde Konak Belediyesi Temizlik İşleri Müdürlüğü'nün bulunduğu alan da İngiliz, Hollandalı ve Almanlara bitişik parseller olarak mezarlık alan olarak tahsis edilmiştir.

Düzenlemeden yaklaşık 8 yıl sonra 26 Nisan 1872 tarihinde burasının yeni işlevi için gerekli izin verildi. Diğer bütün inanç mensuplarının bu tarihe kadar şehir dışında bir mezarlıkları vardı. Böyle bir olanaktan yararlanmayan sadece Protestanlar yani Hollandalılar, İngilizler ve Almanlar kalmıştı. Böylece yukarıda verilen tarihte bu inanç grubuna da böyle bir olanak verilmiş oldu. Almanların sağında İngilizlere, solunda Hollandalılara yer verilmişti.

1866 yılında çıkarılan bir yasayla artık şehir içine defin işine son veren Türk makamları için bir sorun daha çözülmüştü. Sıra tahsis edilen bu yere Protestanlara yakışır bir mezarlık yapmaya gelmişti.

53 metre genişliğe 54 metre uzunluğa sahip oldukça kare olan alanın ön ve arka duvarları 1874 yılında bitirilebildi. İngiliz ve Hollandalılarla ortak olan Alman Mezarlığı'nın alçak sınır duvarları ise ancak 1877 yılında tamamlandı. Güneşin ve yağmurların tahrip ettiği duvarlar birkaç defa onarımı bile gördü.

Duvarların inşası, kapının yapımı gibi işlere cemaat Ağustos 1878'e kadar 3100,- Mark harcama yaptı. Bu paranın 600,- Mark'ı toplanan bağışlardan geri kalanıysa kilisenin toplanan parasından karşılandı. O güne kadar kilise toplam 4300,- Mark harcama yaptı. Öncelikle 1876 yılında 157 mezar yeri kazılması gerekiyordu. 1872 yılına kadar cemaat cenazelerini, Hollanda kilisesinin arkasındaki Hollanda Mezarlığı'na defnediyordu. 1872-74 yılları arasında Rum cemaat yönetiminin izin vermesiyle Rum Mezarlığı'na da defin işlemleri gerçekleştirildi. İzmir Alman Cemaati'nin 14 Şubat 1898 tarihinde yapılan olağanüstü kongresinde mezarlığın düzenli bir yönetime kavuşması, mezarlıkların bakımının yapılması ve en azından bir bekçi tutulması amacıyla cenaze sahiplerinden bir miktar para alınmasına karar verildi. Çıkacak olan muhtemel açık kilise bütçesinden karşılanacaktı.

İzmir Alman Mezarlığı'nın son halini alması ve korunması için ne kadar özverili çalışma gerektiği Pastör Dr. Zschimmer tarafından dönemin Kültür Bakanı Dr. Falk'a ve dolayısıyla imparatorluğun İstanbul'daki Büyükelçisi Prens Reuss'a ulaştırılan bağış talebi bir fikir vermektedir.

....İzmir Alman Protestan Cemaati yönetimi, içinde bulunduğu maddi olanaksızlık nedeniyle mezarlık duvar inşaatı için Prusya Devleti'nden yardım talep etmektedir. Dönemin Maliye Bakanı bu talebi, zaten Prusya Devleti'nin İzmir'deki Alman Protestan kurumlarına ve Pastör maaşı olarak yılda 300 rh. yardım yaptığını; diğer yardımlarla birlikte bu miktarın şimdiye kadar 22 966 rh. 20 sgr. tuttuğunu ve bununla Prusya Devleti'nin İzmir'deki Alman kurumlarının gelişmesi için üzerine düşeni fazlasıyla yaptığını belirterek reddetmiştir.

"Reddedilen bu talep üzerine İzmir Alman Konsolosu Dr. Lührsen 21 Aralık 1872 tarihli yazısıyla durumu dışişlerine şöyle bildirmiştir: 'Buradaki Alman Protestan Ce-

maati'nin pastör maaşı olarak yıllık 300,- rh. yardım yapıldığını, ayrıca, Pastör Axenfeld tarafından Düsseldorf'taki Doğu'da Hıristiyan Eğitim Derneği ile birlikte okul kurma girişimine 2 600,- rh. yardım yapıldığını; 1854 yılında İzmir'de kurulmak istenen Diyakoz okulu için Kral IV. Friedrich Wilhelm kendi özel bütçesinden 10 000 rh. bağışladığını, 10 000,- rh. de Kral tarafından borç verildiğini ve bu paranın 8 600,- rh'sinin geri ödendiğini, bildirmiştir. Aynı raporda, kilise oluşturmak için dışışlerinden 1 000,- rh. talep edildiği de belirtilmektedir.”

“Bu yazıya 24 Ocak 1873 tarihli bir yazıyla İmparatorluk elçiliği İstanbul'dan şu yanıt vermiştir: İmparatorluk anayasasında belirtildiği üzere kilise ile ilgili giderler bütçeden karşılanamamaktadır. Eğer bazı ayrıksı örnekler söz konusuysa; bunun da uluslararası durum göz önüne alındığı için olduğu düşünülmelidir. Burada böyle bir durum da söz konusu değildir.

“Cemaat yönetimi bu yanıt karşısında da pes etmez. Talebinde ısrar etmeye devam eder. 6 Mart 1874 tarihli bir mektupla, doğrudan doğruya en üst makama yani İmparatora başvurur ve yardım rica eder. Ancak bu talep de reddedilir. Başbakanlıktan yazılan yanıt yazısında yine devlet bütçesinden yapılan 22 966 rh. 20 sgr. yardıma dikkat çekilir.

“Bu arada, meydana gelen yeni ölümlerden doğan ihtiyaç ve daha fazla Rum Mezarlığı'na defin yapılmak istenmemesi gibi etkenler mezarlık duvarının bir an önce yapılması zorunluluğunu doğurmuştur.

“Kilise yönetim kurulunun başvurusu üzerine 15 Ekim 1875 tarihli bir yazıyla dışışlerine yeni bir rapor gönderilmiştir. Raporda şöyle deniyordu: Konsolos Dr. Lühsen ve diğer iki milletin temsilcilerinin valiyi ziyaretlerinde, Türk Hükümeti'nin görevini yerine getirerek protokol karşılığında mezarlık arazisinin tahsis edildiğini ve bu mezarlığa her millettten Protestanın kabul edilmesi gerektiği belirtilerek; sadece Alman Protestanlar tarafından değil Alman olmayan Protestanlar tarafından da kullanılacağına işaret edilerek uluslar arası özelliğe dikkat çekilmiş ve kilisenin bu masrafları karşılaması gerektiği bildirilmiştir. 26 Kasım 1872 tarihli büyükelçilik genelgesiyle de, kilise arsasının Protestanlar için değil, İzmir Alman Cemaati'nin kullanımı için öngörüldüğünü ve mezarlığın da mezhepler arası dolayısıyla mezhepler üstü bir özelliğe sahip olduğuna dikkat çekilmektedir.

Dışişleri bu açıklamaların doğruluğundan pek emin değildir. Konsolos 3 Nisan 1876 tarihli bir yazıyla konuya açıklık getirmeye çalışıyordu. Şöyle ki: Adı geçen mezarlık alanı, Türk Hükümeti tarafından İzmir Alman Cemaati'ne üye olan Protestanların defin işlemleri için tahsis edilmiş bir mezarlık alanıdır. Dolayısıyla arazi Alman İmparatorluğu'nun malı olmuştur. Çünkü o günlerdeki İmparatorluk temsilcisi Dr. Lühsen de sahibi olarak öngörülmüştür. Tahsis eden makamın tahsis amacı da, ihtiyaçlar da göstermektedir ki, mezarlık, Alman Protestanların kullanımı içindir.

Ekim 1876'dan itibaren Osmanlı-Rus Savaşı'na da bağlı olarak Alman donanması birçok kez İzmir'e gelmiştir. Her gelişinin ardından Alman Mezarlığı'na donanmadan Alman subay, astsubay ve denizci olarak defnedilen cenaze sayısı en az 6 olmuştur. İzmir'de yaşayan sivil vatandaşlardan ise anılan tarihe kadar defnedilen cenaze sayısı 3'tür. Yazışmada bu durum, mezarlığın İzmir'de yaşayan Almanlardan çok İmparatorluk tarafından kullanıldığı tezini ortaya koymak için kullanılmıştır.

Sonuç olarak bu talep, 2 Mayıs 1879 tarihli 2 000 Mk. bağışla ve *"Almanların kullanımı için oluşturulan mezarlığın çeşitli giderlerinde kullanılmak üzere"* kaydıyla karşılık bulmuştur. Buna bağlı olarak İzmir Alman Mezarlığı'nın duvarla çevrilmesi işi gerçekleştirilmiştir.

1950'li yıllarda başlayan İngiliz, Hollanda ve Alman mezarlıklarının yeni tahsis edilen Paşaköprüsü Hristiyan Mezarlığı'na taşınması işlemi süreye yayılarak gerçekleşmiş ve bu durum bir kısım mezarların tahrip olmasına yol açmıştır. Aşağıda bu mezarlıktan Paşaköprüsü'ne taşınmış, kişiye ait ve temsili olan mezar taşı örnekleri görülmektedir.

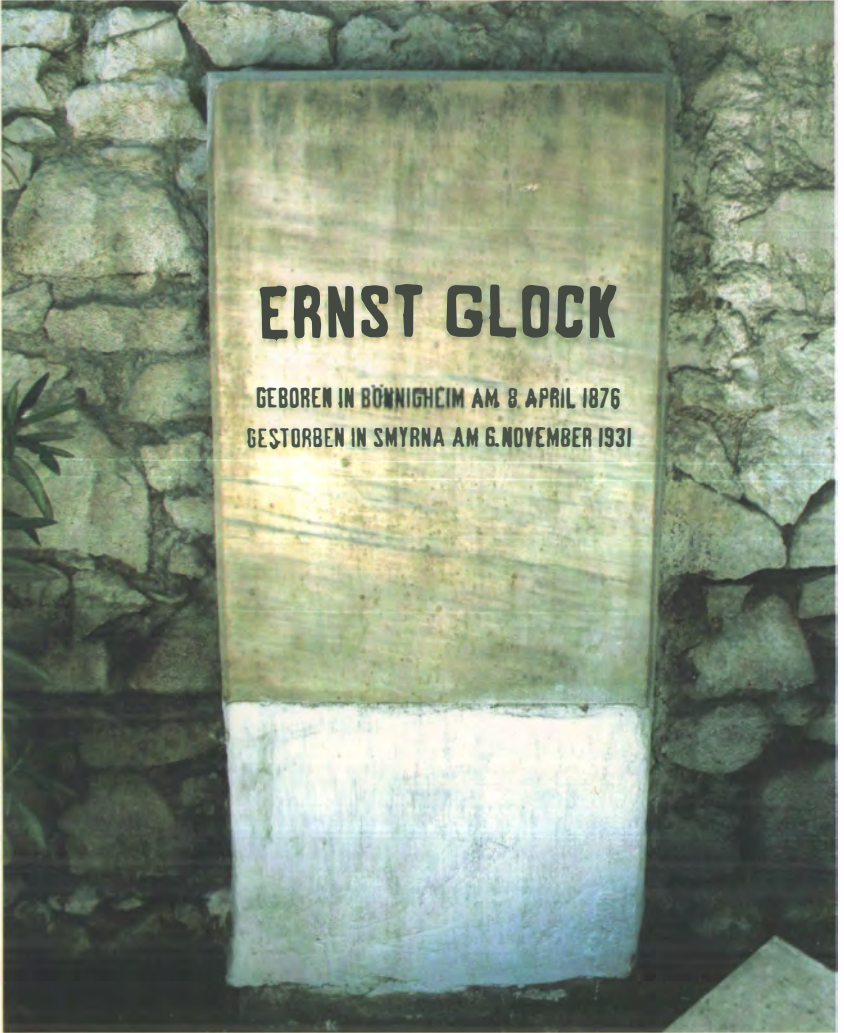
1870'lerde oluşan Alman Mezarlığı'nın 100 yıl kadar ömrü olmuştur. 1960'lara kadar varlığını sürdüren mezarlık, bu tarihlerde tamamen boşaltılmış ve az sayıda mezar da Karabağlar Hıristiyan Mezarlığı'na nakledilmiştir. Günümüzde Gürçeşme yolu üzerinde bulunan bu mezarlık alanında Konak Belediyesi Temizlik İşleri Müdürlüğü bulunmaktadır.

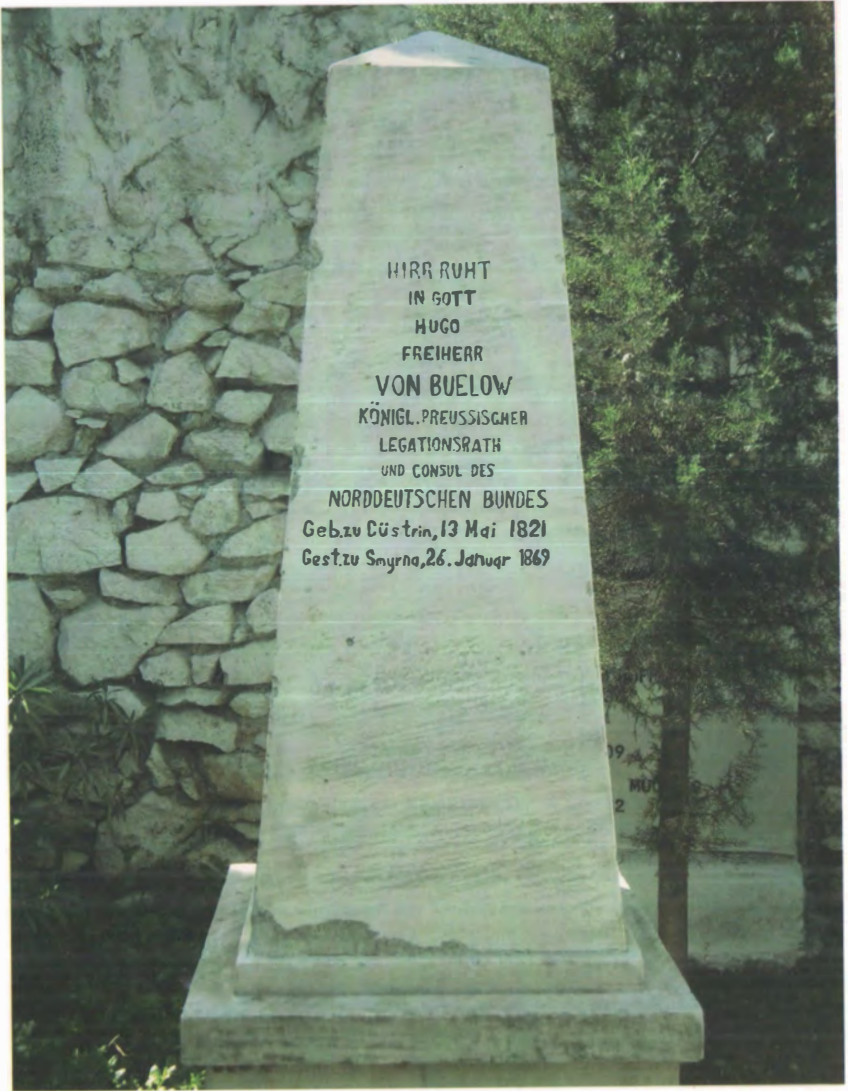
Alman Mezarlığı Paşaköprü Hristiyan Mezarlığı'na taşındıktan sonra, 1876-1934 yılları arasında defnedilen cemaat üyeleri, 1874-1895 yılları arasında defnedilen Alman donanmasına mensup askerler ve I. Dünya Savaşı sırasında yaşamlarını yitiren Alman askerler için yapılan sembolik mezar

İzmir Alman Diyakozevi'nde görev yapan Diyakoz Luise'nin mezar taşı.

20. Yüzyıl başlarında Bayraklı'da şarap fabrikası kuran Ernst Glock'un mezar taşı.

Izmir'de iki dönem Prusya Başkonsolosluğu yapan Baron Hugo von Buelow'un mezar taşı

İzmir'in tarihinde önemli bir yer tutan Grand Hotel Huck'un kurucusu ve işletmecisi Madam Huck'un, oğlu Max ve gelini Ida'nın ortak mezar taşı.

IX - Alman Seyyahların İzmir'deki Alman Kurum ve Kuruluşlarıyla İlgili Gözlemleri

İzmir'deki Alman kurum ve kuruluşlarıyla ilgili en sağlıklı ve birinci elden bilgileri kente çeşitli amaçlarla gelen Alman seyyahların seyahatnamelerinde bulmak mümkün olmaktadır. Kente gelen seyyahlar özellikle 19. Yüzyıl ikinci yarısından sonra bu konuda ayrıntılı bilgiler aktarmaktadır. Gelen seyyahların bir kısmı, Kutsal Topraklar'a hacı olmak amacıyla, bir kısmı arkeolojik, jeolojik, botanik ve haritacılık konularında araştırma yapmak amacıyla kente gelmişlerdir. Kimisi birkaç günlüğüne kimisi ise haftalar ve aylarca kentte ikamet etmişlerdir. Kısa ya da uzun süre kalmış olsunlar bu insanlar kentin üst düzey yöneticileri ve ileri gelenleriyle yakınlık kurmuşlar ve bu insanların özellikleri ve biyografileri hakkında da bilgi aktarmışlardır. Alman seyyahlar bize kentte bulunan Alman varlığı hakkında bilgi aktaran birincil kaynaklardır. İzmir'deki Alman kurum ve kuruluşlarıyla ilgili bilgi aktaran seyyahlar ve notları şöyledir:

Moritz Busch,(1859): "...Frenk ve Rum çevrelerinde saygınlık ölçüsü olarak, bizdeki gibi aile eğitimi ve kültür alınmamaktadır. İzmir bir ticaret şehri olduğu için kentte genç erkekler, ticaret yapmak ve para kazanmak, genç kızlar da kendilerini rahat ettirecek bir koca bularak evlenmek üzerine yaşantılarını kurmaktadır. Kültürlü olmak ve duyguları eğitmek boş bir uğraş olarak algılanıyor. Okullarda genel bilgilerin yanı sıra, İngilizce ve Fransızca öğretilmekte; uzun zamandır Rumlar arasında da moda olan fazladan piyano dersleri verilmektedir. Buradaki eğitim kuruluşları arasında sadece ve sadece, o da Rum din adamlarının tüm düşmanlıklarına rağmen, en iyi, hatta Levant'ın en iyi eğitim veren kuruluşu Alman Diyakoz Okulu'dur. Bazı Rumlar bana övgüyle bu okuldan iyi eğitilmiş ve akıllı çocukların çıktığını söylediler. Gerçekten de bu çocuklar arasında parlak zekâlı çocuklar vardı. Fakat Rumlar arasında eğitim genel olarak çok eksik, önyargıya ve batıl inanca dayalı olarak veriliyor. En seçkinleri arasında bile bilgi şarlatanına rastlamak mümkün. Roman dışındaki kitaplar sadece iyi bir yer sahibi olana kadar okunacak şey olarak görülüyor. Müzik olarak da Pecen ve Verdi'den yorumlanan opera tınırtılarıyla sınırlı kalıyorlar. Bizdeki gibi ciddi ve önemli konularda sohbet etmek için bir araya gelmek İzmirli için söz konusu bile değil. Ya karşılıklı olarak suskun suskun oturuyorlar ya da günlük sıradan şeylerden söz ediyorlar. Şehirdeki tiyatroya vasaatın altında bir düzeydedir. Birkaç Alman kendi aralarında bir şan derneği kurmuşlar, dışarıya da açılmak pek istemiyorlar. Diğer derneklerse yalnızca tüccarların çıkarlarına yönelik olarak kurulmuş. Böylece bilgiyi ve düşünceyi kendisine sorun edinen birisi, ancak kendi kütüphanesiyle ve çevreyi gezerek sınırlı bir ortamda yaşamak zorunda kalıyor."

Theodor Schuchardt, (1861): “Geri dönüŖte, daha önce randevu aldığım, Prusya Konsolosluğu korumasındaki Diyakozevi'ne uğradım. Gitmeden önce büyük beklentiler içindeydim ve vardığımda, benim büyük beklentilerimin çok daha üstünde işleyen bir kurumla karşılaştım. Doğu'da yaşayıp gördüklerim arasında hiç kuşku yok ki, Diyakozevi'ne yaptığım ziyaret unutulmayanlar arasında yer alacaktır. Kurum binası, Ermeni Mahallesi'nin kuzeydoğusunda sona eren bir caddenin bitiminde yer almaktadır.

“Mermer sütunlar arasında kalan koridora girdiğim zaman, insanlar, müdire hanımın isteğı üzerine öğrencilerden çok kısa bir süre içinde toplanan ve Şam ve Beyrut'taki yetim Hristiyan çocuklarına gönderilmek üzere hazırlanan üç büyük kutuyla meşguldüler. İçeri girdiğimde, her yeri silahlarla dolu kavas, askerler ve konsolos yan yana dizilmişlerdi. Salon duvarları, Prusya soyundan asillerin portreleriyle kaplıydı. Kendisini buraya adanmış müdire hanımın ağzından, kurumun kuruluşu, gelişmesi ve etkisi hakkında şaşırtıcı bilgileri aldıktan sonra, iç düzenleme ve yöresel özellikler üzerine bilgi isteğim de severek yerine getirildi. İki katlı kurum binası, arka arkaya avlu ve bahçeden oluşuyor. Arkaya uzayan binada, derslikler, atölyeler, yemekhane, jimnastik salonu ve yatakhane yer alıyor. Sıra sütunlardan oluşan kemeraltı, yağmurlu havalarda dahi çocukların dışarda olabilmesine olanak sağlıyor. Suriye'den gelecek olan altmış yetim Hristiyan çocuğı için yeni bir bina hızla tamamlanmaktaydı.

“Kurumda, 8-16 yaş arasında yaklaşık yetmiş kız çocuğı bulunuyor. Çoğı öğrencinin ailesi şehirde yaşamaktadır. Altısı kurum bünyesinden olmak üzere iki yardımcı öğretmen tarafından, din, bilim, yabancı dil, müzik, resim, jimnastik ve el işleri dersleri başarıyla verilmekte, dersler Fransızca olarak işlenmektedir. Öğretmenlerimiz tarafından mükemmel bir şekilde verilen din dersleri, İzmirli Protestan Ermeni, Rum ve Latin çocukları tarafından alınmaktadır. Benim, kurumu ziyaret ettiğim sırada, altmış kadar diğer cemaatlerden öğrenci bulunuyordu ki bunların çok azı Protestan'dı. Bunlar arasında, Hollandalı, İngiliz, Amerikalılar vardı ve sadece beş Alman'dı. Fakat Doğu'nun büyük şehirlerinden burada yatılı olarak kalan çok sayıda öğrenci vardı ve önümüzdeki öğretim yılı için, Suriye'nin iç kesimlerinden, Küçük Asya'dan ve Kıbrıs'tan birçok yeni öğrenci başvuruda bulunmuştu. Protestanların bu çalışkan ve becerikli uğraşları, Türkler tarafından da övgüye değer bir hoşgörüyle karşılanıyor ve onlar da ellerinden gelen kolaylığı gösteriyorlar. Buna karşılık Hristiyanlığın üç büyük mezhebi, başta, “College de Smyrne”yi yöneten Cizvitler olmak üzere, birbirleri ara-

sında kıyasıya bir düşmanlık ve rekabet yürütmektedirler. Hele Diyakozevimizin günden güne artan başarıları ortaya çıktıkça rekabet de kızışmaktadır.

“Kurumda yapılan dini törenler Hollandalı bir Pastör tarafından yerine getirilmektedir.

“İlk derslikte gördüğüm en büyük öğrenciler el işi dersi yapmaktaydılar; büyük ve ferah bir derslik olan burada yaşları 12-15 arasında değişen 40-50 genç kız vardı. Burada gördüğüm bronz tenli kızlar, bir okulun dersliğinden çok, balo salonlarına yakışacak güzellikteydi. Yine aynı güzel konuma sahip ikinci derslikte ise, 12 yaşına kadar olan 40 kadar öğrenci, öğretmenleri eşliğinde coğrafya dersi görmekteydi. Bu kızların arasında, sarışın ve mavi gözlü olan çok sayıda öğrenci vardı ve küçük bir kız çocuğu anadilini okulunu ziyaret eden bir yabancından duymaktan çok mutlu olmuştu.

“Yemekhane, mutfak ve bol ışık alan yatakhane, örnek bir düzen hüküm sürüyordu. Her iki yatakhane arasında iki öğretmenin odası bulunuyordu. Bahçede, beden eğitimi dersleri için jimnastik aletleri kuruluydu.

“Beni kurumda en çok etkileyen şey, öğretmen ve öğrencilerin yüzüne hakim olan sıcağanlı ve neşeli ifade oldu. Protestanların uğraşının karşılığı olan bu başarıyı, müdire hanımın dediğine göre, şehirde bir kilisemiz olana ve kendi kilisemizin çan sesiyle ibadete çağrısına dek vardırırsak Tanrımıza şükretmemiz gerekecek ve böylece görevimizi de yerine getirmiş olacağız.

“Buradaki yurttaşlarımızın katkısı olarak, İngiltere’den getirttikleri ve kurumda görev yapan iki yardımcı öğretmenin varlığını sayabiliriz. Alman kadınlarının Alman gelenek ve eğitimini yaymaya çalışan böyle örnek kurumların fazlaşmasını canı gönülden diliyorum. Çalışanları ve destekleyenleri arasında birçok dostum bulunan bu kurumun meyveleri ileride anavatanda da görülecektir.”

Karl von Haller, (1864): “...Çarşısı gezdikten sonra buradaki Protestan Diyakozevi’ne gitmek isteyen arkadaşşıma katıldım. Kapıdan içeri girer girmez, dışarıdaki havanın yakıcı sıcaklığının aksine serin mi serin sütunlu avluya oradan da güneyin bütün çiçekleriyle bezenmiş ve çevresi dörtgen bir koridorla çevrili iç avluya geçtik. Diyakozevi’nin müdiresi bizi oynayan çocukların arasında karşıladı. Müdire hanım, yanımıza verdiği bir öğretmenle bütün binayı gezmemizi sağladı. Gezi sırasında, öğretmenin verdiği şu bilgileri defterime not ettim. 1858 yılında Kral tarafından görevlendirilen Prusyalı Pastör Flidner’in kurduğu bu kurum, yetimhane, yurt ve okul olmak üzere üç konuda

ve salt kızlara yönelik hizmet vermektedir. Şu anda hizmet verdiği çocuk sayısı, 80'i yatılı, 132'si gündüzlü olmak üzere toplam 212'dir. Kurumun başında iki muhasebecinin yardım ettiği bir ev kadını müdire olarak bulunuyor. Eğitim işleri için, kurumun bünyesinden ve kurumda yaşayan 10 öğretmen görev yapmaktadır. Ayrıca bu 10 eğitime 4'ü erkek, 6'sı bayan öğretmen olmak üzere 10 öğretmen de dışarıdan yardımcı olmaya çalışmaktadır. Dersler Fransızca olarak yapılmaktadır. 1860 yılında yatılı kalan bir öğrencinin kibritle kendi yatağını tutuşturması sonucu bütün bina yanmış. Fakat daha sonra çok daha güzel olarak yeniden inşa edilmiş. Kurumun giderleri yatılı öğrencilerden alınan ücretlerden, yetmediği takdirde Avrupalı Protestanların bağışlarından ve Prusya Devleti'nin katkılarından sağlanıyor. Benzer kurumlar, Beyrut, Kudüs, İskenderiye ve İstanbul'da da var.”

Hans Barth, (1892): ...Levanten kadın (ataları Maltalı Katoliklerdir), kendisini Avrupa kültürünün Doğu'daki temsilcisi saymaktadır. Fakat kendisi maalesef Avrupa'ya hiç görmemiştir. İddia ettiği Avrupalılığı, Fransız Cizvitlerinin okulu olan “soeurs de Sion” a dayanmaktadır ve bu eğitimin zararları her açıdan ortadadır. Buna karşılık, Almanların yönetiminde olan ve özellikle Rumlar tarafından yaygın olarak kullanılan ve korunan “Kaiserswerther Diyakoz Okulu” çok daha başarılı eğitim vermektedir.”

Georgiades Demetrius, (1885): “...İzmir'deki Alman topluluğunun sayısı az olmasına rağmen, topluluk üyelerinin azmi ve çalışkanlığı sayesinde son yıllarda çok önemli nüfuz elde etmeyi başardılar. Almanlar, üniversitelerinin etkisi ve bu yolla her türlü duygu ve düşüncenin propagandasını yapabilmektedir. Felsefi kuramdan ulusal nefrete kadar her türlü mükemmel olanak ellerinde mevcut ve onlar bunu İzmir'de gayet iyi kullanıyor. Uluslar arası öğrenim dili olan Fransızca'yı bile çok büyük bir beceriklilikle kendi yararlarına dönüştürmeyi bildiler. Bunun içindir ki Alman okulları dünyanın her yerinden gelen öğrenciler tarafından tercih edilmektedir. Almanya'nın laikleri ve dindarları modern eğitimin gerekliliğini anlamış durumdalar. En azından dini okulları bulunan İzmir'de bunun nasıl bir nüfuz olduğunu kesin olarak biliyorlar.”

X - İzmir ve Çevresinde Alman Arkeolojisi

19. Yüzyıl'da Batı Anadolu'daki Alman arkeolojisine geçmeden önce Almanların Anadolu ile ilişkisine tarihsel olarak genel anlamda bakmakta yarar var. Tarihte doğudan batıya göçler olduğu gibi, batıdan da doğuya gerçekleştirilen göçlerden söz etmek mümkündür. Tarihten bildiğimiz Anadolu'ya ilk Cermen akınları İ.S. 250-269 yılları arasında Gotlar tarafından düzenlenen akınlar yoluyla gerçekleşmiştir. Gotlar, bu tarihlerdeki akınlarında İznik ve Bursa'ya kadar gelmişler, Batı Anadolu'da Efes'i ve Artemis Tapınağı'nı tahrip etmişlerdir.

Bu akınları 9. Yüzyıl'da Norman akınları ve 11.-14. yüzyıllardaki Haçlı Seferleri izlemiştir. Gerek Norman akınları gerekse Viking akınları, Got akınları gibi işgal edilen topraklarda yerleşmek amacıyla yapılmamıştır.

Haçlı Seferleri sırasında Kutsal Topraklar'a giden yol üzerinde bir kavşak olan Anadolu önemli bir rol oynamıştır. Haçlı Seferleri, savaş yoluyla Avrupa'nın askeri gücünün gelişmesine katkıda bulunduğu gibi, Avrupa'nın Anadolu coğrafyası üzerine bilgi sahibi olmasının yolunu da açmıştır. Bu seferler sırasında bu bilgilerin derlenmesinde ve yazılı hale getirilmesinde Almanlar etkin rol oynamıştır. Prenslarının yanında seferlere katılan Alman yazarlar geçtikleri yerler hakkında eserler kaleme almışlardır.

Haçlı Seferleri sırasında Alman yazarlar tarafından kaleme alınan Anadolu tasvirleri ilk defa 1891 yılında Prof. Wilhelm Tomaschek tarafından araştırılmış ve "Ortaçağ'da Küçükasya'nın Tarihsel Topografyası Üzerine" adı altında yayınlanmıştır. Bu araştırmanın ilk bölümü Batı Anadolu'yu kapsamaktadır.

Bu yazarlar arasında, Friedrich Barbarossa ile sefere katılan Otto von Freisingen'in sefer notları; sefere katılmayan fakat sefere katılanlardan dinlediklerini kaleme alarak bir tür sözlü tarih çalışması yapan Albert von Aachen'in derleme notları, Aslan Yürekli Rışar'ın yolculuğunu kaleme alan Arnold von Lübeck'in notları; tam bir Alman Haçlı Seferi olan 1190 seferini kaleme alan Romano Muntaner'in gözlemleri Batı Anadolu tarihsel coğrafyası üzerine değerli bilgiler içermektedir.

Bu notlar, gerek ticaret gerek seyahat ve de gerekse sefer notları olarak kaleme alınan bu eserler Haçlı Seferleri Anadolu'suna dair bilgiler içerse de, bunlardan daha zengin ve kapsamlı olan notlar, Alman hacı adaylarının Anadolu'dan geçerken kaleme aldıkları seyahat notlarında bulunmaktadır. Gerek bireysel olarak gerekse maiyetle birlikte

Kutsal Topraklar'a giden Alman prenslerin kaleme aldıkları seyahat notları Anadolu coğrafyası ve toplumsal tarihi açısından çok önemli bilgiler içermektedir. Reinhold Röhricht ve Heinrich Meissner, 19.Yüzyıl sonunda bu konuyla ilgili kapsamlı bir çalışma yapmışlar ve 1300-1700 yılları arasında hacca giden Almanların bibliyografyasını hazırlamışlardır. Bu çalışmada Alman hacıların isimleri ve izledikleri güzergâhlar 200 sayfa tutmaktadır. Bu insanların birçoğu deniz yoluyla Kutsal Topraklar'a gittikleri gibi birçoğu da Anadolu üzerinden gitmiştir. Arnd Gebhard von Stammer'in 17 Yüzyıl'ın ilk yarısında İzmir'e de uğradığını daha önceki yayınlarda da belirtmiştim. 1414 yılında yolculuk yapan Baron Ernst von Oesterreich, 1493 yılında yolculuk yapan Baron Christoph von Bayern, 1560'larda yolculuk yapan Ludwig von Rauter, 1666-1670 yılları arasında yolculuk yapan Franz Ferdinand von Trailo, Anadolu üzerinden hacca giden ve yolculuklarını kaleme alan Almanlardan sadece birkaçıdır.

Bu dönemden itibaren gerek İstanbul'un fethine gerekse reformasyona bağlı olarak yolculukların temel nedeni hac olmaktan çıkmış; hümanizma ve Rönesans'a bağlı olarak bilimsel merak ve elçilik seyahatleri ön plana çıkmıştır. Hac yolculuğu zaman zaman da politik ajanların ve askeri gözlemcilerin Anadolu'ya rahat seyahat etmesinin kisvesi olarak da kullanılmıştır. 16. Yüzyıl'da yapılan yolculuklar ise aristokratların en önemli ve en temel öğrenim aracı olmuştur.

Elçilik seyahatlerinden söz ettiğimiz anda ister istemez başlık konusu olan arkeolojiye de girmiş oluyoruz.

1553 yılında Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun elçisi olarak Osmanlı'ya gelen Augier Ghiselin Busbeq, Kanuni Sultan Süleyman Amasya'da olduğu için bu şehre gitmek zorunda kalmış ve Kuzey Anadolu seyahati yapan ilk Avrupalı olmuştur. Busbeq, Osmanlı'dan laleyi Avrupa'ya götürün ilk insan olarak bilinmesinin yanı sıra bir başka konuda daha ilktir. Busbeq, Amasya'ya Kanuni'nin yanına giderken, 1882 yılında Karl Humann tarafından ortaya çıkarılan Ankara'daki Augustus Tapınağı'nın Latince metninin kopyasını alarak Viyana'ya götürmüş; böylece laleden sonra arkeoloji konusunda da ilk olmayı başarmıştır.

Almanlar Anadolu arkeolojisine ilişkin bu öncülüklerini sürekli kılamamışlar, İngilizler diğer birçok alanda olduğu gibi bu alanda da 18. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinden sonra ilk kalıcı girişimleri başlatmışlardır.

Almanların Anadolu arkeolojisine uzun bir aradan sonra tekrar ilgi duymaları Yunan İsyanı sonrasında, Almanların deyimıyla büyük filhelen Bavyera Kralı I. Ludwig'in oğlu Otto'nun Osmanlı'dan bağımsızlığını elde eden Yunanistan'a kral olmasıyla başlamıştır. Yeni Yunan Kralı Otto'nun danışmanları olan Friedrich von Tiersch, Otfried Müller ve Ludwig Ross ile birlikte Almanların Anadolu arkeolojisi üzerine çalışmaları başlamıştır.

Bu tarihe kadar Anadolu arkeolojisi üzerine çalışma yapan Almanların sayısı oldukça azdır; bunlar arasında, 1761-67 yıllarında Arabistan, İran ve Anadolu'da seyahatler gerçekleştiren Karsten Niebuhr, 1768 yılında Anadolu'ya seyahat eden ve İzmir'e de uğrayan Johann Hermann von Riedesel ve 19. Yüzyıl ilk çeyreğinde önemli yolculuklar gerçekleştiren Otto Magnus von Stackelberg, Otto Friedrich von Richter ve Baron Anton Prokesch von Osten ilk akla gelenlerdir.

19.Yüzyıl'ın ilk yarısı Alman araştırmacılar için henüz inceleme araştırma yılları olmuştur. Bu dönemde Gotthilf Heinrich von Schubert (1836) ve Hermann von Pückler-Muskau (1837) Lidya ve Frigya'da, Peter Wilhelm Forchhammer (1838) ve Griesebach (1839) Troya ve Mısya'da yolculuklar yapmış ve incelemelerde bulunmuşlardır.

Bu dönemde belki de Almanlar için Anadolu'nun bir cazibe merkezi olmasını sağlayacak eser, Anadolu'ya Alman kolonisi yerleştirme düşüncesini ortaya atan Ludwig Ross'tan gelmiştir. Ross, Batı Anadolu'da ve adalarda çeşitli tarihlerde yolculuklar yapmış, gözlem ve incelemeleri sonucunda Anadolu'nun o günkü harap halinden Alman koloniler kurulmasıyla çıkabileceği düşüncesini ortaya atmıştır. Ross, bu yolculukları sırasında antik yerleşimleri de incelemiş, bulduğu çeşitli kitabeleri kopyalamıştır. Stratonikeia, Milas, Fethiye (Telmessos), Kaunos, Iassos, Didim (Apollon Tapınağı), Milet, Priene, Neapolis ve Marathesion.

Napolyon'un Mısır Seferi sırasında Mısır'ı ve İngiliz Lord Elgin'in Partenon'u yağmalamaları 19. Yüzyıl arkeolojisinin başlangıcını oluşturmuştur. Alman arkeolojisi de bu olaylardan etkilenmiş ve bu dönemde Alman arkeolojisinin felsefesini Friedrich August Wolf, August Boeckh ve Gottfried Hermann ortaya koymuşlardır. Özellikle Baron Anton Prokesch von Osten ve Charles Texier'in Anadolu seyahatleri sırasındaki gözlem ve incelemelerini yayınlamaları arkeolojinin adrest olarak Anadolu'yu göstermeye başlamıştır.

Bu çalışmaların bilimsel yanı olduğu kadar bu bilimsel çalışmaların Alman sermayesi ile olan ilişkisini de göz ardı etmemek gerekir; özellikle Alman birliği kurulduktan sonra artan bir şekilde Osmanlı'ya ve doğuya ilgi gösteren Almanlar, önce askeri sonra bilimsel ve bunların üzerine oturttukları sermaye nüfuzuyla Osmanlı üzerinde etkili olmuşlardır. Bu durum, Kayzer Wilhelm'in 1889'da ve 1898'de gerçekleştirdiği iki doğu ziyaretiyle ve Kayzer'in "drang nach Osten" (Doğu'ya yönelim) politikasıyla en somut ifadesini bulmuş; başta demiryolu ve ona bağlı sektörlerde olmak üzere birçok alanda Alman sermayesi Osmanlı ülkesinde, sıkışıp kaldığı hammadde-pazar sıkıntılarına çıkış yolu bulabilmiştir. Bu nüfuz ilişkisine bağlı olarak gerek Alman hükümetleri gerekse Alman sermayesi Osmanlı ülkesine aydın, yazar ve bilim insanı göndermiş; böylece bu döneme dair Almanca'da Osmanlı insanı ve Türkiye üzerine muazzam bir edebiyat ortaya çıkmıştır. Burada ele alınan isimler, bu süreçte Anadolu'ya sadece arkeoloji amaçlı gelen Alman araştırmacılarıdır.

19. Yüzyıl ikinci yarısından sonra Batı Anadolu'ya yönelik Alman arkeolojik çalışmalarını şöyle sıralayabiliriz:

A. Baumeister, 1854'te Troya ve Bergama üzerine Schliemann ve Humann'ın öncüsü olarak incelemelerde bulunmuş; 1855'te Thyatira (Akhisar)'daki kitabeleri kopyalamıştır.

Dr. Karl Gustav von Eckenbrecher 1850'li yıllarda uzun süre İzmir'de yaşamış ve yine Schliemann'ın öncüsü olarak Troya ve İlion'da araştırma ve incelemelerde bulunmuş; bulgularını 1875'te iki ayrı kitapta toplamıştır.

Prusya'nın İzmir Başkonsolosu Ludwig Spiegelthal, 1857 yılında Kadifekale eteklerinde bulunan Roma Tiyatrosu'nu kazı başlatmak amacıyla satın almak istemiş ve konuyla ilgili Dr. Otto Frick kısa bir rapor hazırlamıştır.

Ernst Curtius, Charles Fellows'un 1841'de keşfettiği Xantos'taki Harpyiai Anıtı'nı (Kanatlı Cinler) tasvir etmiştir.

Ernst Curtius ve Gustav Hirschfeld 1871'de bir grup İngiliz arkeologla birlikte İzmir'de ve Ege kıyılarında araştırma gezilerine çıkmış; Tepekule'de incelemelerde bulunmuş ve röleve çalışmaları gerçekleştirmişlerdir.

1871'de Almanlar Fransızları yendikten ve Alman birliğini sağlayarak kurdukları imparatorluktan sonra Anadolu'daki Alman arkeolojik çalışmaları yeni bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde öne çıkan isimler, Heinrich Kiepert, Ernst Curtius, Heinrich Schliemann, Alexander Conze, Wilhelm Dörpfeld, Karl Humann, Binbaşı Walter von Diest, Tegmen M. Anton, Theodor Wiegand vd. olmuştur. Bu isimler elbette sadece Batı Anadolu bölgesiyle ve arkeoloji alanıyla ilgili olan isimlerdir.

Bu isimler arasında Anadolu genelinde ve Batı Anadolu özelinde dört isim arkeoloji açısından önemli rol oynamışlardır: Heinrich Schliemann, Heinrich Kiepert, Karl Humann ve Theodor Wiegand.

Heinrich Schliemann: 6/1/1822 yılında Neubukow/Mecklenburg-Schwerin'de bir Protestan Pastörün oğlu olarak dünyaya gelmiş; ailesinin ekonomik durumu yeterli olmadığı için çok istediği arkeoloji alanında okuyamamış, buna karşılık kendisine bu olanağı sağlayacak olan ticaret alanında öğrenimini sürdürmüştür. Becerisi ve başarılı girişimleriyle Petersburg merkezli kurduğu işletmesi sayesinde oldukça zengin olmuş ve çocukluktan beri tutkusu olan arkeoloji öğrenimini Sorbonne Üniversitesi'nde almıştır (1866-1871). 1870-1882 ve 1889-1890 yıllarında Troya'da, 1874'te Girit'te, 1880'de Orchemonos'ta ve 1884'te Tryns'te kazılar yapmıştır. 26/12/1890'da Napoli'de ölmüştür.

Heinrich Kiepert: 1881-82 yıllarında Otto Benndorf öncülüğünde, George Niemann Petersen ve H. Von Luschan'ın katılımıyla Likya ve Karya'da araştırma gezileri gerçekleştirmiş; daha önceki bilgilere ve bu yeni bilgilere dayanarak Kiepert bu bölgenin ilk haritasını (ölçek; 1: 300 000) yapmıştır.

Kiepert, gerek kendisinin gerçekleştirdiği Anadolu araştırmaları gerekse öncülleri araştırmacıların sonuçları ve de gerekse Rus jeolog Tschitscheff (Çiyaçef)'in köy köy dolaşarak yaptığı Anadolu araştırmalarından yola çıkarak Küçük Asya haritası hazırlamaya girişmiştir. Bu amaçla İngiliz Silahlı Kuvvetlerinin daha önce hazırlamış olduğu Küçük Asya haritasını incelemek istemiş, fakat tüm ısrarlara ve araya konan hatırı sayılır araçlara rağmen bu mümkün olmamıştır. Bunun üzerine Kiepert elindeki verilerle 1884 yılında, "Nouvelle carte generale des Provinces Asiatiques de L'Empire Ottomane sens L'Arabie" başlığıyla Osmanlı'nın Anadolu eyaletinin, 1888'de "Tabula Asiae minoris antiqua" başlığıyla Anadolu'nun antik döneminin ve 1890'da da 15 pafta halinde Batı Anadolu'nun haritalarını yapmış ve ilk defa kitlelere ulaşmasını sağlamıştır.

Karl Humann: 4/1/1839'da Steele'de (Ruhr Bölgesi) dünyaya gelmiştir. Berlin'de mimarlık ve klasik arkeoloji öğrenimi gördükten sonra hocası Heinrich Strack'ın görevlendirmesiyle Sisam'da Heraion kazılarına katılmıştır. 1864-1873 yılları arasında Osmanlı Hükümeti'nin görevlendirmesiyle Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yol ve demiryolu projelerinde ve kartografik araştırmalarda bulunmuştur. Bergama yakınlarında çalışmalar yaparken ise, antik kalıntıların kireç ocaklarında eritilmesine tanık olması üzerine 1878'de Bergama'daki kazılara başlamıştır. 1882'de Berlin'de Prusya Bilimler Akademisi'nin görevlendirmesiyle Ankara'daki Augustus Tapınağı'nın alçı kopyasını almaya ve Boğazköy'deki Hitit kaya rölyeflerini kopyalamaya gitmiştir. 1884'te makamı İzmir'de olmak üzere Berlin Müze Müdürlüğü'ne getirilmiştir. Otto Puchstein'la birlikte Nemrut Dağı'na gitmiş; Komegen Kralı I. Antiochos'un heykelinin kalıbını almış ve Nekropol'ün yerini saptama ve krokiisini çıkarma çalışmalarını gerçekleştirmiştir

Ayrıca 1887'de Hierapolis, 1888'de Zincirli ve Aydın, 1890-94'te Menderes Magnesia'sı ve 1895'te Priene'de kazılar başlatmıştır. Humann, 12/4/1896'da İzmir'de ölmüş; mermer bir lahit içinde İzmir'deki Katolik Mezarlığı'na defnedilmiştir. 28 Mayıs 1967'de de mezarı buradan alınarak Bergama Akropolü'ne taşınmıştır.

Theodor Wiegand: 30/10/1864'te Benndorf'ta (Almanya) dünyaya gelmiş; Berlin ve Münih'te klasik arkeoloji öğrenimi görmüştür. Humann'dan sonra onun halefi olarak yöreye gelmiş ve Batı Anadolu Alman arkeolojisinin kurumlaşma temellerini atmıştır.

Humann'ın ölümü üzerine onun yarım bıraktığı kazılara devam etmiş; 1895-1918 yılları arasında Bergama, Priene, Milet, Herakleia ve Didim'de kazılar yapmıştır. 1897 yılında merkezi İstanbul'da olmak üzere Berlin Müzesi Müdürlüğü'ne atanmıştır. 1911-1930 yılları arasındaysa aynı müzenin arkeoloji bölümüne müdürlük yapmıştır. Savaş yıllarında (1916-1918) Türk-Alman Anıtlar Kurulu'na Suriye, Filistin ve Batı Arabistan'da başkanlık yapmıştır.

Wiegand'ın bir başka önemli tarafı, başta Bergama, Efes, Milet ve Priene'den olmak üzere Anadolu'dan özellikle Schliemann, Humann ve kendisi tarafından götürülen antik kalıntılarla 1930 yılında kurduğu ve bugün hala varlığını sürdüren Berlin'deki Bergama Müzesi'nin kurucusu olmasıdır.

Wiegand, emekli olduktan sonra da (1932-1936) Alman Arkeoloji Enstitüsü Müdürlüğü görevini sürdürmüştür; 18.12.1936'da Berlin'de ölmüştür.

XI - Alman Seyyahların Gözünden İzmir ve İzmirliiler

18. Yüzyıl ikinci yarısından itibaren İzmir'de Alman Protestan Cemaati'nin kurulmasından sonra İzmir'e çok sayıda Alman seyyah gelmiş ve kente ilişkin çok değerli gözlemlerde bulunmuş ve bu gözlemlerine seyahatnamelerinde yer vermişlerdir. Bu gözlemler hem kente ilişkin bilgiler içermekte hem de Almanların kentle olan tarihsel ilişkisine ışık tutmaktadır. Seyyahlar gözlemlerinde çeşitli konulara değinmişler, kentin farklı dönemlerine dair gözlemler içinde kentte yaşayan Almanlara ve onların kurum ve kuruluşlarına da yer vermişlerdir.

Otto Magnus Stackelberg

19. Yüzyıl başlarında İzmir'e gelen Alman ressam Otto Magnus Stackelberg (1811), kentin sıklıkla yaşadığı felaketlerden olan yangın sonrası kentin yaşamına tanıklık etmiştir: *...Körfezi çevreleyen sıradagların eteklerine hilâl şeklinde kurulan İzmir, birkaç gün önce çok büyük bir yangın felaketiyle karşı karşıya kalmış. Şehrin en zengin kesimini oluşturan çarşı, yangından en çok etkilenen yer olmuş. Zararın milyonlar olduğu tahmin ediliyordu. Esmekte olan kuzey rüzgârının da etkisiyle alevler aşıp evlerin üzerine yağmur gibi yağmış. Biz İzmir'e vardığımızda insanların bağırış-çağırışları ve evlerin yanması hâlâ devam ediyordu. Dün de hemen bizim pansiyonun yanında yangın çıktı. Bugün büyük bir isyan güçlkle bastırılabilirdi. Yangından en çok etkilenen Türklerdi. Yangının sorumlusu olarak gördükleri Frenklerden öç almak istiyorlar ve onların evlerini yakmaya çalışıyorlardı. İnsan bu ortamda yaşamından emin olamıyor. Çünkü olaylar gün geçtikçe daha da büyüyor. Frenkler, yıllar önce meydana gelen Hristiyan katliamı gibi bir katliamdan çok korkuyor. O zaman olduğu gibi şimdi de, fanatik Müslümanları frenleyen körfezdeki İngiliz donanması oluyor. Donanma kumandanının Frenkler aleyhine gelişecek bir olayda İzmir'in Türk Mahallesi'ni bombalama yetkisi bulunuyor. Yangının sorumlusu olarak altı Türk boğduruldu. Geriye kalanlarsa idam edileceklerdi. Yakarışlar kulagımıza kadar geliyordu. Bir zamanlar içinde oturdukları evlerinin yangından kalan duvarlarına çökmüş Türk ve Ermeniler ağlaşıyordu. Bazılarıysa çadırlarını kurmuş ve küçük bahçelerinin ürünlerini satmaya çalışırken, bazıları da, yanmış çatı kirişleriyle yeniden evlerini inşa etmeye çalışıyorlardı."*

İzmir'e vardığımızda insanların bağırış-çağırışları ve evlerin yanması hâlâ devam ediyordu. Dün de hemen bizim pansiyonun yanında yangın çıktı. Bugün büyük bir isyan güçlkle bastırılabilirdi. Yangından en çok etkilenen Türklerdi. Yangının sorumlusu olarak gördükleri Frenklerden öç almak istiyorlar ve onların evlerini yakmaya çalışıyorlardı. İnsan bu ortamda yaşamından emin olamıyor. Çünkü olaylar gün geçtikçe daha da büyüyor. Frenkler, yıllar önce meydana gelen Hristiyan katliamı gibi bir katliamdan çok korkuyor. O zaman olduğu gibi şimdi de, fanatik Müslümanları frenleyen körfezdeki İngiliz donanması oluyor. Donanma kumandanının Frenkler aleyhine gelişecek bir olayda İzmir'in Türk Mahallesi'ni bombalama yetkisi bulunuyor. Yangının sorumlusu olarak altı Türk boğduruldu. Geriye kalanlarsa idam edileceklerdi. Yakarışlar kulagımıza kadar geliyordu. Bir zamanlar içinde oturdukları evlerinin yangından kalan duvarlarına çökmüş Türk ve Ermeniler ağlaşıyordu. Bazılarıysa çadırlarını kurmuş ve küçük bahçelerinin ürünlerini satmaya çalışırken, bazıları da, yanmış çatı kirişleriyle yeniden evlerini inşa etmeye çalışıyorlardı."

İzmir'e dair en erken gözlemlerde bulunan diğer bir Alman, genç bir seyyahtır. Genç yaşta İzmir'de yaşama veda eden Otto Friedrich von Richter, çevre kentlere dair de notlar almıştır. 1815 ve 1816 yıllarında bölgede bulunan yazar, burada yaptığı gözlemleri hocasına mektup olarak göndermiş ve ölümünden sonra hocası bu notları kitaplaştırarak yayınlamıştır. Richter'in önemli notları arasında kentte bulunduğu sırada Mütessellim olan Kâtipzade Hacı Mehmet Ağa ile tanışma fırsatı bulması yer alır. Genç seyyahın, Ağa'nın kardeşinin yeni yaptırdığı eve dair gözlemleri şöyledir: "...Rus Viskonsülü, beni, Mütessellim'in gümrükçü olan kardeşinin yeni inşa ettirdiği evini görmeye götürdü. Ev, iki katlıydı ve her katta divanhane veya selamlık denen geniş ve havadar bir oda ve çevresinde diğer odalar yer alıyordu. Divanların üzerinde çiçek desenli kumaşlar örtülüydü. Duvarları süsleyen halılardaysa, çiçek, meyve ve manzara resimleri hâkimdi. Ev sahibi bizi, mermerden fiskiyeli havuzun bulunduğu divanhane çok içten karşıladı ve hatta bizim için özel olarak mabeyn odasını açtı. Evin kiremitleri dahi İtalya'dan getirilmiş."

Otto Friedrich von Richter

İzmir'e gelen Alman seyyahlar arasında ayrı bir öneme sahip olan Ernst Christoph Döbel, 19. Yüzyıl'ın "gastarbeiter"idir (konuk işçi). Araba ustası olan Döbel, seyahati boyunca çalışmış ve geçimini sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti ve Edirne, İzmir gibi büyük kentlerinde yaşayan ve çalışan yazar (1832/33), doğrudan gündelik yaşamın içinden notlar aktarmıştır. İzmir notları da İzmir'in çarşısına ilişkindir: ...İşte şurada, kışın bile en uygun fiyata alabileceğiniz kuru üzüm, biraz ilerde

Ernst Christoph Döbel

kuru incir, bir başka yerde -Noel zamanı ıyice ol-
gunlaşan- turunç ve limonlar. Tüm bu güzelim yi-
yecekler bütün dünyaya gönderiliyor. Toprakta-
n çıkarılan bu ürünlere duyulan hayranlık, liman ya-
kınlarındaki Balık Pazarı'nda satılan çeşitli balık,
yengeç, midye, ıstiridye ve daha birçok ender bu-
lunur deniz ürünlerinde de devam ediyor. Bu
deniz ürünlerinin bazıları İzmirli tarafından ızg-
arası yapılarak yeniyor. Ama bazılarının çok kötü
bir görünümü var. İnsanlar nasıl ki birbirinden
farklıysa, öyle de farklı zevklere sahip oluyor. İz-
mirli bu ızgaraların her birini leziz yiyecek ola-
rak yiyip bitirirken orada kenarda, Avrupa'da
ender bulunan o nefis öküz diline kimse dokun-
muyor bile."

1836 yılının Ekim-Kasım aylarında İzmir'e gelen Alman botanikçi Gotthilf Heinrich von Schubert, İzmir'deki ilk karantina uygulamasına tanıklık eden seyyahlardandır. Schubert, bir kısmını karantinada geçirdiği İzmir günlerinin Frenk Mahallesi'ne ilişkin anılarında şöyle diyor: "...Evet, şimdi İzmir'in, en iyi taşlarla döşenmiş, Avrupalı evlerle çevrilmiş en saygın mahallesi olan Frenk Mahallesi'ne iniyoruz. İnsan burada kendisini hiç yabancılık çekmediği bir şehirde hissediyor. Çünkü İngiltere ve Fransa'dan gelen malların başındaki İngiliz ve Fransız tüccarların yanı sıra, tek tük de olsa Nürnberg'den gelen malların başında Almanca konuşan insanlar da görmek mümkün oluyor. İzmir'e gelmeden önce, Frenk Mahallesi'nin en saygın ve en havadar sokaklarından birinde bulunan Madam Marracini'nin pansiyonunda adımıza yer ayrılmıştı. Burada, Avrupalı bir rahatlık ve hizmet bulduğumuz gibi dünyanın dört bir yanından gelmiş insanlarla tanışma olanakları da elde ettik. Buradaki misafirler arasında Asya ve Avrupa'dan gelenler olduğu gibi, Mısır ve Amerika'dan gelen misafirler de vardı. Fakat burada fazla oya-
lanmadık, nefis bir sabah kahvaltısından sonra, evin önünde güllerden oluşan kame-
riyeden geçerek, şehre girmeden önce, denize ve bahçelere gittik."

Baron Hermann von Pückler-Muskau

Şehir parkı mimarisinin öncü isimlerinden olan Hermann von Pückler-Muskau (İlkbahar 1839) bir Alman aristokratının İzmir'e ilişkin gözlemlerini ve bir yolculukta yaşadıklarını okumak açısından ilginç gözlemlere sahiptir. Mısır'dan Mehmet Ali Paşa'nın yanından döndüğü sırada Batı Anadolu'yu kara yoluyla geçerken kente uğrayan Muskau, Bornova'da ikamet etmiştir. Kaldığı süre içinde çevrede arap atlarıyla gezintilere çıkan yazar, bir köye uğrar ve burada İzmir'in yakın köylerinden birine ilişkin gözlemlerine yer verir: ...27 Mart 1839: Nif Dağı'nın içlerine yaptığım bir at gezintisi sırasında ilginç bir şekilde inşa edilmiş bir köy gördüm. Köy, Arapların çadırlarıyla hiçbir ilgisi olmayan çadırlardan oluşuyordu. Burada gördüğüm çadırlar, altı kesilmiş ve yere konmuş bir balona benziyordu.

Sert bir ağaçtan oluşturulan gerdirmeler üzerine beyaz keçe serilmişti ve keçe kahverengi devetüyü ile ağ şeklinde sabitlenmişti ve böylece hem sağlam hem de zarıf bir görüntü kazanıyordu. Çadırların içi düzenli, sıcak ve şaşkınlık derecesinde temizdi. Yerler halı kaplıydı ve yatak-yorganlar bir kenarda düzenli olarak istiflenmişti. Her çadırın karşısındaki ağaç çitlerin içinde inek, koyun ve keçi gibi sevimli hayvanlar vardı ve her bir hayvanın boynunda çok süslü tasma bağlıydı. Ayrıca her çadırın çitle ayrılmış avlusu bulunuyordu ve çitleri oluşturan ve sürekli yeni gelen dallarıyla yeşilin tonlarını oluşturan defneler çok şirin bir görüntü veriyordu ve hatta bayram havası veriyordu diyebilirim. Avluların çadır girişinin karşısına tekabül eden sadece bir girişi bulunuyordu ve her avluda bir ocak ve çocukların ve kadınların gün boyu oturabilecekleri yuvarlak oturaklar vardı. Önemli miktardaki inek, at ve koyunun bir kısmı bağlı bir kısmı serbestçe köyün çevresinde otluyor ve çok seçkin ve çok iyi yetiştirilmiş köpekler tarafından korunuyorlardı.

"Köyde yaşayan ve oldukça sağlıklı, güçlü ve -hiçbir baskı hissetmedikleri her hallerinden belli olan ve buna bağlı olarak- çok rahat olan bu insanlar bizim onların yaşıntılarına imrenerek baktığımızı görünce memnun oldular ve bize çok misafirperver davranarak her taraftan kahve, süt ve diğer içeceklerden ikram etmeye başladılar. Maa- lesef yanımda tercümanım olmadığı için kendileriyle rahat sohbet etme imkânım ol- madı, fakat anlayabildiğim kadarıyla burasının sürekli yerleşimleri olmadığı ve üç yıldan beridir burada olduklarıydı. Tam atıma bindiğim sırada adamların Suriye'de atlara bekçi olarak aldıkları köpeklerle köydeki çok güçlü bir köpek arasında kavgaya girdi. Sütü kahverenginden dolayı mışmış adını verdiğimiz köpeğimiz dövüşken ra- kibi karşısından çok asil bir şekilde geri çekilmesini bildi. Herkesin malumudur ki, ricat etmekle ünlü olmuş çok sayıda general vardır ve mışmış de aynı anlayışla değeri- lendirilmelidir."

Ludwig Ross

Ünlü Alman arkeolog Ludwig Ross, bir- kaç defa Batı Anadolu ve Ege adalarında seyahate çıkmıştır. 1845 yılının ocak- şubat aylarında İzmir'e yaptığı yolculuk sırasında ayrıntılı gözlemlerde bulunmuş- tur. Kentte bulunduğu sıralarda kent mi- marisine ve dokusuna ve de sosyal yaşamına ilişkin gözlemleri önemlidir: "Doğu mimari geleneğine göre üst katı alt kattan dışarıya taşan iki üç katlı evlerden oluşmaktadır. Bu merkezi sokaktan, kara tarafına doğru, temiz, geniş ve bakımlı, yeni imar edilmiş ırlı ufaklı birçok yan sokaklar ayrılmaktadır. Bu, özellikle Frenk Mahallesi'nin doğu tarafı için geçer- lidir ki, burası düzenli ve bakımlı bir büyük bahçe gibidir. Bu mahalledeki ev-

lerin dış görünüşleri hakkında ne kadar hoş şeyler söylenirse de, zengin ailelerin ve konsoloslukların yaşadığı bu evlerin iç düzenlemeleri övgüye değerdir. Yaz ayla- rında genellikle açık tutulan kapıdan içeriye girince, önce düzenli bir koridorla kar- şlaşıyor, burada, gelenlerin bekleyebileceği bir bölüm ve diğer odayı buradan ayıran

parmaklıklı bir kapı var; bu ara kapıdan bakıldığında, arka taraftaki temiz ve düzenli ve genellikle servi, portakal ağaçları veya çeşitli yeşilliklerle süslenmiş iç avlu göze çarpıyor. Ayrıca bu koridordan, basamakları halı kaplı merdivenle üst kattaki diğer odalara çıkılıyor fakat bu bölümü anlatmayı iletirye bırakıyorum. Koridorun sağ ve sol taraflarında bürolar, sekreter odaları ve depolar yer alıyor, ikinci ve üçüncü sıradaki evlerde yemek ve oturma odaları da olabiliyor. Yemek odasında, modası geçmiş bir biçimde aile efradı toplanarak yemek yerken ortaya çıkan manzara Almanya'daki kasabaları çağrıştırıyor ve Atina üzerinden İzmir'e gelen gezginler için ilginç bir manzara oluşturuyor. İzmir'in Frenk Mahallesi, geleneklere olan bağlılığı, ortamın huzur verici sessizliği ve güvenliği bakımından övgüyle anılmaya değer bir yer. Bu hoş özelliklerin yanı sıra, kapıların önünde çocuklarla karşılaşılacak sünanneler, mürebbiyeler ve hatta zengin ailelerin kadınları ve kızları hiç kimseden çekinmiyor ve sıkılmıyorlar. Kadınlar ve kızlar genellikle iyi eğitilmiş ve güzel. Kadınların başları renkli bir örtüyle örtülüyor, genç kızların saçları genellikle Avrupa modeli bakımlı ve kulaklarında saçlarının altına sıkıştırdıkları küçük bir gül veya beyaz bir çiçek bulunuyor. Hava karamaya başladığı sıralarda bu sokaklarda şöyle bir dolaşmaya çıkıldığı zaman insan kendini bir an Almanya'da zannedebilir. Çünkü bu sokaklarda dolaşırken bazı açık kapılardan, evin delikanlısının sevgiliyle alt katta otururken, annenin üst kat penceresinden bakar veya altta onların yanında sohbetlerine katılırken görmek mümkün. Her iki cinsi bir arada görmenin olağanüstü olduğu Doğu'da böyle örnekler ancak sürpriz olabiliyor. Belki okuyucular bu açıklamaların yersiz ve gereksiz olduğunu düşünebilirler, fakat insan kendi ülkesinin geleneklerini bir başka ülkede her zaman bulamıyor ve yukarıda anlattıklarım, İzmir'in Frenk Mahallesi'nin karakteristik özelliklerindendir.”

Petermann's Mitteilungen adlı derginin kurucusu olan Julius Heinrich Petermann, Temmuz 1852'de İzmir'de bulunduğu sıralarda, henüz kentte az sayıda Alman bulunmasına rağmen, Württembergli Bay Deutsch'un kentte otel işlettiği bilgisini bize aktarması açısından gözlemleri önemlidir: “...Karaya çıkar çıkmaz bize Doğu'nun en büyük ticaret merkezinde olduğumuzu hatırlatıldı. Sokaklar bize göre İstanbul'dan çok daha temizdi ve genellikle taş döşeliydi. Bazıları ahşap olan evlerse oldukça sevimliydi. Henüz daha çok erken olduğu için, daha önce de konsolos konuk etmiş olan Württembergli Bay Deutsch'un oteline gittik. Sıcakkanlı bir insan olan otel sahibiyle birer kahve içtikten sonra Bay Spiegelthal'ı aramaya koyulduk. Önceleri konsolos, şimdi

de başkonsolos olan Bay Spiegelthal geleceğimizi Bay von Wildenbruch'dan haber almıştı ve bizi yemeğe bekliyordu.”

Alman gezi rehberi yazarı Moritz Busch 1859 yılında kente geldiği zaman bugün bile hala geçerli olan Kadifekale'den İzmir'i seyretmenin keyfini kaçırmak istemez. Yazar, Kadifekale'ye çıkar ve izlenimlerini kaleme alır. Ayrıca yazar ilk defa kendisinden öğrendiğimiz İzmir'deki Almanların kurduğu şan topluluğundan söz eder: “...Tekrar ediyorum; Limandan bakıldığında, İzmir hiç de öyle olağanüstü güzel bir şehir izlenimi vermiyor. Fakat sırtını yasladığı Pagos'un tepesinden bakıldığında ve önünüze seriliveren sahil şeridi ve onun arkasındaki zirvesi kayalık dağlar ve onun önünde yanıp sönen deniz manzarası, özellikle akşam saatlerinde suyun dağ eteklerine yansıyan leylak pırlıtsı, koyu sarı ışığının gökyüzüne vuran ışıltısı, vadilere ve derelere çöken gölgesi baştan çıkarıcıydı. İnsan çok daha güzellerini görmüş olsa da bu manzara karşısında hayran olmaması mümkün değildi.

Birkaç Alman kendi aralarında bir şan topluluğu kurmuşlar, dışarıya da açılmak pek istemiyorlar.”

Hermann Scherer (1860), seyahatnamesini İzmir'deki erken dönem Alman tüccarların öncüsü olan kayınpederi J.G. Uhlich'e hitap ederken, kentte uzun yıllardır ticaretle uğraşan bir Alman tüccarın varlığını bize aktarıyor. Çok değerli kayınpederim, gezi mektuplarından oluşan bu kitabımı size ithaf etmemi, size olan sevgi ve saygımın bir göstergesi olarak kabul ediniz. Uzak diyarlardaki Alman ticaretevleri, parçalanmış büyük ailelerimiz için ikinci bir milli vatandır. Benim içinse bu evler yaşamıma mutluluk veren mekânlar olmuştur. Levant'ta geçirmekte olduğunuz 40 yıllık başarılı iş hayatıyla Alman halkı adına Levant'a saygınlık anıtı diktiniz. Geniş çevreler tarafından kabul gören bu kişiliğiniz hakkında, Alman halkına bilgi vermek oğlunuzu gönendir-mektedir.”

“...Akşama doğru Rum evlerinin koridorlarına ve kapı önlerine sandalyeler ve kol-tuklar çıkarılır ve akşam ziyaretleri başlar. Ah sevgili doktor, bu bir araya gelmelerde ne kankan yeteneklileri ortaya çıkıyor bir bilseniz. Burası masal anlatma sanatının anavatanıdır ve bu özellik tüm özgürlük içinde gerçekleşmektedir. Uygarlığımızın kötü bir ürünü olan ürkeklik bu topraklar için çok yabancısıdır. Kendilerine olan güvenlerinden dolayı hiçbir genç kızın yüzü kızarmamaktadır. Hiçbir yerde mükem-

mellik yoktur ve memleketten beraberimde getirdiğim illüzyonuysa bir defaya mahsus olmak üzere parçalama isteği duyuyorum. Fakat her iki dünyayı birbiritle karşılaştır-dığımda, buradaki yaşamın dogallığı bizdeki eğitime daha ağır basıyor.”

Theodor Schuchardt (1861), kısa bir süre kalmasına rağmen İzmir'deki öncü mekan-lardan Cafe Hoffmann'dan söz etmesi bakımından ilginçtir: *“Hiç de istemeyerek bu güzel manzarayı terk ediyor, çok kötü döşeli Türk ve Yahudi sokaklarından, servilik-lerden geçerek şehre iniyor ve 16 Alman'ın bir araya geldiği 'Pansiyon Gion'un lokan-tasına gidiyorum. Rumların oruç zamanı olduğu için, ancak balık ve midye yemekle yetiniyoruz. Yörede yapılan, kırmızı ve kahverengi arası bir renge sahip şarap ilk anda damak buruşturuyor, fakat birkaç yudum aldıktan sonra insan alışıyor. Yemek son-rasında, masaya, dört çeşit üzüm, iki çeşit bardacık ve badem geliyor. “Pansiyon Gion”, İzmir'in en iyi oteli olmasa da, sahibinin özeni sayesinde, hiç kuşkusuz en iyilerinden bir tanesidir. Biz Almanlar için huzur verici bir yer olan, çalışkan ve onurlu yaşlı Madam Gion'un pansiyonunu İzmir'e gidecek herkese tavsiye ediyorum. Yemekten sonra, limanda bulunan ve Alman garsonların hizmet ettiği, Alman temizliğinin hâkim olduğu, Alman gazetelerinin bulunduğu ve Alman müziğinin çalındığı 'Cafe Hoff-mann'a gittik.”*

Karl von Haller (1864), kısa süre kaldığı kentte özellikle kentin mimarisine dikkat çekmektedir: *“İzmir, her şeyden önce İstanbul'dan konum bakımından ayrılıyor. İzmir, düz bir alana yayılmışken; İstanbul, bir dizi tepe üzerine kurulmuş bir şehir. Bunun yanı sıra, iki şehir birçok ortak özellikler gösteriyor. Burada da dar sokaklar ve kötü döşenmiş yollar var. Doguluların evleri ahşaptan, Batılıların evleriye taştan yapılmış.*

Bütün evlerin çatıları eğimli ve kiremitle kaplı. Şehrin en önemli caddesi Frenk Ma-hallesi'nde bulunuyor ve oldukça düz bir biçimde -yaya olarak on beş dakıkada alı-nabilecek uzunlukta- kıyıya paralel uzanıyor. Frenk Mahallesi'nde de -Rum Mahallesi'nde olduğu gibi- hangi evin kapısından içeri bakılsa, güzel bir çeşmeyle donanmış bakımlı bahçe göze çarpıyor. Frenk Sokağı'nın sonunda yer alan Türk Çar-sısı, mimarisi ve iç düzenlemesiyle İstanbul'dakini andırıyor. Kapladığı alan olarak da hemen hemen aynı büyüklüktedir. Bana yeni ve ilginç gelen bir başka şey de burada gördüğüm Acem Pazarı oldu; burası Acem mallarının satıldığı ve dikkörtgen biçimde

bir avluydu. Avluda mallarını henüz boşaltmış çok sayıda deve vardı. Kervanbaşları arasında, Doğu'da şimdye kadar pek az rastladığım, biçimli ve güzel kafa yapısı olan insanlar gördüm.

İzmir'in her mahallesinde canlı bir kalabalık var, fakat sokaklar bu canlı trafik için çok dar. Yük taşımacılığı, genellikle deve ve eşeklerle ya da bu ağır yükleri taşımak zorunda olan hamallarla yapılıyor. İnsan, bu hamalların, buranın yakıcı sıcağında yarı çıplak, iki büklüm, kan-ter içindeki sırtlarında devasa bir inşaat taşı veya 20 ayak uzunluğunda kalası görünce -bir yandan da kendilerine yol açmak için sürekli bağırarak zorunda kalıyorlar- bu insanlara acımayla karışık bir saygı duyuyor. Toplu taşımacılık için, koşulmuş atlar ve eşekler hizmet veriyor. Eşeklerde ne gem ne de dizgin var, bir tek, zavallı binici, eline tutuşturulmuş bir yular sayesinde, bu inatçı hayvanı kalabalık arasında idare edeceğim diye uğraşıp duruyor.”

Julius Seiff (Nisan 1872), bir süre İzmir'de kaldıktan sonra özellikle Pisidia bölgesine seyahat gerçekleştirir. Seiff, İzmir'deki öncü Alman kuruluşlarından “Hotel Müller” hakkında bize bilgi aktarmaktadır: “Diğer Doğu şehirlerinde olduğu gibi İzmir'de de Hristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar kendi mahallelerinde yaşıyorlar. Rum, Ermeni ve Frenklerin oluşturduğu Hristiyanlar, şehrin kuzeyinde kıyı boyunca ve kısmen de iç kesimlere doğru birçoğu kazıklar üstüne, hatta denizin içine kurulmuş kazıklı evlerde yaşıyorlar. Bu kesimde, nefis körfez manzarasının yanı sıra, Avrupa örneği kahveler, çeşitli devletlerin postaneleri ve birkaç tane gerçekten iyi otel -bunların arasında özellikle Almanların işlettiği ‘Hotel Müller’ en iyisi-, hatta bir Alman biraханesi bile var. İzmir'de bulduğum sırada, şehrin bu semtini daha da güzelleştirecek, hatta denizdeki tehlikeli kazıklı evler gibi çarpık yapılaşmayı ortadan kaldıracak olan liman yapım çalışmaları başlatılmıştı. Bu mahallenin sokakları, şehrin diğer mahallelerindeki sokaklara göre daha düzenli ve iyi taşlarla döşeli; aydınlatma da gazla yapılıyor. Bazıları süslü, bazıları sade görünümlü evler, temiz ve sevimli bir izlenim bırakıyor ve burası Doğu'dan çok bir Avrupa havası taşıyor.

Tepeden gözler önüne serilen manzara o kadar güzel ki, çıkmak için çekilen zahmete gerçekten değiyor. Göz alabildiğine uzanan bahçeler -İzmir'de bulduğum süre bu bahçelerin meyvelerini verdikleri zamandı- çeşitli meyvelerle doluydu. Dağın etekleri dibinde ve mezarlığın arka taraflarında uzanan yemyeşil bahçeleri, şehrin karmaşık sokaklarını, kıyı boyunca uzanan kubbe ve minareleri ve hatta körfezi çevreleyen hey-

betli dağların üzerinden hiçbir engelle karşılaşmadan kayalık bir ada olan Makronesi'yi bile görebiliyordum. Büyük gemiler, bunlar arasında Avusturya'nın dev zirhlisi 'Lissa', değişik yükseklikteki yelkenliler denizde süzülürken, körfezde oradan oraya hızla yol alan kayıklar suyu hafif hafif dalgalandırıyorlar ve harelendirerek şehre doğru sürük-lüyorlardı. Bu güzel manzaranın doğusunda, ağaç ve çeşitli bitkilerle dolu bir alan ya-yılıyor ve kayalık sıradağların ortasında Hacılar, Bornova ve Pınarbaşı köyleri Doğu'dan çok, Avrupa'yı çağrıştıran o güzelim bahçeli evleriyle bir çiçek gibi açıyordu. Sivri kayalık sırtıyla uzayıp giden Yamanlar Dağı ve eski adıyla Sipylus, bugünkü adıyla Manisa Dağı, kuzeye olan görüşü sınırlıyordu. Çıplak dağların üzerinden baktığımızda, güneyde, yeşil tepelerin arasından geçip giden demiryolunu ve kıvrımlarla akıp giden Melez'in üzerine kurulu bir tablo güzelliğindeki iki su kemerini görebiliyorduk."

Baron Amand von Schweiger-Lerchenfeld (1881), tüm Anadolu'yu gezerek önemli gözlemlerde bulunan bir yazardır. İzmir'de kaldığı kısa süre içinde kentın Frenk Ma-hallesi'ne dair önemli gözlemlerine yer verir: "Sokaklar arasından rıhtıma doğru bir adım daha atıldığı zaman, İzmir'i gezen birisi Doğu'dan Batı'ya daha da yaklaşacaktır. Daha yoldayken karşılaştığı, İngiliz ve Fransız mağazaları, vitrinleri süsleyen Paris çı-kışlı tuvaletleri, kitabevlerini, galerileri, eczaneleri ve fotoğraf stüdyolarını görünce hayrete düşecektir. Nihayet rıhtıma çıktığında, gözler önüne serilen ve elbette ancak bizim kültür normlarımıza sahip biri tarafından algılanabilen yaşam biçimiyle karşı-laşınca rahatlayacaktır. Rıhtımın kalabalığına dalıp gitmektense, bacalarından çıkan dumanlarla körfezi bir direk ormanına çeviren gemileri, aceleyle koştururan hamalları, denizcileri, kayıkçıları ve çeşitli milletlerin alt-kültürlerine ait temsilcilerini seyretmek daha da ilginçtir."

J. Hallbauer (Nisan 1892), İzmir'de yaşamakta olan ve başta Bergama olmak üzere çevrede önemli arkeolojik araştırmalar ve kazılar yapmakta olan Karl Humann'ın ko-nuğu olarak kente gelir. Bize, Karl Human ve onun bölgedeki çalışmaları ve ilişkileri hakkında tanıklığını anlatır: "15 Nisan sabahı uyandığımda kendimi İzmir Körfezi'nde buldum. Tam vaktinde gelmiştik. Gözlerimin önünde uzaklarda İzmir'in evleri ve on-ların arkasında kale seçilebiliyordu. Saat altıda gemimiz limana demirledi. Aynı anda gemiye kayıklarla yaklaşmakta ve bir yandan da müşteri tavlama çalışmakta olan kayıkçıların gürültüsünde buluverdik kendimizi. Gelen kayıklar arasından bir tane-sinde, dimdik ayakta duran ve bir yandan da bana hoşgeldin selamı veren sıcak dost Humann'ı seçiverdim."

"Daha merdiven aşağıya yeni bırakılmıştı ki, hamallar, kayıkçılar, komisyoncular ve daha birçok insan -acaba bir müşteri bulabilir miyim umuduyla- maymunlar gibi güverteye tırmanmaya başladı.

"Dostum Humann'ın yanıma gelmesi bir hayli zaman aldı. Gelir gelmez de yanındaki uşaklarıyla hemen bagajımla ilgilendi. Kısa süre sonra herkes kayıkta yerini almış, gümrüğe doğru yol alırken, bu defa gerçek tokalaşma ve selamlaşma oldu. Gümrükte kısa bir süre oyalandıktan sonra, bagajlarımla birlikte Humann'ın evine doğru yola koyulduk - zira dostum Humann, hiç itirazsız Otel Huck'u ağzıma almamı dahi istemiyordu. Atlı tramvayla nhtim boyunca yapılan kısa bir yolculuktan ve bir kahvenin bahçesinden birkaç adımda geçtikten sonra Humann'ın evinin kapısının önündeydik.

"Beyaz mermerlerle ve duvarları çeşitli muhteşem halılarla kaplı mekân ne kadar da sıcaktı! Evin içinde atılan her adımda, merdivende, yemek salonunda, bütün oturma odalarında gözlerimiz mükemmel renkler ve örneklerden oluşan harika halılarla karşılaşılıyordu. Öncelikle bizlere -ressam Niemayer de benimle birlikte gelmişti ve aynı sıcak kabulü o da görmüştü- yatak odalarımız gösterildi. Benim odam, penceresinden bahçedeki gülleri ve sağ tarafta komşunun bahçesinden yükselen bayrak gönderini ve sol taraftaysa mermer döşemelerin üzerinde yükselen ve yan binayı üzerinde taşıyan sütunlu girişi görmekteydi ve birinci kattaydı. Hiç kuşku yok, burada rahat edecektim! Fakat ertesi sabah daha fazla incelemeye fırsat kalmadı. Çünkü sabah kahvesi, masanın üzerine hazırlanmıştı bile; hemen masaya oturduk ve Humann'ların evinde lezzetin tadına varmaya çalışırken, anavatandan, yolculuktan ve İzmir'de geçireceğimiz Pas-kalya günlerinden söz ettik."

Hans Barth (Mayıs 1892), İtalya'da yaşayan bir Alman gazetecidir. İzmir'e sıklıkla ziyaret etmiştir. Kentteki sosyal yaşamı ve ilişkileri yakından gözlemleyen yazar, bize, Kemeraltı, Frenk Mahallesi ve kadın yaşamı üzerine önemli gözlemler aktarmıştır: "Evler arasında sıkışıp kalmış çarşı birdenbire gözlerimizin önünde beliriveriyor. Çarşayı, bir Doğu şehrinin alışveriş merkezi ve yöresel ürünlerin sergilendiği bir yer olarak düşünen insan büyük bir yanılgı içindedir. Yan yana dizilmiş ve iç içe girmiş binaların oluşturduğu üstü kapalı sokaklardan meydana gelen çarşı, sadece iç ticaretin yapıldığı bir yer değildir. O, aynı zamanda Doğu endüstrisinin merkezidir de.

Frenk Sokağı yönünden çok eski bir kapıdan geçerek çarşıya giriyoruz ve müthiş bir kalabalık bizi karşılıyor. Sokağın her iki yanı dükkânlarla dolu ve her dükkânın önünde bulunan rengârenk kumaşlarla örtülü tezgâhların yanında-yöresinde bir tiyatro kulisini andırırçasına halılar, şallar ve elişleri sarmaktadır. Gün ışığı sadece kısıtlı olarak burasını aydınlatıyor (ne de olsa Doğu masalının loş bir karanlığa ihtiyacı vardır). Biraz ilerde, ana sokağa çıkan birçok küçük sokak ve bu küçük sokaklara açılan daha başka küçük sokaklar başlıyor. İşte burada çevremizi saran Doğu'dur. Arkamızda bıraktığımız ise Avrupa taklidi 'Gâvur Smyrna'dır. Şimdi burada, Müslümanların "İzmir"indeyiz. Avrupa'nın kovaladığı eski Doğu yaşantısı buralara sığındı. Burası, halifesi, sihirbazı, kervanı ve esnafıyla bize Arap masallarını hatırlatan tipler ve sahneler sunmaya devam ediyor.

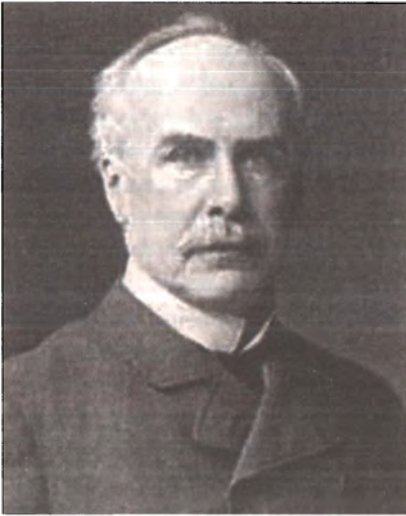
Burada her malın satıldığı yer ayrıdır. Ya para bozan bir Yahudi dükkânı ya da kubbe çatılı bir hamam tarafından birbirinden ayrılmıştır. Halı tüccarı Müslümanlar ayak ayak üstüne atmış nargile fokurdattıklarıdır. Onlar diğer Hristiyan esnaf komşuları gibi bağırıp çağırmaz. Koşup yabancıнын eteğinden çekmez ve ağızlarından ıgrenç sözler çıkmaz. Çünkü bir Müslüman esnaf, hiçbir zaman, onurunu ve teslimiyetçiliğini unutmaz: eğer Allah isterse, müşteri gelecek ve istediğini alacaktır.

Lokantalar, tatlıcılar ve kasapların çevresi sokak köpekleriyle çevrili, fakat bu köpekler, öyle tezgâhtan düşecek bir kemik parçasına veya bir hamalın önüne atacağı ekmek parçasına muhtaç değildir. Bir sokak köpeğinin 'kısmet'i, Türklerin günlük yaşamıyla sıkı sıkıya ilgilidir. Bu yüzden de, Frenklerin arasında olmaktansa, daha rahat yaşadığı ve korunduğu şehrin iç kesimlerine gitmektedirler. Burada, Müslümanların geleneksel yaşamlarını devam ettirdikleri yerde kendilerini evlerinde hissetmekte ve buradaki sokak yaşamı onlara 'El Dorado' gibi gelmektedir."

E. Kauder (Kasım-Aralık 1895), ticaret amacıyla Türkmenistan'a doğru yoldayken İzmir'e de uğrayan Kauder, bize kentin parasal ve kur ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi aktarmaktadır. Kısa süre kaldığı kentte Frenk Mahallesi'nin mekanları üzerine bilgiler aktarmıştır: "İzmir'in günlük yaşamı insana Avrupa'nın rahatlığında bir yaşam sunabilmektedir. Her ne kadar, arada sırada da olsa, hilâlin yoz egemenliği rahatsız etse de... En zevkli ve zarf düzenlenmiş yerler, sosyal yaşamın merkezi olan kulüpler. 'club europeen' ve 'sporting club'e konuk olarak davet edildim. Birçok olanagin yanı

sıra, bu kulüplerde gazete de okumak mümkün. İzmir'de kulüpler dışında, Avrupa standardında kafe ve restoranlar da bulunuyor. Bunlar arasında en çok rağbet gören yer, bir Viyanalı olan Bay Kraemer tarafından işletilen ve rıhtımda yer alan restorandır; burada bir bira eşliğinde, limandaki hareketli yaşamı izlemek mümkündür.

İzmir'de akşam eğlencesi için de her şey düşünülmüş. İzmir'e geldiğim ilk günlerde şehirde bir sirk vardı ve daha sonra İtalyan Opera Kumpanyası şehre gelmişti ve oldukça da iyiydi. Çeşitli ıvırzıvrın yanı sıra, İzmir'in liman şehri olması özelliğinden kaynaklanan Bohemya Kadın Kumpanyası gibi düşük nitelikli eğlencelere de rastlanıyor. Çevrenin çok iyi av ve küçük gezintiler yapma olanağı sunmasının yanı sıra körfezde yelken yarışmaları düzenlendiğini de öğrenen okuyucu, İzmir'in ne kadar iyi yaşam olanakları sunduğu hakkında da bir fikir edinebilecektir."

Rudolf Lindau

Rudolf Lindau (Mayıs 1898), Düyun-u Umumiye'de Alman İmparatorluğu temsilcisi olarak İstanbul'da 6 yıl görev yapmıştır. Kardeşi tiyatro yönetmeni ve sanat eleştirmeni Paul Lindau ile birlikte yaptığı deniz yolculuğu ile İzmir'e gelmişler, buradan Konya'ya geçmişlerdir. İzmir'de Vali Kamil Paşa ile de görüşme fırsatı bulan Lindau, bize Kamil Paşa ile ayrıntılı gözlemlerini aktarmaktadır: "Ertesi gün İzmir vilayetinin en üst yöneticisi olan valiyi ziyaret etme olanağı buldum. İzmir valisi, Türkiye'de çok iyi tanınan bir kişilik, eski sadrazam olduğu için de 'şevketli' unvanıyla anılıyor. Vali, yaşı sekseni geçmesine rağmen, dimdik ayakta. Aynı zamanda, fiziksel ve zihinsel olarak genç bir insan kadar zinde. Zeki ve ciddi bir yüz ifadesi var. Yumuşak bakışlı gözleri,

güngörmüşlüğü bir belirtisi olarak berrak ve duru bakıyor. Kendisi, ikili konuşmaları zorlaştıran bir tercümana gerek duymayacak kadar İngilizce ve Fransızca biliyor.

Alman İmparatoru II. Wilhelm'in ilk doğu gezisi sırasında İzmir Valisi Kamil Paşa, sadrazamlık makamında bulunuyordu ve imparator tarafından 'Schwarze Adler' (Kara Kartal, İ.P.) nişanıyla taltif edilmişti. Bu nişanı alan tek Türk devlet adamı olma sıfatını hala da taşıyor. Paşa, açık sözlü birisi olarak biliniyor ve İstanbul'dan uzaklaştırılmasının en önemli nedeni de zaten bu özelliği. Vilayeti idare ettiği konağı, Frenk Mahallesi'nin doğu ucunda, her yerde olduğu gibi gösterişli bir bina ve içeride memurlar, askerler ve diğer çalışanlar var. Konağın içi sade ve basit döşenmiş.

Bir gün önce paşayı ziyaret etme isteğimi zaten kendisine iletmiştim ve hiçbir resmiyete gerek duymadan beni ertesi günü için davet etmişti. Birkaç dakika salonda bekledikten sonra yanına girdim. Paşa beni kapıda görünce, diğer Türk devlet adamlarının özelliği olan kıbarlıkla beni selamladı ve oturmam için yer gösterdi. Ardından hemen hoş bir sohbet başlattı, fakat ben böyle çok meşgul insanları fazla rahatsız etmeyi sevmediğim için uzun süre kalmak istemiyordum. Yaklaşık on beş dakika kadar yanında kaldım ve bu süre içinde birçok defa kahve ve sigara getiren hizmetçiler yüzünden ve paşayla olan işleri dolayısıyla içeri girip çıkan memurlar yüzünden sohbetimizi bölmek zorunda kaldık. Bir defasında bir kucak dolusu mektup getirildi, o da hiç bakmadan yanındaki divana koydu. Bir defasında da imzalaması için bir evrak getirildi, o da evrakı sol eliyle tutarak imzasını attı. On beş dakika içinde belki on ayrı memur tarafından meşgul edildi. Fakat paşa buna rağmen sohbeti bölmek istemiyordu ve eğer kendisi konuşuyorsa konuşmasına devam ediyor, ben konuşuyorsam beni dinlemeye özen gösteriyordu. Bir yandan da sürekli olarak elinde tuttuğu altın tabakayı karıştırıp duruyordu. Karşımda duran bu seçkin insanın her davranışı ve her sözü, birçok insanın kaderini elinde bulunduran bütün büyük insanlarda olduğu gibi saygı uyandırıyor ve bakışları ciddi, davranışları yumuşaktı.”

Alfred Philippson (1901-1904), İzmir ve Batı Anadolu jeolojisinin öncülerindendir. 19. Yüzyıl ilk yarısında çevrede jeolojik araştırmalar yapan William John Hamilton'dan sonra bölge jeolojisine önemli katkılarda bulunmuştur. Philippson, jeolojik araştırmalar yaparken kente ve insana uzak durmamış, bu konularda da ayrıntılı bilgiler aktarmıştır: “Özellikle ürün zamanı olan haziran başından eylül sonuna kadar olan dönemde liman çok hareketli bir trafiğe sahne olur. Doğulısından batısına her milletten insan seyyar satıcıların bağrısları ve buharlıların hareket düdükları arasında hercümerç olurlar. Mevsimine göre limandan çuvallarla tahıl, kasalarla üzüm ve incir,

balyalarla tütün, pamuk ve afyon gemilere yüklenir. İç kesimlerden halı, adalardan da sünger gelir. Limanın kuzey tarafında geniş kesme taşlarla döşenmiş Rıhtım bambaşka bir görünüm alır. Liman tarafındaki depo, acente ve dükkânların yerini burada birahaneler, kahvehaneler, tiyatrolar ve eğlence yerleri alır. Burada özellikle akşam saatlerinde günün işini bitirmiş İzmirliler gezintiye çıkarlar. Yola atılmış masalarda akşamın deniz serinliğinin tadını çıkararak Avrupalılar, Levantenler ve Rumlar Avrupalı giysileriyle, Türk köylüleri renkli ceketleri, kısa pantolonları ve geniş kemerleriyle, Adalılar mavi pantolonlarıyla, Arnavutlar, Karadağlılar, Araplar ve dervişler çeşitli özgün giysileri içinde heyecanlı sohbetlere dalarlar. Bunların yanı sıra tertemiz giysileriyle kavaslar, üniformalarıyla Türk subaylar ve elbette İzmir'in Hristiyan bayanları en son Paris modası elbiseleriyle bu canlı resmin içinde yerlerini alırlar. Daha kuzeye, deltanın ucuna plajların olduğu yere gidildikçe ortalık tenhalaşır. Bu tarafta zengin Avrupalı ve Levantenlerin, konsolosların şirin, güzel evleri yer almaktadır.”

Melchior Tamm (1911), akademisyendir. Özellikle İzmir ve çevresindeki antik kalıntıları ziyaret amaçlı kente gelmiştir. İzmir'in ünlü Kemeraltı'sını görmeden edememiştir: “Otellerin, güzel binaların ve restoranların yer aldığı güney tarafındaysa canlı ve hareketli bir yaşam hüküm sürüyor. Bir tarafta tam bir sessizlik varken, diğer taraftaki trafik tam bir hercümerç; arabalar, kağnılar, yük hayvanları ve kervanlar yol alabilmek için kalabalık arasında zorlanıyor. Rıhtımdan küçük ve dar bir sokakla şehrin aksını oluşturan Frenk Sokağı'na gidiliyor ve bu sokak -bazı yönleriyle İstanbul'daki çarşıyı çağrıştıran- İzmir Çarşısı'na açılıyor ki insan burada sadece biraz daha fazla halıcı dükkânı (ki yıllık halı ihracatı 8-9 milyon frank tutarındadır,) elma, üzüm ve incir gibi meyvelerin satıldığı dükkânlar görüyor. çok seyahat eden bir arkadaşım, 'En güzel üzümü, inciri ve kadını ancak İzmir'de görebilirsin!' demişti. Şimdi anlıyorum ki, bunu çok haklı olarak söylemiş. Çarşıda, rıhtımda veya Rum Mahallesi'nde yapılacak küçük bir gezinti bu şehrin güzelleriyle karşılaşmak için yeterlidir. İzmirli, akşamın insan tenini okşayan serinliğinde ıslık ıslık kahvelerde oturmuşlar, yerli ve yabancı müzisyenleri dinliyorlar.”

Sonuç

İzmir, Osmanlı Dönemi'nde dünya ticaretinde önemli bir rol oynamasına rağmen, yeteri kadar araştırılmamış, bilim çevrelerinin dikkatini çekmemiştir. Hâlbuki aynı dönemde İzmir kadar dahi önemli rol oynamayan liman kentleri üzerine çok sayıda inceleme ve araştırma yapılmış ve yayınlanmıştır. Son yıllarda İzmir üzerine de bir araştırma ve yayın yoğunluğu gözlemlense de bu yayınların İzmir'in sahip olduğu önemi ve birikimi yansıtmaktan çok uzak olduğunu düşünmekteyim.

İzmir'in 16. Yüzyıl sonları ile 17. Yüzyıl başlarında başlayan Batı Avrupa merkezli kolonyal liman kenti olma süreci kendi sonuçlarını doğurmuştur. Bu sonuçlar ekonomik, kentsel, toplumsal ve dinsel yapı gibi özellikler göstermiş bu alanlarda çeşitlenme, genişleme ve zenginleşme meydana getirmiştir. Tüm bu yapılar elbette kentin bugünlere de uzanan tarihsel seyrine damga vurmuş ve kentin toplumsallığında ve zihniyetinde derin izler bırakmıştır.

Bu sürecin başlangıcına kadar Anadolu'da var olan kültür ile gelen kültür yüzyıllar içinde harman olarak özgün bir Anadolu kültürü ortaya çıkmıştır. Bu durumu pekiştiren unsur, Osmanlı'nın dünya imparatorluğu inşa etmesine uygun konjonktürün varlığıdır.

Yukarıda anılan tarihsel dönem içinde Batı Avrupa'nın İzmir'in liman özelliğine ihtiyaç duyması bu tarihten itibaren kentin bu ihtiyaç doğrultusunda her açıdan şekillenmesine yol açmıştır. Bu süre içinde yani 300 yıllık süre içinde İzmir 3 bin nüfuslu bir liman kasabasından dünyanın 51. büyük limanı bir liman kenti noktasına gelmiştir. Zaman zaman gerilemesine neden olsa da tüm yıkım ve felaketlere rağmen kent bu özelliğini sürdürmüştür.

Bu süreç içinde kentin toplumsal yaşamında etkili olan iki unsur din ve ticaret olmuştur – Batı Avrupa merkezli toplumsal yaşam anlamında. Ticaret geliştikçe dinsel yapıyı güçlendirmiş, dinsel yapı güçlendikçe ticaret hayatını güçlendirmiştir. İzmir'deki toplumsal yapı ve bu yapının dayanışması eski hâkim yapının özelliğinden yeni hâkim yapının belirleyiciliğine evrilmiştir. Yeni kurulan toplumsal dayanışma mekanizmaları genellikle misyonerlik faaliyetlerinin unsuru olarak kente damgasını vurmuştur. Dayanışma esaslı yapılanma ve hatta eğitim bu doğrultuda şekillenmiştir. Batı Avrupa'da yaşanan laik eğitim-dini eğitim İzmir'de de tartışma konusu yapılmıştır.

Bugün kentimizin kültür mirası olarak adlandırdığımız birçok dini yapı ve hastane o dönemin Hristiyan mezhep ve tarikatlarının eserleridir; Santa Maria Kilisesi, Sen Polikarp Kilisesi, Alsancak Devlet Hastanesi vd.

Bu bağlamda ve bu süreç içinde İzmir'in Frenk Mahallesi, toplumsal yapısı özelliğiyle kozmopolit bir kent yapısı kazanmıştır. Bu kozmopolit yapı içinde belki en geç örgütlenen ve en geç ortaya çıkan cemaat yapısı Almanlardır. Alman Birliği'nin kurulmasına paralel bir süreç izleyen İzmir'deki Alman Cemaatı'nın yapısı bu birlik kurulana dek zayıf ve inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. İzmir'de Almanların ilk cemaatleşme çabalarına 1750'li yıllarda rastlıyoruz. 1800'li yılların başına kadar devam eden cemaat yapısı bu tarihten sonra dağılma gösterir. Bu dağılma ancak Alman Birliği'ne giden süreçte 1850'li yılların başında engellenmeye çalışılır. Prusya Kralı'nın görevlendirdiği Pastör Theodor Fliedner, İzmir Alman Cemaatı'nı yeniden düzenler. Hatta kentteki ilk Alman kız okulu da bu dönemde açılır.

İzmir'deki Alman Topluluğu sayısal varlıklarına bağlı olarak hiçbir zaman güçlü bir yapı oluşturamamışlardır. Gerek sosyal gerekse iktisadi olarak güçlenmeye başladıkları 19. Yüzyıl üçüncü çeyreğinden sonra dahi İzmir'de güçlü bir yapı oluşturamamışlardır. Bunun en somut örneği, 1872 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından bugünkü Gürçeşme yolunda tahsis edilen mezarlık alanının çevresinin 1 metre yüksekliğinde duvar ile çevrilmesi bile kaynak bulma nedeniyle uzun süren tartışmalara ve kaynak arayışına neden olmuştur. Bir başka örnek ise kilise inşasıdır. Birinci cemaatin kurulduğu 18. Yüzyıl ortalarından itibaren cemaatin ikinci defa kurulduğu 19. Yüzyıl ortalarından itibaren kilise inşa etmek kaynak yetersizliği nedeniyle hep sorun olmuştur. Nihayet 1906 yılında kilise inşa edilmiş ve ibadete açılmıştır. Ancak bu kadar emek ve kaynak harcanan kilisenin ömrü sadece 16 yıl sürmüştür.

Alman topluluğunun zayıf olmasına rağmen gastronomi konusunda kente önemli katkı koydukları altı çizilmesi gereken bir özelliktir. Özellikle 19. Yüzyıl ortalarından itibaren kente biray getirenler, şarap fabrikasını açanlar ve otelcilik alanında en yetkin örnekleri verenler Almanlar olmuştur.

Anadolu'da faaliyette bulunan bilim kuruluşları konusunda da Almanlar oldukça geç kalmıştır. Şöyle ki, 1845'te "Deutsche Morgenländischen Gesellschaft" (Alman Doğu Ülkeleri Topluluğu) ve 1895'te "Vorderasiatische Gesellschaft" (Ön Asya Topluluğu)

filolojik çalışmalar amacıyla; 1901'de "Münchener Orientalische Gesellschaft" (Münih Doğu Topluluğu) Hugo Grothe tarafından Yakındoğu'nun tarihini araştırmak amacıyla, "Deutschen Gesellschaft für die wissenschaftliche Erforschung Anatoliens" (Alman Anadolu Bilimsel Araştırmaları Topluluğu) Waldemar Belek ve Ernst Lohmann tarafından Anadolu'daki antik kentleri araştırmak amacıyla, 1877'de "Deutsche Verein für Forschung Palästinas" (Bilimsel Filistin Araştırmaları Alman Derneği) Kutsal Topraklar'ı araştırmak amacıyla, "Deutsche Orientgesellschaft" (Alman Doğu Topluluğu) Friedrich Delitzsch tarafından Babil, Asur ve Nipur'u araştırmak amacıyla, 1908'de "Deutsche Vorderasienkomitee" (Alman Ön Asya Komitesi) İslam Doğu kültürünü araştırmak amacıyla ve 1912'de "Deutsche Gesellschaft für Islamkunde" (Alman İslam Araştırmaları Topluluğu) Martin Hartmann ve Georg Kampfmeyer tarafından İslam araştırmaları amacıyla kurulmuşlardır.

Izmir'den Almanya'nın Çeşitli Kentlerine Gönderilen Mektup ve Kartpostal Örnekleri

UNION POSTALE UNIVERSELLE

Carte Postale.

TAXYPOMIKON ΔΕΛΤΑΡΙΟΝ

ΛΙΘΟΝΤΕ ΤΑΧΥΠΟΜΙΚΗ ΕΝΩΣΙΣ

ΑΔΑΦΑΓΡΑΦΑ
Shren Schnachrid.
In ganz entgegen-
setzt, sende Ihnen
freundlichen orient-
alischen Gruss!
Adresse: Deutsche Post
Smyrna.
Sind die Kinder brav? Sagen
Sie alle freundl. grüssen.

ΛΙΘΟΝΤΕ

fräulein Gräbner

Arbeitslehre

Nelken

8/11/1911

Schweiz

Le plus riche collection de Smyrne

E. N. KOLÉAS
PASSAGE TENÉKIDES, 1er ETAGE, No. 1
SMYRNE

Monsieur Franz Recherer

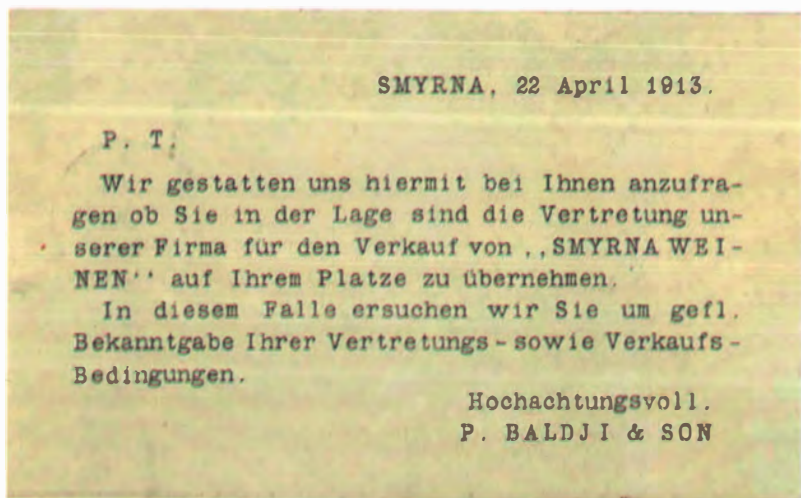
Halle a.S.

Frauenstr. 8, III

im Hotel Deutscher Hof

[illegible]

KAYNAKÇA

Baedeker, Karl (1914), Konstantinopel und Kleinasien, Leipzig.

Beydilli, Dr. Kemal (1985), Büyük Friedrich ve Osmanlılar – XVIII. Yüzyıl'da Osmanlı-Prusya Münasebetleri, İstanbul.

Flieđner, Theodor (1857), Reisen in das Heilige Land, nach Smyrna, Beirut, Constantinopel, Alexandrien und Cairo in den Jahren 1851, 1856 und 1857, Düsseldorf.

Kılıç, Sezen (2005), Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e kadar), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu/Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Lüdeke, Christoph Wilhelm (1770), Glaubwürdige Nachrichten von dem Türkischen Reiche nach seiner neuesten Religions und Staatsverfassung nebst der Beschreibung eines zu Smyrnen errichteten Evangelischen Kirchenwesens, Leipzig.

Ortaylı, İlber (1983), Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, İstanbul.

Paulus, H.F.G. (Yay. Haz.) (1798), Sammlung der merkwürdigsten Reisen in den Orient, Jena.

(1801) Sammlung der merkwürdigsten Reisen in den Orient, Jena.

Pınar, İlhan (2001), Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir, İBB Kent Kitaplığı, İzmir.

Scherzer, Karl von (2001), (Türkçesi: İlhan Pınar) İzmir 1873, İBB Kent Kitaplığı, İzmir.

Steinwald, Ernst (1904), Beiträge zur Geschichte der deutschen evangelischen Gemeinde zu Smyrna, Berlin.

“...80’lı yılların ortasından itibaren başlayan Batı Avrupa kaynaklı literatürden yararlanarak İzmir’in tarihi üzerine araştırmaların sırasında bu kitap da aslında şekillenmeye yüz tutmuştu. Gerek bu süre içinde yararlandığım kaynakların çoğunlukla Almanca olması gerekse Alman seyyah ve araştırmacıların yoğunlukta olması, İzmir’deki Alman topluluğunun kendine özgü tarihinin de ortaya çıkarılması sürecini başlatmış oluyordu.

Elbette İzmir’de yaşayan bir topluluğun yaklaşık 170 yıla yayılan tarihini yazarken kente dair önemli bir boşluk da doldurulmuş olacaktır kuşkusuz. İzmir’in tarihi başta Osmanlı Dönemi olmak üzere çok zengin bir birikime sahiptir. Belki Osmanlı öncesi döneme dair yazılı kaynak sınırlı olabilir. Ancak Osmanlı Dönemi’ne ilişkin dahi kente dair yeteri kadar araştırma yapıldığı söylenemez. Bu dönemde özellikle toplumsal, siyasal, askeri ve kentsel anlamda çok zengin bir kaynak birikimi sağlanmıştır...”

